SALÂH BİRSEL • GANDHİ YA DA HİNT KİRAZININ GÖLGESİNDE

SALÂH BİRSEL

GANDHİ YA DA HİNT KİRAZININ GÖLGESİNDE

EDEBİYAT

DENEME

GANDHİ
YA DA
HİNT KİRAZININ GÖLGESİNDE

Salâh Birsel • Türk şiirinin "susku" doruğu ile serüvenini noktalayan en önemli şairlerinden biri olan; bugünse, okur tarafından daha çok "Otuziki Kısım Tekmili Birden" günlüğü, beş ciltlik Özel Tarihi ve "1001 Gece Denemeleri" ile tanınan Salâh Birsel, 1919'da doğdu. İlk şiir kitabı *Dünya İşleri*'nden (1947) son şiir kitabı *Haydar Haydar*'a (1972) uzanan çizgide yayınladığı beş şiir kitabı ile Türk şiirinin kendine has bir dil ve dünya kuran en ilginç simalarından biri oldu. Bu şiirler 1980'de *Köçekçeler*, 1986'da ise *Bütün Şiirleri* adıyla bir araya toplandı. Şiirin kuram ve pratiğini ele alan ilk iki poetika - deneme kitabı *Şiirin İlkeleri* (1952) ve *Sen Beni Sev* 'den (1957) sonra bugünkü denemelerinin ilk örneklerini veren *Kendimle Konuşmalar*'ı (1968) yayımladı. Yine de okur; denemede, gittikçe bir alışkanlık, hatta bağımlılık yaratan "Salâh Birsel üslubu" ile yazarın 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yayınladığı kitapları ile tanışmıştı: *Şiir ve Cinayet* (1975), *Kurutulmuş Felsefe Bahçesi* (1979), *Paf ile Puf* (1981), *Halley Kimi Kurtarır* (1981), *Amerikalı Tolstoy* (1983), *Bir Zavallı Sarı At* (1985), *Yapıştırma Bıyık* (1985; *Kendimle Konuşmalar*'la birlikte), *Şişedeki Zenci* (1986), *Asansör* (1987), *Kediler* (1988) ve *Hafiyeler Önde Gider*'le (1991) süren bu "1001 Gece Denemeleri" adlı serüvenin *son* halkasını ise elinizdeki kitap oluşturuyor.

SALÂH BİRSEL

1001 Gece Denemeleri
_ Denemeler 13

Gandhi ya da Hint Kirazının Gölgesinde

Ek: 1940 Kuşağı'nın Ortak Bildirisi
(Abidin Dino - Sait Faik)

DENEME

YAPI KREDİ YAYINLARI

Edebiyat - 2
ISBN 975-363-185-5

Gandhi ya da Hint Kirazının Gölgesinde / Salâh Birsel

© Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., 1993
Tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.
1. Baskı: 2500 adet
İstanbul, Nisan 1993

İstiklal Caddesi, No: 285-287 Kat: 5 B Blok
Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: 293 08 24 (4 hat) Faks: 293 07 23

Kapak Düzeni: Mehmet Ulusel
Ofset Hazırlık: Nahide Dikel
Düzelti: Sevil Emili
Baskı: Altan Matbaa Ltd. Şti.

İÇİNDEKİLER

Gandhi ya da Hint Kirazının Gölgesinde	7
Sol Ayağıyla Düşünen Adam	31
Dimağı Kokulu Kafalar	46
Paris'in Gizli Yaşamı	54
Sözcükler	71
Okul Günleri	73
Gözler	76
Kolyeli Yeşil Papağan	86
Seyirci Sahneye Çıkıyor	91
1940 Kuşağı	94
Ek: 1940 Kuşağı'nın Ortak Bildirisi (Abidin Dino - Sait Faik)	97

GANDHİ ya da
HİNT KİRAZININ GÖLGESİNDE

Ey okurcuk, canlı ve cansız yayınımız adına hepinize manzara löpüyle boyanmış ve de sütbeyaz atlara binmiş sabahlar dileriz.

Selamdan sonra söz şudur ki, Fransız yazarlarından Lanza Del Vasto Hindistan'a sevgisi yüzünden gitmemiştir. O eski bilgelik memleketinde aradığı, Modern Batı sorunlarının, yani savaşla adaletsizliğin çözümüdür.

"Sıcak helvalar, karayıkımlar, ayakoyunları, kazanç hopurküpürleri ve de lomlomlar arasında bocalayan dünyanın girdisini, çıktısını sezmek için toplumbilimci olmaya gerek yok. "diyordur.

Lanza, kimse kimseyi öldürmezse dünyada savaş diye birşey kalmayacağına inanır.

Yazarımız İncil'de istediğini bulamamıştır. İncil: "İyi insanlar dünyayı ele geçireceklerdir." diyordur ama dünyanın, feleğin çemberinden birkaç kez fırıl fırıl geçmiş kellepuşlarla, bağında üzüm yetişmeyen zorbalar arasında paylaşıldığı görülmüştür. İncil'in: " Kılıcını kullanan kılıçla öldürülecektir." diye gözdağı vermesi de lafı güzaftan başka birşey değildir. Çünkü kimse elindeki silahı bırakmıyordur. Üstüne üstlük, kimse de uçkurları meydanda tüfekbazlara, ya da ömür harmanına kuduz ateşi salanlara "silahınızı atın" demiyordur.

Sonunda Lanza, Gandhi'yi yoklamayı düşünür.

Onun serüvenini çok önceleri okumuştur. Ne ki; efsanelerin, eski yiğitlik öykülerinin okunması türünden yapmıştır bu işi. Hayda be maşallah çekmiştir. Oysa olaylar her gün daha azıya tırmanmakta, Gandhi'nin yüzü de Lanza'ya "Gel, bana doğru gel" fıştığı atıyordur.

Lanza, bizim barışsever Hintlinin Sabarmati'deki kulübesine gelip dayandığı vakit, onu verandanın aşağısında, toprağın üstüne oturmuş bulur.

Gandhi iri ellerinin avucuyla toprağa vuruyor, Lanza'yı yanına çağırıyordur. Kocaman ve az biraz çatlak gözleri, metal gözlüklerinin arkasından gülümsüyordur. Gelen konuğa yani bilinmeyen yolcuya, - Lanza habersiz gelmiştir - kendisine ne biçim bir ilgi duyduğunu sorar.

Daha ilk andan, konuğuna oğluymuş gibi bakmaya başlamıştır. Lanza ise ona soru sormak istemez. Bunu gereksiz bulur. Karşısında onun yaşadığını görüyordur ya; bu, kendisine yetiyordur. Daha sonra, Mahatma'yı çıkrığının üstüne bir keman gibi abanarak iplik eğirirken gördüğü vakit bile efrenç tayfaları ve tilmizleri gibi ona: "İngilizleri bu savaş makinesiyle mi memleketinizden kovalayacaksınız?" sorusunu fırlatmamıştır.

Konuğumuzun dikkatini ilk, Büyük Hintlinin temizliği çelmiştir. Sırtında lekesiz *khaddar*'dan, o elde dokunmuş kumaştan, bir peştemal vardır. Doğrusu Gandhi tüm Hinduların *khaddar*'la dikinmelerini istiyordur. Bu, Gita'nın öğretisini yürür kılacak, tapınmanın yana kaymasına engel olacaktır.

Ay okurcuk, En Aydınlık İhtiyarın derisi eski-püskü bir fildişi rengindedir. Yüzü saydamdır. Ustura ile kazınmış kafası pırıl mı pırıldır. Kulakları koskoca iki yelken. Burnu sivri ve etli. Ağzında ise diş, nanay yavrum nanay. Bakışları buyurgan bir adamla karşı karşıya olduğunuz izlenimini verir. Bellisiz ve oyunbaz yüz kırışıklıkları gözlerini daha anlamlı kılmaktadır.

200-300 milyon üzerinde başbuğluk kurmuş olan bu adam, birçok bakından, Hindistan'da sık sık ortaya çıkan mürşitlere, gurulara benziyordur. Hindistan'daki toplumsal ve siyasal yapıyı değiştirmekten çok insanoğlundaki kötülük eğilimini ortadan kaldırmaya çalışıyordur. Kişiliğinden bir çeşit büyü, bir çeşit manyetizma yılmazlığı fışkırmaktadır. Gel gelelim boyu bücür mü bücürdür. Gövdesi çıplaktır. Ama kemikleri ince değildir. Haaa, güzellikle de hiçbir aldısı verdisi yoktur. İtalyan denemecisi Giovanni Papini onu *fotoğrafilerinden* de çirkin ve sıska bulmuştur. Ne ki, bu çirkinliğin de cimcime bir yanı vardır. Tüm yüzünden daha büyük olan ağzı, viyak viyak, yeni doğmuş bir çocuğu andırıyordur.

Özel yaşamı da ermişliğe giden bir yolda olduğunu ortaya koyuyordur. Çevresindeki tüm zenginliklere ve Urfayağlı konfora paydos çekmiştir. Yoksuldan yoksul köylüler gibi yaşıyordur. Gezilerinde, dördüncü mevki vagonlarda yolculuk eder. Kendi çamaşırlarını kendi yıkar. Ev işlerine de omuz verir. Karısını kendi elleriyle doğurtmuştur. Sağlık bilgisini yaygın duruma getirmek için, geçtiği köylerde lağım yoksa, onlara kendi elceğiziyle lağım da açar. On üç yaşında iken evlendirdikleri karısı Ba (Kasturbay) da ona ayak uydurmuştur. Evleri yoksa da kulübeleri vardır. Onlara *Ashram* adını vermiştir. Öğrencileri için de onlardan yaptırmıştır. *Ashram*larda Hintliler ya da Avrupalılar - çünkü kimi Avrupalılar da Mahatma'nın izinden geliyordur - iplik eğirir, kumaş dokur ve de tutkularından, açgözlülüklerinden, dünyadaki türş yüzlü yaşamdan kendilerini arıtırlar. Aferin, zamanında tarlayı ekmeyi de savsaklamazlar.

Gandhi burada kendi ilkelerine uyduğu için hapse düşen militanların ailelerini de bağrına basar. Sık sık da erkek ve kız çocuklarına, bir arada, dersler verir. Bunun için hiçbir okul kitabı kullanmaz. Kitap, kendi deneyleri ve başından geçenlerdir.

Lanza del Vasto ashramın kapısında kanat adına hiçbir şeye rastlamamıştır. Rüzgar bir delikten giriyor, öbür delikten çıkıyordur. Kuşlar da içeriyi, yedi-dokuz, denetimden geçiriyordur. Kulübedeki eşya diye birşey de yoktur. Sadece duvardaki bir oyukta Kuran, İncil, Hintlilerin kitabı Bhagavad Gita ve de L'İmitation de Jésus-Christ[1] görünüyordur.

Biz bunları sıraya dizip anlatmıyoruz. Çekirge sürüleri halinde şurdan burdan sızıp gelmiş binlerce insan karşısında Efendimiz mikrofonsuz ve hoparlörsüz konuşur. Dil uzluğu, laf ebeliği göstermeye de kalkışmaz. Söyleyeceklerini en sıradan sözcüklerle kokulandırır. Yani doğrudan doğruya yapılacak işlere kürek çeker. Ama içtenliği yüzde yüzdür. Bu da onu iyisinden coşturur. Pandit Nehru onun için: "Ortaçağın Katolik ermişleriyle pratik düşünceli bir önder karmasıydı." diyecektir.

Gandhi arkasız terlik örneği anlatımlara da yüz vermez. Aynı kesinlemelere dört bir yandan el atarak sözlerinin aydınlığını artırmaya çalışır. Bir tümceyi yinelemek gereğini duyduğu vakit de, söze ya "Bu yüzden" ya da "Demek ki" gibi, pitik pitik gül fidanlarına el atar. Böylece en yufka akıllıların kafalarına bile sözlerini çivi gibi çakar. Ona göre değersiz insan yoktur. Herkes bir varlık gösterebilir.

Gandhi'ye, yakınları Bapu-ci adını takmışlardır. Bu, hem baba, hem de ağa anlamına gelir.

Bapu-ci sofrada herkese yemeği kendi dağıtır. Yemek, çokluk acı otlar, pirinç, esmer şeker parçası, kara ekmek ve de taze tereyağından oluşuyordur. Yani tümü taze ve baharsızdır.

Efendimizin temizliği çevresinde de kendini gösterir. Asrham'ın berisine baktığınızda karısı Ba'nın ıslak ot ve toprakla bakır bir tencereyi ovmakta olduğunu şipşaklarsınız. Ya da beyaz sakallı bir adam - belki bir bakan - mutfağın arka yakasında bağdaş kurmuş, büyük bir ağırbaşlılıkla sebze ayıklıyordur. Ya da Kapurtala'dan, Pençap'taki eski prenslik sarayından kopmuş bir prenses biricik odanın halısını silkelemektedir. Dahası var, Amiral Slade'ın kızı Mira Behn, yıllarca önce Mahatma Gandhi'ye gelmiş ve bir daha yanından ayrılmadığı için şu anda, tıraş edilmiş ve sert

(1) L'İmitation de Jésus - Christ (İsa'ya Öykünme). Dört ciltlik bir kitaptır. Anlaşılır ve canlı bir Latince ile yazılmıştır. Bir din adamının ruhsal yaşamı için öğütlerden oluşmaktadır. Kimin yazdığı bilinmemekle birlikte Paris Üniversitesi Rektörü Jean Gerson, ya da Keşiş Thomas ya da Verceil Rahibi'nin elinden çıktığı sanılmaktadır.

bir tülle bağlanmış başıyla kuyunun taşı üstünde çamaşırlarını yıkamaktadır.

Gözünüzü Gandhi'den uzaklaştırmayın.

Savaşkanlıklarıyla ünlü Kuzey-Batı aşiretlerinin Müslüman Başkanlarından Abdülgaffar Han ve yine Müslüman önderlerden Muhammed Ali de çevresinden uzaklaşmayanlar arasındadır.

Bupu-ci, bir yere gideceği zaman, sabahın yedisinde yola çıkar. Çabuk çabuk yürür. Sağ elinde uzun bir bambu sopası. Şapka giymez. Peştemalını bacaklarının arasına sıkıştırır. Londra'daki Yuvarlak Masa Toplantısı'na katıldığı (1931 yılı) İngiliz Sarayı'na gidip Kral V. George'un elini sıktığı vakit bile üstünde aynı şeyler vardır. Yani birşey yoktur.

Köyden köye atlarken insan kalabası, insan dalgaları onun geçeceği yollara, demiryollarına üşüşür. Geceleyin konaklayacağı evin önünde binlerce kişi, sabahlara dek: "Mahatma Gandhi'ye zafer" çığlıklarıyla tempo tutar.

Ne ki, Bapu-ci bu gösterilerden tedirgin oluyordur. Barışa ve sessizliğe tutkun bir insan için bu gerçekten bir işkencedir. Sonunda haftanın bir gününü - pazartesileri - kendine ayırmak zorunda kalır. Ona "Sessizlik Günü" adını yakıştırır. O gün, kimsenin kendisiyle görüşmesine evet demez. Kral Naibi bile, çok gerektiğinde, onunla mektup yoluyla ilişki kurar. Çünkü Kral Naibi yani Genel Vali işini kolaylaştırmak için, hiçbir geçerli görevi olmayan Gandhi'nin kapısını sık sık kurcalıyordur.

İngiliz denemecisi ve romancısı Goerge Orwell, Bapu-ci'nin genç bir üniversite öğrencisinin ateşiyle yaşamın içine adım attığını ve aşırı düşüncelerini de zaman içinde elde ettiğini söyleyecektir. Kimi zaman bunu, gönlü istemeden yapmıştır. Orwell, onun bir ara dans dersi almasını, silindir şapka giymesini de çok ilginç bulur.

Yalnız onlar mı? Bir ara Fransızca ve Latince dersleri de almıştır. Keman çalabilmek için de bir iki yılını vermiştir. Bütün bunları Avrupa kültürünü elde edebilmek için yapıyordur. Eyfel Kulesi'ne çıkmasının nedeni de budur.

Orwell 'e göre o, küçük yaşlarda, şaşırtıcı bir dindarlıkla dikkati çeken ermişlerden değildir. Kapıların menteşesini oynatan, saz üstüne saz çalan, sonunda dünyaya elveda çeken insanlardan da değildir. O, gençlik günahlarının örtüsünü kaldırmaktan da çekinmez. Ne ki, bunların sayısı adamakıllı düşüktür. Birkaç cigara, birkaç lokma et, küçükken aşırdığı birkaç ananas, geneleve sarkıttığı iki aleyk - ki her defasında elektrik almadan sıvışmayı becermiştir -, işte bütün günahları bunlardır. Bir de, evet bir de Plymouth'da, pansiyoncu bir kadınla bir eve kapandığı öyküsü var-

dır. Hoş, bu da fartasız furtasız insanların uydurduğu bir dedikodudan başka birşey değildir.

Demek isteriz ki o, çocukluğundan beri ağırbaşlıdır. Davranışları dinden çok aktöreye, dürüstlüğe, hakka dayanır. Ama otuz yaşına değin, kendine doğru dürüst bir yol çizememiştir. Uzun süre fanuslu bir avukat, son derece yukarı kulpa yapışmış bir örgütçü, giderlere şıp şıp el vuran bir işadamı sanılmıştır. Kısacası, karakteri adamakıllı karmaşıktır. Nedir, içinde üç iklim yaratacak hiçbir kötülük yoktur.

Gandhi: "Sanskritçe'de uzman değilim. Veda'ları, Upanishad'ları çevirilerinden okudum" da diyecektir. Gita'nın sözlerini papağan gibi ezberlemekle ona saygı gösterilemeyeceğine inanıyordur.

Artık siz bilin, büyük dinlerin tüm kitaplarını da çalıkuşağı etmiştir. Bir ara hapis damında iken, Rahibe Thérèse'in yaşamı ile ilgili iki kitap da okumuştur. Çünkü kendisine Rahibe'nin yaşamöyküsünü anlatan üç ayrı yapıt vermişlerdir.

Gandhi: "Bir insanın kendini sırtından görmesi olanaksızdır" der ve bu sırtı yakalayabilmek için boyuna kitaplara saldırır. Onun gerçek öğretmenleri Tolstoy ile Ruskin'dir. Yönetimi elinde tutan güçlere karşı direnme kavramını da Ceminîlik'ten çok Hıristiyanlık'tan damıtmıştır.

Lanza onun gardrop gibi adam olduğuna inanır. Silahsızların kaptanı, paryaların babasıdır. Dünyaya ahretin - ki orda da hiçbir şey burdakinden değişik değildir - haberini getirmeye gelmiştir. Bunu Hıristiyanlar öteden beri biliyorlardır. Ama o haber yeryüzünde öylesine dağılıp gitmiştir ki, insanların ve dünyanın gidişine öylesine ters düşmüştür ki Hıristiyanlar ne yapacaklarının bilememişlerdir. Onlara öteden beri bildikleri şeyleri öğretebilmek için de o Hintli'nin gelmesi gerekmiştir.

Efendimiz, Mazzini'ye (1805-1872), İtalya'da "Genç İtalya" adıyla gizli bir dernek kuran o kanatsız kuşa da hayrandır. Bacon, Carlyle, Böhme üzerinde incelemeler de yapmıştır. Eflatun'u kendi diline çevirmiştir. Emerson ve Carpenter'den de çok yararlanmıştır. Söz dinlememe, itaatsizlik gösterme düşüncesini de Amerikalı David Thoreau'dan, yaşamı boyunca bir ormanda tek başına yaşayan o ünlü günlükçüden dışalımlamıştır.

Makinelere karşı açtığı savaş da 1811 ile 1816 arasında Ned Lud ve yandaşlarının İngiltere'de yaptıklarının tıpkısıdır. Çıkrıkların şiiri de, Goethe'nin *Faust*'nu - Marguerite bölümünü - okurken, içine düşmüştür.

Kuramlarını Hint'ten değil Avrupa'dan, özellikle İngiliz yazarlarından aldığını Mahatma'nın kendisi de açıklar. Dahası, *Bhagavad Gita*'yı da ilk 1890'da, Londra'da hatmettiğini belirtir. Nedir, zaman zaman pek kültürlü olmadığını, edebiyatla ilgili pek az şey bildiğini de itiraf eder.

Papini, Gandhi'yi, Lanza gibi kendi kulübesinde yokladığında Bapuçi çıplak bir odada, yerde oturuyordur. Boş bir çıkrığın yanı başında düşünceye dalmıştır. O gün Papini'ye şunları fısılar:

— Eğer Müslüman, Sih ya da Hıristiyan bütün Hintlileri birleşmeye çağırıyorsam, bunu dinlerin birliğini ilan etmiş olan bir inanışı, tüm Avrupalıların benimsediği bir altın gülücüğü izlemekle yürütüyorum. Eklemeye gerek yok, sınıf ayrımlarını kaldırmak düşüncesini de Büyük Fransız İhtilali'nin eşitlik ilkelerinden aldım.

Doğrusu, XIX. yüzyıl Avrupa Tarihi'nin Gandhi üzerinde kesin etkileri vardır. İtalyanların, Polonyalıların, Macarların ve Kuzey Slavların yabancı egemenliğinden kurtulma savaşları da gözünü açmıştır. İrlanda'nın *Home Ruble* kuramı ise *Hint Svarai* (Hindistan Bağımsızlığı) diye bilinen tazılık işlere örnek olmuştur.

Gandhi, o gün Papini'ye Hintlilerin bir portresini de çizer:

— Alınyazısına boyun eğen ve de fizikötesi bir anlayışı içlerinde büyüten Hindular siyasayı hep aşağı bir iş saymışlardır. Eğer, derler, bir hükümet gerekse, bunu oluşturmak isteyenler varsın istediklerini yapsınlar. Biz de bir angaryadan kurtulmuş olalım.

Sözün kestirmesi, yönetimi ellerinde tutanlar yani yerli racalar ya da yabancı imparatorlar Hintlilere vız geliyor tırıs gidiyordur. Mahatma, Hintlilerin yüzyıllarca Moğol ve Türk egemenliklerine katlanışlarının nedenini de burda görür. Fransızlar, Portekizler, Hollandalılar, İngilizler gelip kıyılara tecim evleri kurdukları vakit ya da daha daha içerlere sarktıklarında, Hintlinin gıkı çıkmamıştır. Onlar ruh evreninde yaşamayı, sonsuzluğun yolunu araştırmayı, her şeyden yeğ tutuyorlardır.

Burada, az biraz, Gandhi'nin Hinduları bir çıkrık önüne oturtması, onlara, kendi kumaşlarını kendilerine dokutturması üzerinde duralım. Yazımızın sonunda başımızı eğik düşürmemek için bu gereklidir. Çünkü bu, Efendimizin görkemli işlerinden biridir. Bu, hem Hintlileri ekonomik bakımından kalkındırcak, hem de yabancıların Hintlileri sömürmesine bir dereceye değin set çekecektir.

Gandhi bu konuda şöyle diyecektir:

— Çıkrıkla kurtuluşa varmak öylesine yüzde yüzdür ki, onun sadece birkaç zeki partili tarafından değil de büyük kalabalıklarca benimsenmesine herkes şaşırıyor.

Gandhi pamuk bayrak ağalarının kontrasını-montrasını da şöyle açığa vurur:

— Köylü pamuğunu aracıya satıyor. O da bir tüccara satıyor. Tüccar da onu Bombay'a taşıyor. Orda da gemilere yükleyip Liverpool'a gönderiyorlar. Liverpool'da pamuklar başka bir tüccara aktarılıyor. O da onu fab-

rikaya devrediyor. Fabrika da ondan kumaş dokuyor. Ürettiğini de dışsatımcıya satıyor. Dışsatımcı da Bombay'a yolluyor. Orada bir tüccar onu başka bir tüccara satıyor. O da onu köye götürüyor. Köylü de çerçinin heybesinden peştemalının çıktığına tanık oluyor. Şunu da ekleyeyim ki, labirentin her dönemecinde deneyimler, patentalar (yıllık kazanç vergileri), gümrükler, simsarlıklar, bankalar, sarraflar, bunluklar, grevler, polisler, mahkemeler, tutukevleri, ordular, zaman zaman da savaşlar birbirleriyle tokuşur, sürtüşür.

Evet çıkrıklar yaşama biçimini değiştirecek, araçları basitleştirecek, insanlaştıracaktır. Sömürüye karşı çıkılmasına, bağımsız olmanın gururuna, barışa saygı gösterilmesine yol açacaktır. Köylüler de artık kurak mevsimde - ki o zaman toprak bir paspas, bir hasır gibidir - bir iğ ve dört sopayla kendi peştemalını kendisi örecektir.

Lanza'nın Mahatma'da hayran kaldığı, kendisine mal etmeğe çalıştığı ve de evine götürmeye baktığı şey ondaki yaşamın birimi, dışarının ve içerinin uygunluğu, anlamı ve benzerliğidir. Gandhi'nin köyünden ayrılırken kendi kendine şunları mırıldanacaktır:

— Ey Tanrım, bize tek olan, bölünmez olan bir yaşam ver. Orda her şey, dua saatinden günlük ekmek için çalışma saatine değin her şey insanı derin derin düşündürsün. Bayram günlerindeki danslara, hastaların bakımına, çocuklara ders vermeye ve lahana dikmeye değin her şey onun içinde yer alsın.

Mahatma'yı en iyi betimleyen yine kendisidir:

— Ben kaşarlanmış bir iyimserim. Çünkü kendime inanıyorum. Ama size kesinkes utkuya ulaşacağıma hiçbir kanıt gösteremem. Çünkü tüm çabalarıma karşın, gerçeğin nerde saklı olduğunu bulamadım. Ama bütün yaşamım boyunca yoksullardan, açı çekenlerden yana oldum.

Gençliğinde kentli ve avukat olan Gandhi'yi en yakın tren istasyonuna 5 km. uzakta çiftliği bulunan bir köylü yapan da Ruskin'in *Unto This Last* adlı kitabıdır.

Efendimiz avukatlık yıllarında da başkalarını düşünmekten bir an geri kalmamıştır. Açalım mı, şimdi de ilk gençlik yıllarından?

Onun çelik bir ruhu vardır. Üç yıl Londra'da (1888-1891) okuduğu hukuk bunu pekiştirir. 24 yaşında çiçeği burnunda bir avukat olarak Güney Afrika'ya konduğunda (1893) Transvaal'de ve Natal'da Hollandalı Boerler, İngilizler, Almanlar ve de Zulularla Hintliler vardır. Hindular da zenciler gibi ayni yasaklar altında eziliyorlardı. İşte Gandhi sağına, soluna baktıktan sonra bunların savunmasını üstlenir. Ezilenlerin haklarını kabul ettirmek için o ünlü *Satyagraha* (şiddete yer vermeyen direnme) bayrağını çeker. *Satya* gerçek, *agraha* da sarsılmazlık anlamına geliyordur.

Direnmeyi kırmak için İngilizlerle Boer'ler her çareye başvurur. Gandhi'yi sokakta döverler, hapse atarlar, hem de zencilerin hapis damına.

Vay beni, kendi gelecekleri için dövüşen Gandhi'yi Hintliler de anlayamıyorlardır. Onun "Barış yoluyla inandırma" yöntemlerine akıl erdiremiyorlardır. 1908'de kendilerini sattığını söyleyerek kimi kaburga kemiklerini bile kıracaklardır.

Yirmi yıllık bir savaştan sonra Efendimiz 1915 Ocağı'nda Bombay'a kesin dönüş yaptığı vakit kenttekiler onu ulusal bir yiğit olarak karşılar. Şair Rabindranath Tagore ona artık *Mahatma* (Büyük Usta) adını verecektir. Ama Gandhi bu *Mahatma* adını bütün yaşamı boyunca boynuna asmak istemez.

Ünü Tolstoy'un da kulağına gider. O da, 1919'da, ölümünden birkaç ay önce, insanları yöneten bu genç adama kendi evresel aşk kavramının bir öğrencisi gözüyle bakar.

Vakit dardır ve şimdi laflamanın sırası değildir. 1917'de Champaran köylülerinin sızlanmaları - ki köylüler çiftçiler tarafından zorla *indigo* ekmeye itelenmiştir. - Gandhi'nin sevdavi yapısını sarınca durumu araştırmak için Champaran'a gider. Bu, bir çiftçinin kendisi için: "İçten bir insansever ama terelelli. "demesine çanak tutsa da Gandhi zorla çalıştırma yöntemine son verdirir. Dahası, Ahmadabad'da gündeliklerini artırmak için ayaklanan iplikçilerin grevini de önler. Kehda köylüleri açlık tehlikesiyle burun buruna geldiklerinde ise vergileri indirterek onları kurtaran da Gandhi olur. Aferinler ona ki, her yönetmiyle başarı sağlıyordur. Köylülere veryansın ettiği ana sözlerinden biri de: "Bırakın topraklarınızı alsınlar" aforizmasıdır. Böylelikle, işlerin Hindu'lardan yana sonuçlanacağına inanıyordur. Sarı ırktan işçiler grev kırıcılığına kalkıştıklarında da onları oruç tutacağını söyleyerek durdurmuştur.

Ona göre, başkalarının inanışını kendi çizgimizden aşağı görmek temelsiz bir davranıştır. Kaldı ki *ahimsa* Hintlilere, kendi inançlarına gösterdikleri saygıyı, başkalarının dinlerine de gösterilmesini buyurur. Hintli bu öğreti yüzü suyuna eksikliğin, tüysüzlüğün kendinde olduğunu kabul eder. Gandhi bu kabullenmenin gerçeği arayan, sevginin yasasına boyun eğen için kolay olacağını da söylemiştir. Ne ki, insanlar gerçeği hiç mi hiç bütünüyle kavrayamıyorlardır.

Burada lafın önünü boş bırakırsak Gandhi'nin bir süzme-sözü daha fırlayıp ortaya gelir:

— Biz doğuştan eksikli insanlarsak kendi kafamıza göre değerlendirdiğimiz dinler de eksiktir, şeker pembesidir. Yalnız gapgaplı, çifte gerdanlı bir din her zaman evrime, ilerlemeye ve yeniden yorumlamaya elve-

rişlidir. Gerçek yolunda, Tanrı yolunda ilerleme de evrimlerle olur. Öte yandan, çeşitli dinlerin kavramları hep eksik-gedik ise birinin öbüründen üstün tutulmasına da olanak yoktur.

Efendimiz, başka inançlar önünde duyduğumuz saygının bizi, onlardaki ayıpları görmekten alıkoymasını da ister. Kendi inancımızın aksaklıklarını da ensesinden yakalamalıyız. Ama bu yüzden o inanca arka dönmek gerekmez. Bir de var ki, tüm dinleri tam bir yansızlıkla incelersek, kimi dinlerin geçerli yanlarını kendi dinimize katmakta duraksamayız. Üstelik bu iş bizim görevimizdir.

Peki, sorun gelip şu noktaya dayanmaz mı?

— Neden çeşit çeşit din, çeşit çeşit inanç var? Ruh bir tane değil midir?

Evet ağaçların tek bir kökü ama birçok dalları ve yaprakları olduğu gibi ruh da bir tanedir ama yarattığı varlıklar sayısızdır. Kısacası, gerçek ve geyik etine girmiş din bir tanedir ama o, dil alanının ötesindedir. Yani onu yamyassı insanlar kendi kullandıkları dille tanımlıyorlardır. Onların sözlerini de yine yamyassı kafalar yürürlüğe koyuyordur.

Burada merak edilecek birşey daha var. Yürürlükteki dinlerden hangisine alkış tutacağız? Herkes kendi dininin üstün olduğuna inanmaz mı? İşte Gandhi, hoşgörünün zorunluluğunu buradan çıkarmıştır. O, hoşgörü sözcüğünü sevmez ama ondan iyisini de bulamamıştır.

— Hoşgörü, der, insanın kendi inancı karşısında yüreğini yalınayak bırakmak değildir. Bu, inançlar karşısında daha katışıksız bir sevgi, daha zeki bir davranış göstermek anlamına gelir. Bir başka deyişle, hoşgörü bize, konuya zekice yaklaşma, zekice çengel atma gücü verir. Kuzey kutbu, güney kutbundan ne denli uzaksa, bu yaklaşım da yobazlıktan, bağnazlıktan o denli uzaktır. Dinlerin gerçekten öğrenilmesi dinler arasındaki engelleyici parmaklıkları da ortadan kaldırır. Kendimizde başka inanışlar için hoşgörü uyandırırsak, kendi inanışımızı daha gerçek bir temel üstüne oturtmuş oluruz.

Mahatma, hoşgörünün iyilikle kötülüğü birbirinden ayırmaya yetmediğine inanır. Doğru ve yanlış arasındaki ayrılığa da işaret etmiştir. Nedir, dinlerin topu da ortak denizlerde yüzmüştür. Topu da büyük ermişler yetiştirmiştir.

Gandhi çeşitli dinlerin kutsal kitaplarına el atmışsa, onlardan yapacağı işler için yeterli bilgiler devşirebileceğini düşünmüştür. O günlerini şöyle dile getirir:

— Metinleri okurken hiçbir biçimde yan tutmuyordum. Bunu açıkça söyleyebilirim. Bilinçli olmadığım zamanlarda da bu, böyleydi. Şimdi o günleri aklımda sıraya dizince, bu dinlerden herhangi birini eleştirmeye

kalkışmadığımı da görüyorum. Çünkü onlar benim dinim değildi. Ne var, her kitabı saygıyla okuyordum. Her birinde de aynı aktöresel temeli buluyordum. Bunların kimi yerlerinde anlamadığım şeyler vardı. Onları bugün bile anlıyor değilim. Ama deneylerim bana şunu öğretmiştir ki, anlamadığımız şeyleri yüzde yüz yanlış saymak doğru değildir. O zamanlar takıldığım noktalar giderek bana gün gibi apaydınlık da gelmiştir. Yargılamada yansız olmak insana birçok zorlukları çözmede yardımcı olur. Dahası, eleştirirken bile incelik ve ılımlılıktan ayrılmamalıyız. Çünkü bu, geride hiçbir acı bırakmaz.

A a efendim, geldik mi şimdi de Birinci Dünya Savaşı'na. Denilebilir ki, Gandhi'nin en hoşgörülü günleri 1918 yılındadır. Britanya o yılın ilkyazında Hindistan'ın askerine, parasına gerek duymuştur. Dünya Savaşı Avrupa meydanlarında zorlu günler yaşıyordur. Mahatma kararsız yurttaşları yanı sıra İngiltere'ye destek vermeye evet der. Bunun karşılığında İngiltere savaş sonrasında Hindistan illerine bir iç özgürlük tanıyacaktır. Türkiye, Müslümanlar için yüce bir ülke olduğundan, Gandhi savaş sonrasında Türkiye'nin de parçalanmayacağı üzerine İngilizler'den söz alır. Gel gelelim, utku elde edildikten sonra İngiltere tüm sözlerini unutur.

Ey okurcuk, billahi yapılacak başka şey yoktur. Gandhi 6 Nisan 1919'u *Hertal* günü (yas günü) olarak ilan eder. Bütün ulus uyar. Daha 30 Mart'tan başlayarak, Delhi'de karışıklıklar çıkmıştır. Polis barışçı topluluklardan biri üzerine ateş açmıştır. Ne ki, en büyük kargaşa 13 Nisan'da Pençap'ta, Amritsar'da, Sihler'in kutsal kentinde patlak verir. Kadın ve çocukların da içinde bulunduğu kimi başkaldırıcılar, barındıkları yapıda General Dyer'in buyruğuyla mitralyöz taramasından geçirilir. Bilanço: yüzlerce ölü, bini aşkın yaralı.

Oh, oh Londra Hükümeti yıllarca bu toptan öldürümü kabul etmeyecektir. Bu Amritsar kırımı İngilizlerle Gandhi'nin arasında bir uçurum, bir tavukkarası, bir makam-ı zınk atar.

1920-1921 yılları karışıklıklar, köylü ayaklanmaları, üniversitelerin ve de İngiliz mallarının boykotları ile geçer. Gandhi'nin o olağanüstü kararı da o yıl belirir. İngiliz malına arka dönmek için her Hintlinin kendi kumaşını, kendi *khaddar*'ını kendi eliyle dokuması gerektir. *Khaddar* yüzü suyuna zenginlerle yoksullar arasındaki belirgin işaretler de silinmiş olacaktır. Ulusal Kongre üyelerinden kimileri buna alkış tutmamış olmasına karşın, her yerde sevinç ateşleri gırgırlanıyor, yabancı mallar, kumaşlar yakılıyordur. Kadınlar Liverpool ve Manchester kumaşlarına alışmış alıcıları caydırmak için dükkanların önlerini kesiyorlardır.

Yeni bir genel vali atanır.

Ama hazret, Hindistan'ın merkezi Delhi'ye ayak bastığında, bomboş

sokaklardan başka birşey bulamaz. Genç Galles Prensi'nin Hindistan gezisinde de her yerde yas günleri tutulur. Şaşkına dönen İngilizler tutuklamaları çoğaltır. 30 bir siyasal mahpus sayılmıştır. Şu işe bakın, herkes tutuklanmak istiyordur. Bu, gerçek yurttaşlık diploması yerine geçiyordur.

Tüm ülkede orduya, polise meydan okunuyordur.

Aralıkta Gandhi'nin yeni bir musakkası belirir. Bizimkisi, yurttaşların itaatsizlik kampanyasını birdenbire askıya alır. Bunun nedeni Chauricchura kentindekilerin, zor kullanmama buyruklarına karşı çıkmasıdır. Polise saldırmışlar, birçok polis öldürmüşlerdir.

Kongre üyeleri Mahatma'nın kararına şaşırır. Böyle bir olay yüzünden 300 milyonluk bir ulusun ileri doğru atılışı durdurulur mu hiç?

Gandhi'de yanıt hazırdır:

— Eğer bizim ulusumuz zor kullanımını kovmakta elbirliği etmezse, hiçbir şey yapılamaz. Çünkü ulusumuz özgürlüğe daha hak kazanmamış demektir.

Halk liderlerinden çoğu tutukevindedir. İngilizler, Gandhi'nin yakalanıp içeri atılmasında da olay çıkmayacağını sanıyorlardır. 18 Mart 1922'de onu Ahmedabad'da mahkeme karşısına çıkarıp keyif getirirler. Vay beni, bizimkisi hiç oralı değildir. "Bir yavuklu, gelinin odasına girer gibi, hapse girmeli." diyordur. Kalabalıktan çökecek duruma gelen duruşma salonuna, sağına soluna gülücükler dağıtarak girdiği vakit herkes ayağa kalkmıştır. İngiliz yargıç da bunların arasındadır.

Mahatma, hükümeti devirmeye kalkışmakla suçlanmıştır. O, büyük bir soğukkanlılıkla İngiliz Hükümeti'nin o güne dek yaptığı yanlışları, zırtapozlukları bir bir sıralar. Kalbini çok dagidar eden bu işlerden ötürü bu karara vardığını söyler. "Beni salıverirseniz yine başlarım." demeyi de unutmaz. Yargıç onu altı yıla mahkum edince de:

— Doğrusu küçük bir ceza bu. Ben daha ağırını bekliyordum.

Savcı gelir onun elini sıkar. Ardından salonu dolduran kadınlar, çocuklar gözyaşlarıyla ayaklarına atılır.

Bu altı yıllık hapsin Efendimiz sadece iki yılını çekecektir. Çünkü 1923 Noeli'nde ağır bir hastalığa yakalanır. Haftalarca ölümle dirim arasında mekik dokur. Hint halkı onun için ulusal dua günleri düzenliyordur. Genel vali, Mahatma'nın hapis damında ölmesinin doğuracağı karışıklıklardan korkarak onu koşulsuz olarak salıverir.

Gandhi'nin kafasında Hinduların, Sihlerin, Müslümanların birlik içinde yaşayacağı, aralarındaki düşmanlıkları yok edeceği bir Hindistan vardır. 1924-1925 yıllarında bu düşman kardeşler birbirleriyle kapıştığı vakit Mahatma, tarafların barışması için açlık grevine girer. 21 gün için.

Genel vali, Hindistan'da kalmalarının bu kampların birbirleriyle olan

düşmanlıklarına bağlı olduğunu bildiğinden onları hep kızıştırıyordur. Öte yandan, büyük çiftlik ağaları, Müslüman racalar ve İsmailiye sülalesinin son fiyangosu Ağa Han da Hükümeti destekliyordur.

Gözünüzü yine Gandhi'nin üstünde tutun.

Çünkü hoşgörüsü üzerine kimi gölgeler düşmeye başlamıştır. Gün geçtikçe, insanlar için, kendi sapkınlıklarının bilincine varmanın çok zor olduğunu görüyordur. Gerçi, yaşamının neşe içinde geçmesine büyük çabalar gösteriyordur ama yarınlar için beslediği kaygılar havasını bozuyordur. Tek avuntusu, yılmadan savaştığına inanmasıdır.

1929 'da terörcülerin öldürüm girişimleri çoğalmaya başlar. Genel vali bunlardan kıl payı kurtulur. Aralıkta Jawaharlal Nehru, Gandhi'nin desteğiyle Ulusal Kongre'nin başına getirilir. 31 Aralık 1929'da Pencap'ta, Lahor'da toplanan Kongre de tam bağımsızlık için savaşma kararı verir. Çünkü Avustralya ve Güney Afrika'ya tanınan bir dominyon statüsünün kendilerine de uygulanmasını İngiltere'den boyuna istedikleri halde o güne değin hiçbir sonuç alamamışlardır.

Kongre ayrıca bir bildiri de yayınlar. Hoş, kendisinin hiçbir gerçek gücü yoktur. Yani yasal bir kuruluş değildir. Sadece aydınlara güveniyorlardır. Diyeceğim, Hindistan Kral Naibi'yle topsuz tüfeksiz savaşacaklardır. Oysa Lord'un elinde çok güçlü bir ordu ve aman vermez bir polis vardır. Yine de Kongre üyeleri 26 Ocak 1930'u Swaraj (Tam Bağımsızlık Günü) ilan ederler.

O gece kimsenin gözüne uyku girmemiştir. Buna karşılık Gandhi sabaha değin deliksiz bir uyku çeker. Çünkü Fransız yazarı Guehenno ya da yine Fransız çölünün ortasındaki Kamelya (George Sand) gibi o da başını yastığa koyar koymaz horlayan bir yaratılıştadır. Yani uykubazoğlu uykubazdır.

Bereket, ertesi gün, gözlerini açar açmaz arkadaşlarına şöyle der:

— Davamız sağlamdır. Tanrı bizimledir. Uzun zamandan beri gerçeği izleyen *Satyagrahi*ler (zor kullanmadan direnenler) için yenilgi sözkonusu değildir.

Artık tüm Hindistan'da mitingler birbirini kovalıyordur. Üstelik topu da Gandhi'nin koşuluna uyularak tam bir sessizlikle raya konuluyordur. Yüz binlerce Hintli tam bağımsızlık andı içmiştir.

Yerel meclislerde üye olan kongrecilerin hemen hemen topu görevlerinden ayrılmıştır. Yasama Meclisi'nde üye olanlar da onları izler. Böylece İngiliz kikirikleriyle artık işbirliği yapılmayacağı açığa vurulmuş oluyordur.

Gandhi'nin 11 Mart 1930 günü başlattığı Tuz Yürüyüşü'nün amacı da budur: İtaatsizliğin altını çizmek.

Süper Hintli'nin tuz üzerinde durmasının bir nedeni vardır. Yıllardan beri tuzdan alınan vergi Hintlilerin omuzlarına dağ gibi çökmüştür. Hintli, günlük pirincini tuzlamak için ona gerek duyar. Hayvanları için de çok gereklidir. Nedir, tuz devlet tekelindedir. Kikiriklere her yıl 115 milyon frank-altın gelir sağlıyordur. Yani onların bu vergiden vazgeçmesi düşünülemez. Oysa bir Hintli'nin yıllık geliri, ortalama 90 frangı geçmiyordur. Deniz kıyılarında yaşayan Hintlilere bile deniz suyunu kaynatarak tuz elde etmek yasaktır. Yoksa hapsi boylar, çok ağır para cezası da öder.

1930'da Gandhi handiyse 62 yaşındadır. Artık İngilizleri memleketinde görmek istemiyordur. Sonraları Giovanni Papini kendisine; "Niçin İngilizleri kovmak istediniz?" diye sorduğunda şu karşılığı verecektir:

— Nedeni çok basit. Yüzde yüz Avrupalılara özgü bu düşünceyi bana esinleyen İngilizlerin kendileri olmuştur. Benim düşüncem, kafam, uzun süre kaldığım Londra'da oluştu. Şunu öğrendim ki, hiçbir Avrupalı ulus bir başka ulusun insanları tarafından yönetilmeye, onların buyruğu altında ezilmeye katlanamaz. Bu ulusal onur ve bağımsızlık duygusu özellikle İngilizlerde çok gelişmiştir. Kendi evimde İngilizlerin olmasını istemiyorum, çünkü ben İngilizlere çokça benziyorum. Eski Hintliler dünyanın yüzünde olan bitenle, hele siyasa ile hiç ilgilenmezlerdi. *Atman, Brahma* ve de *Tanrı* coşkusu içinde kendilerinden geçerek evrenin ruhunda yitip erimekten başka bir düşünce beslemezlerdi. Hindistan'da bağdaş kuran İngiliz ve genellikle Batı kültürü bizim yaşam üzerindeki anlayışımızı, görüşümüzü değiştirdi. Bizim diyorum, yani aydınlardan söz ediyorum. Çünkü halk yığınları, Avrupa'nın bize gönderdiği özgürlük iletilerine, mesajlarına kulak asmamaktadır. Batı düşüncelerini benimseyen ilk Hintli ben oldum. Kardeşlerimden daha az Hintli olduğum için de onların yol göstericiliğini üstüme aldım.

O gün, En Büyük Hintli Papini'ye "Gandhi Hareketi" denilen şeyin de bu olduğunu fısılayacaktır. Bu, "Avrupalılığa kucak açmış Hintlilerin, Avrupalılıklarını unutmuş Avrupalılara karşı hareketi"dir.

Pes, bundan anlaşılmalıdır ki Hintlilerin ruhunu değiştiren İngilizler'dir. Hintliler artık onların varlığına katlanamıyorlardır. Sorun Avrupalı gazetecilerin sandığı gibi Batı ile Doğu savaşı değildir.

Gandhi bu konuda bir de şunları belirtir:

— Avrupalılaşma hareketi Hindistan'a öylesine yerleşti ki, Avrupa'ya karşı ayaklanmak zorunda kaldık. Okullarımızda yayılan İngiliz kültürü de halk tabakalarını uyardı. Bir Hintli köleliğe katlanabilir. İngilizleşmiş Hintli'ye gelince, İngiltere'de nasıl her İngiliz kendi kendinin egemeni ise, o da Hindistan 'da kendinin efendisi olmak ister. En aşırı İngilizsever, benim 1920'lere değin olduğum gibi İngiltere'ye karşı çıkmak zorundadır.

Biz dönelim yine *Tuz Yürüyüşü*'ne.

Gandhi 11 Mart 1930 sabahının altısında, sırtında basit bir peştemalla, Sabarmati'deki *ashram*'dan ayrılır. Sağ elindeki büyükten büyük hac asasına dayanarak yayan yapıldak yürüyordur. 79 arkadaşı da yanındadır. Topu birden 380 km. ötedeki Dandi kıyısına, yani denize ulaşmaktan başka birşey düşünmüyorlardır. Bu hac sonradan *Tuz Yürüyüşü* adıyla tarihe geçecektir.

Bu, Mahatma'nın insanüstü bir buluşudur. Bununla kalabalıkların düşgücünü kamçılamak, onu ilerdeki davranışlara alesta tutmak istiyordur.

Gandhi yasak tuzu ilk Dandi denizinde (Jambusar'da) elde edecektir. Geçeceği yolları köylüler daha önce sulamış, yerlere dallar döşemişlerdir. Köyler de çiçeklerle donanmış, ulusal renklere boyanmıştır. Yürüyücüler geçerken halk onların önünde diz çöküyordur. Mahatma da yurttaşlarına söylev döktürmek için boyuna duraklıyordur. Çok yorgun olduğu zamanlarda bile yine birkaç tümce dağıtıyordur. Ya da sol elini havaya kaldırıyor, sol elin parmaklarını iyisinden açıyordur. Daha sonra da onları sağ eliyle göstererek:

— Bu ilk parmak, diyordur, horlanan kişilerin herkesle eşit olduğunu anlatmak anlamını taşır. İkincisi Hintlilerin işinin dokumacılık olduğuna işaret eder. Üçüncüsü afyon ve içkiye paydos çeker. Dördüncü parmak, Müslümanlarla Sihlerin kardeşliğini, beşincisi de kadınların eşitliğini haykırır. Bilek ise zor kullanmamaya çağrıdır.

Ey okurcuk, izin verirsen öykünün bundan ötesini Fransız yazarlarından Gilbert Lavocat'ya bırakalım. O, bu yürüyüşü dakikası dakikasına saptamıştır.

Bir at, Gandhi'nin yanı sıra çekilip götürülüyordur. Ama En Büyük Hintli tüm yürüyüş boyunca ona binmemiştir. 5 Nisan'da, ardında çok yoğun bir kalabayla Okyanus'un kıyısındaki Dandi'ye ulaşır. 6 Nisan'da Efendimiz denizde yüzdükten sonra - o gün 1919'da başlatılan Ulusal Yas'ın yıldönümüdür - tuz elde etmek için deniz suyunu kaynatır. Artık birçok kıyılarda yüzbinlerce Hintli, Kurtarıcı'nın yaptığını yineliyordur.

İç kentlere gönderilen tuzlar açık artırma ile satılıyordur. Akıl almaz fiyatlara bile alıcı çıkıyordur. Polis ne yapacağını şaşırmıştır. Tutuklamalar birbirini izler. Nehru 14 Nisan'da, Mahatma 5 Mayıs'ta içeri alınır. Gandhi'nin yeniden kapatıldığı duyulunca bütün memlekette yeni bir yas başlatılır. Bu, tüm yaşamı inmeli kılmıştır. Ama halk yine deniz kıyılarına koşup tuz çıkarıyordur.

Polis önlerine rastlayan Hinduların başına coplarını indiriyor, başları-

nı yarıyor, kollarını, bacaklarını kırıyordur. Yalnız, copların varlığını sezdirmemek için adını *latî*'ye çevirmiştir.

Peşavar'da ise yürüyüş yapan bir topluluğa mitralyöz ile ateş edilir. Gelin görün, bir topluluğun ardından bir yenisi peydahlanıyordur. Ve ilk kez bir *Ghurka* taburu Hintlilerin üzerine ateş etmeye hayır der. Patna'da binlerce yerli sokaklara yatmış, yolu kapamıştır. Sonunda onların üstüne saldırılan süvari birlikleri durdurulur.

İngiliz gazeteleri Hintlilere yapılan kanlı eziyetleri dillerine dolamışlardır. Genel Vali Lord İrwin Londra'ya, MacDonald Hükümeti'ne şu teli çeker:

— Ödün verin. Tutukevleri lebaleb. 60 bin yargılı var. Direnme ise bütün hızıyla sürüyor.

Beri yandan, Hindistan'a yerleşmiş İngilizler de boyuna Londra'ya: "Özellikle ödün vermeyin" telleri yağdırıyorlardır. Onlara göre, geri bir adım bütün İmparatorluğun yitirilmesine yol açacaktır.

Derken 1930 Kasım'ında Londra'da Hindistan sorunları için ilk Yuvarlak Masa Toplantısı gerçekleştirilir. MacDonald konuşmalara ılımlı Hintlileri çağırmıştır. Ama Hindistan Ulusal Kongresi hiçbir üye göndermemiştir.

Genel Vali'nin üstelemeleri üzerine İngiliz Liberal Partisi bir Hint Federasyonu ilkesine yatkınlık gösterir. Birkaç gün sonra da 1931 yılının ilk günlerinde Gandhi, Nehru ve kongrenin birçok üyeleri salıverilir.

Lord İrwin, Gandhi'ye hayranlık duyanlardan biridir. Onu konuşmak için Delhi'ye çağırır. İlk laklakalar bir sonuç vermezse de sonunda Gandhi Londra'daki Yuvarlak Masa kararlarından olan Federatif Devlet tasarısının ana temellerine evet der. Anlaşmaya göre İngiltere'ye savunma, diplomasi, azınlık ve para konularında kimi haklar tanınmıştır.

Nehru bu anlaşmanın haberini alınca yıkılır. Kendisinin ve daha birçoklarının uğrunda can vermeyi göze aldıkları özgürlük böyle mi olacaktı? Nedir, Nehru yine de susmayı yeğler. Kongre de anlaşmayı onaylar. Kimi genç aşırıcılar yine de ona karşı çıkarlar. Yani zorlukla elde edilen bırakışma (mütareke) şimdiden tehlike çanları çalıyordur. Cawnpore'da Müslümanlarla Hindular arasında kanlı çatışmalar da olur. Bunun üzerine İngilizler, 1931 Mart'ında Hindistan'a yeniden bir Genel Vali (Lord Willington) gönderir.

Tansiyon gittikçe yükseliyordur. Londra'da bir ikinci Yuvarlak Masa'ya karar verilir. Bu kez Gandhi de çağrılmıştır. Efendimiz, ilkin gitmekten çekinirse de sonunda "Peki" der.

Süper Hintli Londra'yı Birinci Dünya Savaşı'ndan beri görmemiştir. Londra'da barışsever piskopos Muriel Lester onu karşılayanlar arasında-

dır. Onu Kingsley Hall'de kendi kurduğu işçi sitesinde kalmaya çağırır. O da ses çıkarmaz.

Başkentte kaldığı süre boyunca İngiltere'nin aydın ve dinci işçileri Zor Kullanmama Felsefesi'ni açıklaması için Gandhi'ye başvurur. Yani Bizimkisi Oxford'da Eton Koleji'nde de görünmüştür. Lancashire dokuma işsizleriyle de kimi ilişkiler kurmuştur.

Yuvarlak Masa'nın toplandığı Saint-James sarayında Mahatma'ya çok büyük saygı gösterilir. Başbakan onu yanına oturtur, İngiliz yüksek görevlilerinin ve mihracelerin tam karşısına.

Ne var, bu saygı sadece Gandhi'nin fizik yapısına gösteriliyordur. Londra Hükümeti, toplantının daha başlangıcında bile tartışmanın olabilir sınırlarını belirtmiştir. Bütçe, ekonomi, ordu, dış siyasa konusundaki İngiliz İmparatorluğu'nun özel hakları üzerinde tartışma açılmayacaktır. Masa'da sadece Hindistan'ın gelecekteki federal rejimi ve onun seçim yöntemine kaşık çalınabilecektir.

Gandhi'nin İngilizleri dürtüklemesi bile işe yaramaz:

— Sanırım İngiltere ve bakanlarıyla işbirliği yapmak için gerdiğim zavallı ip kopmak üzeredir. Göndereceğiniz uçaklara ve tanklara karşın, Hindistanlıların yeniden direnmeleri için bir mesaj göndermem uygun olacak. Uçakların, tankların çocuklar üzerinde bile bir etkisi olamaz. Onların çevresinde mermiler ıslık çalarken biz de çocuklara dans etmelerini öğretiyoruz. Onlara memleketlerinin özgürlüğü için acı çekmelerini öğretiyoruz. Ama bu beni umutsuzluğa götürmüyor. Memleketin bir ucundan öbür ucuna yayılacak olan zor kullanmadan şiddet eylemi uzun boylu kaos yaratamıyacaktır.

Sonunda Gandhi Yuvarlak Masa'yı bırakıp memleketine döner. Aralıkta, Paris'te ve İsviçre'de iki durak yapar. İsviçre'de Romain Rolland ile görüşür. 28 Aralık 1931'de de Bombay'a çıkar.

İngiliz Hükümeti artık Gandhi'nin eli boş dönmesiyle ortaya çıkacak karışıklıkları önceden kestirdiğinden bir sürü buyrukla halkın özgürlüğünü, yurttaşlık özgürlüğünü ortadan kaldırmaya çalışıyordur. Bengal, Birleşik Eyaletler, Sınır - Eyalet çok değişik bir rejim altına sokulmuştur.

Süper Hintli, Lord Willington'la bir görüşme yapmak isterse de Vali buna olumlu bir karşılık vermez.

Valinin yüksekten atması karşısında burkulan Ulusal Kongre yarkurulu da yeniden itaatsizlik kampanyasını başlatmak ister. Ne ki Gandhi, son bir başvuruda bulunmak dileğindedir. 4 Ocak 1932 günü de Genel Vali, Gandhi'yi tutuklatarak buna karşılık verir. Aynı gün Nehru iki yıl yiyordur. Bütün Ulusal Kongre üyeleri de yasadışı sayılmıştır.

Yeniden geniş bir tutuklama ham-gam-hem'i başlar. Her yerden zin-

cirlerini şıngırdatarak mahkûm kolonları geçiyordur. Hapis damları yetmemiş, büyük toplama kampları kurulmuştur. Ne ki, gönüllülerin tutkusunu ortadan kaldıramaz bu baskılar. Köylerde yurttaşlar Kongre'nin yönergesinden dışarı çıkmıyordur. Gandhi'nin iyi resim veren büyük toplumsal depremlerinden biridir bu. Evlerde erkekleri kadınlardan ayıran *purdah*'lar (perdeler) kaldırılmıştır. Yabancı kumaş satan mağazların önünü tıkayan yine kadınlardır. Hintlileri içkiden alıkoymak için meyhanelerin önünde kümelenenler de kadınlardır. Eksik etekler depremidir bu.

Eyvah ki, nisanda Allahabad'ta bir gösteriye katılan Nehru'nun yaşlı annesi öldürülür. Nehru'nun karısı ve kızkardeşleri ve de Gandhi'nin eşi imamevine kapatılır. Kadınlar doğrusu, erkeklerden daha yüreklidir. Hiçbirşey onların atılımını kesmiyordur.

Savaş ve önlemler böylece altı ay ping-pong oynar. Şemşempürü bir hava çalar. Çok şey, a canım, özgürlük haykırışlarının sağa sola dağılması yüzünden ortalık yatışır gibi olur. Bununla birlikte Süper Hintli Yeravda'daki hapis damında savaşa yeni bir yön vermeye çalışacaktır. Çünkü İngilizlerin seçime paryaları karıştırmamak istediğini duymuştur. Bu ise Hindistan nüfusundan 50 milyon kişiyi düşmek demektir.

Oysa Londra'daki Yuvarlak Masa'da Hindistan'ın En Aydınlık Adamı: "Parya'yı seçime sokmazsanız ben ölünceye değin direnmeyi sürdürürüm" demiştir. Gandhi 11 Mart 1932'de, Hint Masası Devlet Sekreteri Samuel Hoare'a bu sözü anımsatan bir mektup yazar:

— Bu, benim için, her şeyden önce bir din, bir aktöre sorunudur. Siyasal görünüş bunun yanında hiç kalır. Ben küçükten beri paryaların alınyazısıyla ilgiliyim, Birçok kez onlar için her şeyi tehlikeye soktum. Majestenin Hükümeti'ne saygıyla haber veriyorum, eğer seçimde bu ayrılık yapılırsa ölünceye değin açlık grevine girerim.

Bakan, daha kararlaştırılmış birşey olmadığı karşılığını verirse de, beş ay sonra paryaların seçime katılmasının önleneceği haberi duyulur. Hindistan da 20 Eylül 1932'de Mahatma'nın ölüm orucuna gireceğini öğrenmiştir. Yani Yerevda Mahkumuna kötü bir son getirecek orucu önlemeye bir hafta kalmıştır. Hint kastının önderleriyle parya önderleri bu korkunç sonu engelleyebilmek için bir araya gelir. Ama Gandhi Nuh diyor, peygamber demiyordur:

— Eğer tüm Hint mantığı, Hintlilerin bir bütün olduğunu, birbirinden ayrılamayacağını kabul etmeye hazır değilse hiç durmadan beni gözden çıkarmalı, kurban etmelidir.

Hangi birini yazalım, dünya haraba varıp hercümerç olmuştur. Yani Mahatma 20 Eylül'de saat 11'de yemeğini yer. Bu, limon suyundan, baldan ve de sıcak sudan oluşan bir yellim yelalimdir.

Bunluk geçiren Hindistan bir günlük dua ve oruçla bu kurbanlık işe ortak olur. Kamuoyunun baskısı altında her eğilimin önderi - ki Londra'daki Yuvarlak Masa'da İngiliz siyasasını destekleyen Dr. Ambedkar onların arasındadır - hep birlikte yeniden Gandhi'nin başı ucuna gelir. Ama onlardan önce biz Hint Kirazı ağacını ve de gölgesini şanoya çıkaralım. Çünkü hapis damının bahçesindeki Hint Kirazı ağacının (manguier) gölgesinde bir demir karyola gözlerini dikmiş bize bakıyordur. Karyolanın içinde de Mahatma volkanlı kafasıyla yatıyordur. Bir deri, bir kemik. Ne ki, Ulusal Uzlaşma'nın temelini atacak güç daha damarlarında, tıkıdık tıkıdık, yol alıyordur.

Yerevda Sözleşmesi adı verilen bu anlaşmada Hintliler paryalara, Ulusal Meclis için, 14 iskemle vermeyi kabul etmişlerdir. Oysa İngiliz Hükümeti paryalara hak tanımış olsaydı onlara 71 iskemle vercektir. Sonunda 25 Eylül'de Bombay'da yapılan Hintlilerin toplantısında paryalar için daha gönül açıcı kararlara varılır. Kimse bundan böyle doğumu bakımından horlanamayacaktır. O güne değin doğumu yüzenden üstün sayılanlar da tüm Hintliler ile aynı çizgiye indirilmiştir. Yani artık Parya'lar da kuyu açabilecek, okul kurabilecek, yol yaptırabilecektir. Her türlü halk derneklerine de omuz verebilecektir.

Gandhi'nin yeni bir utkusudur bu. İngiliz kabinesi *Yerevda Sözleşmesi*'ni onaylayıncaya değin orucunu bozmaz. Bereket, "Okey" hemen ertesi günü gelir. İngiliz hükümeti artık Hintlilerin elbirliği ile birçok işler çevirebileceğine inanmıştır. Başbakan MacDonald bile bu iş için hafta sonu dinlencesini bırakıp Londra'ya koşmuştur. Yani o da adamakıllı ürkmüştür.

Ne ki, paryaların haklarına iyisinden ulaşabilmesi için kimi direnmelerin yıkılması gerekiyordur. Bir yıl sonra Gandhi, hapisten çıkarılınca, hac asasını yine eline alır, Güney'de paryalara daha daha düşman olan kasabalara giderek, onları yeni düzene, yeni düzeltime çekmek ister.

Denememiz dörtnala sona doğru, ınh ınh, koştururken biz burada Gandhi'nin bir de Şiddet (Violence) ve de Karşı - Şiddet (Non Violence) doktrinlerinden söz açmalıyız.

Bu konuda Vinoba'nın da bir diyeceği vardır:

— Bir ilkenin geçerliğini anlamak için o ilkeyi herkesin uygulamaya alıp almadığına bakar mıyız? Sözgelişi, hırsızlık iyi birşey midir? Buna hemen bir karşılık veremez miyiz? Eğer herkes hırsızlığa dursaydı, o zaman hırsızlık yapacak kimse bulunmazdı. Şiddet de böyle değil midir? Şiddet üretenler yokluğa karıştığında şiddet de ortadan kalkacaktır.

Süper Hintli ise konuya biraz daha ışık tutar:

— Eğer şiddet dünyanın başlıca yasaşı olsaydı dünyamız çoktan ortalardan silinirdi.

Gandhi'nin hayranlarından Lanza'yı sorarsanız. O da panele şu sözlerle katılır:

— Şiddet kendi kendine bir kötülük sayılabilir. Ama hiç değilse herkes onun saçma birşey olduğunu biliyordur. Ne var, insanlar şiddete yaslanan bir alışkanlığın, bir uygulamanın sadece yasal ve zorunlu bir başvuru olmadığına inanır. Şiddet, kimi zaman, kahramanca bir görev olarak da meydanlarda dolaşır. Bu uygulamanın kuralı da sadece kötülüğe kötülükle karşılık vermektir. Böylece kötülük yapanlar önlenmiş, gerektiğinde de rafa kaldırılmış olur.

Lanza, geri çevrilen kötülüğe de iyilik adını veriyordur. Gandhi'nin düşüncesinin temelinde de bu vardır. Kötülüğe kötülükle karşılık verirseniz kötülüğe son vermiş olmazsınız. Tersine, kötülük sayısını ikiye çıkarırsınız. Ayrıca, bu kötülük zincirine kendinizi de bağlarsınız. Şiddete karşı çıkmanın ilk adımı, onun maskesini düşürmektir. Aralıkta, Yasal Şiddetin (İktidar Şiddetinin) maskesi de alaşağı edilmelidir. Çünkü bu ikincisi, şiddetlerin en ağırı, en hınzırıdır. En çok kurban da o verir.

Hukuku savunmak adına insan öldürmeyi benimseyenlerle, yerleşik düzenin kör savunucuları ya da sorumsuzları şiddetten yana olmayı kültürlü olmakla bir tutarlar. Bunların işleri kaleden kaleye şahin uçurmaya, ah ile vah ile ömür geçirmeye benzemez. Bunlar, kollektör, güneş enerji aracı gibi, insanların beyinlerini oyarlar.

Bunların yanı sıra savaş halindeki ulusların şiddeti de bilimkurgulara çekilmelidir. Çünkü savaşan uluslar karşılarındaki ulusa kötülüğün bir anıtı gözüyle bakarlar. Ve de öldürülmeyi hak ettiklerine inanırlar. Daha ılımlıları ise iki yanda da ölüler olabileceğini içtenlikle ileri sürerler.

Lanza bu kombine yumruklu panele İsa'dan önce yaşamış bir Ermiş'in sözlerini de taşımıştır:

— Kötülük bir başka kötülükle durdurulamaz. Bu, çok eski bir yasadır.

Lanza, sözleriyle, yaptığı işlerle, tansıklarla, yaşamı boyunca çektikleriyle de İsa'nın aynı şeyi söylediği üstünde de durur. Daha sonra lafı Gandhi'ye getirerek der ki:

— Tehlikenin en doruk noktasına dayanan dünya için Gandhi yeni bir görüntü, yeni bir illüstrasyon vermiştir.

Efendimiz daha sonraki yıllarda şiddet üzerine şunları da belirtecektir:

— Ben birçok işe girdim çıktım. Bunları yaparken birçok kez yanıldım. Ama yanılgılarımdan birtakım dersler çıkarmasını bildim. Böylece

yaşam ile yaşamın sorunları bana Şiddetsizlik'in ve Gerçek'in ilkelerini uygulayabileceğim fırsatlar olarak göründü. İçgüdüme uyarak Şiddetsizlik'i değil, Gerçek'i yeğ tuttum. Bir gün bir Jaina keşişinin bana dediği gibi ben Şiddetsizlik'ten çok Gerçek'e bağlıydım. Ona göre ben, Gerçek'e öncelik tanıyordum. Çünkü Şiddetsizlik'i Gerçek adına gözden çıkarabilirdim. Daha doğrusu, Şiddetsizlik'e ben, Gerçek'i ararken vardım. Bizim eski din kitaplarımız Gerçek'ten (Tanrı'dan) daha üstün bir tinsel kural yani *Dharma* olmayacağını savunur. Nedir, aynı kitaplar en büyük görevin Şiddetsizlik olduğunu da yazar. Bana kalırsa. *Dharma* sözcüğünün bu iki aforizmada değişik anlamları vardır.

Süper Hintli, daha da yaşlandığında Gandhi'cilik diye birşeyi olmadığına da parmak basacaktır:

— Benden sonra Gandhi tarikatının kurulmasını istemiyorum. Ben sadece günlük yaşamımıza yararlı olabilecek ilkeler uygulamak istedim. Benim Manu[1] gibi bir yasa bırakmam sözkonusu değildir. Bu yasa koyucusuyla beni karşılaştırmanın alemi yoktur. Benim görüşlerim de, vardığım sonuçlar da kesin değildir. Onları her dakika değiştirebilirim. Kimseye, öğretecek yeni birşeyim yok. Gerçek'in de Şiddetsizlik'in de yaşı yoktur. Ben salt, deneysel bir yöntemle bu iki erdemi, elimden geldiğince, geniş bir ölçek üzerinde işlettim.

Gandhi'nin adını med'li elifle yazan kişilerden biri de İngiliz romancısı ve denemecisi George Orwell'dir.

1984 yazarı, Gandhi'nin doktrinlerinin Tanrı'nın varoluşuna bağlı olduğunu söyler.

Gandhi'ye göre, gözle görünen nesneler dünyası bir gözbağcılıktan başka birşey değildir. Özgürleşmek için ondan kurtulmak gerekir. Bunun için de et yenilmeyecek, elverdiğince tüm hayvansal besinlere paydos çekilecektir. Ayrıca cigaraya, içkiye de arka dönülecektir. Baharat, yemeğe çeşni veren şeylere de el uzatılmayacaktır. Çünkü insanlar, haz almak için değil, dünyada kalabilmek için yemek yemelidir.

Mahatma, zorda kalınmadan cinsel terbiyesizliğe yaklaşılmamasını da öğütler. Sadece çocuk üretmek, nesli yani kuşağı sürdürmek için yapılmalıdır. Gandhi bile 35 yaşlarında kendini *bramancharya* ilan etmiş, cinsel istek duymayı eliyle öteye itmiştir.

Orwell, Mahatma'nın her türlü sıkı fıkılığı, her türlü güllüm-kallım'a dayanan dostluğu tehlikeli saydığını da belirtir. İnsanlar hiçbir türlü kıskanç sevgilere yaklaşmamalıdır. Neden derseniz, dostluklar dostluklara

(1) ***Manu'nun Yasa Kitabı:*** Hindistan'ın kutsal kitaplarından biridir. Kitaptan Brahmanizm doktrini öğrenilebilir. Âri ırktan olan kimselerin Ganj Vadisi'ne gelip yerleşmelerinden başlayarak, zaman içinde gerçekleştirdikleri uygarlık üzerine de değerli bilgiler vardır.

çağrı çıkarır, onlar da, kimi zaman, erdemsiz olaylara yol açar. Üstelik, insanoğlu Tanrı'yı ve onun tüm kullarını sevecekse, bu sevginin tek bir kişiye yöneltilmesi doğru değildir. Çünkü bu, tek kişiye bağlı dindarlık, hümanistlik (insanseverlik) tutumuna çengel atılmasını önler.

İngiliz denemecisi, Gandhi'nin kendi yaşamında bu düşünceleri ne dereceye değin uyguladığını da araştırmış ve sonunda şu saptamaya varmıştır:

— Gandhi'nin özyaşamöyküsü onun karısına ve çocuklarına saygısızlık, sevgisizlik gösterdiğini ortaya koymuyor. Ama otobiyografinin üç yerinde doktorun reçeteye yazdığı yiyecekleri karısına ya da çocuklarından birine yedirmektense onları ölmeye bırakmayı aklından geçirdiği açıklanmaktadır. Bereket hastalar üç defasında da ölmemişlerdir.

Öte yandan, Gandhi, zaman zaman, ölmekte olan bir hastaya, dünyada kalabilmek için yasak yiyeceklere uzanmasına ses çıkarmamıştır. Ne var, bu kararı kendisi için verecek olsaydı ne yapardı derseniz? Herhalde kendini her türlü hayvansal besinin dışında tutardı. Gel gelelim, hastalığında o da keçi sütüne hayır dememiştir.

George Orwell, Gandhi'nin bu düşüncelerini pek onaylamaz. Ona göre, bu davranış pek soylu bir tutumdur ama insancılığa, insanverliğe de aykırıdır. Kaldı ki insanlar, genel olarak, kusursuzluk, yetkinlik ardından koşmaz. Yani dostlar arasındaki ilişkiyi olanaksız kılacak bir çileciliğe boyun eğmek istemez. İnsanın dileği belki, en sonunda yaşamın eliyle ezilmek ve de yenilmektir. Çünkü başka insanları sevmeye ancak bu ücretle ulaşabiliriz.

Lafın içinde kalmak gerekirse, ermişliği enselemeye kalkışan kişiler hiç mi hiç insansı yaratıklar olmaya yüz vermez. Bu da belki, yaşamın sunacağı acılardan kaçınmak içindir. Yalnız, yeryüzünde hiçbir biçimde ermiş olmak istemeyen insanlar da vardır. En ılımlı liberallerden en azgın anarşistlere değin tüm köktenciler (radikaller), doğrusu, insan olmanın ötesine geçmemeye çabalamışlardır.

Orwell, Süper Hintlinin barışseverliğinin temelinde de din bulunduğu görüşündedir. Gandhi de bu eğilimin kimi siyasal sonuçları elde etmeye elverişli bir yöntem olduğunu savunur.

Şu da var ki, bu tutum Batı barışseverliğinden ayrı düşmektedir. İlk Güney Afrika'da yaygın duruma getirilen o *Satyagraha* şiddeti kapısından içeri sokmayan bir savaştır. İnsanlar bu savaşı kin duymadan, kin aşılamadan yürütürler. Savaşın başlıca görüntüleri arasında grev yapmak, siyasal otoriteye kulak asmamak, trenlerin işlemesine engel olmak için demiryollarına yatmak, polisin saldırılarını gerilemeden karşılamak sayılabilir. Gandhi, gençliğinde İngilizlerin yanında Boerlere karşı açılan savaş-

ta sağlık eri olarak görev yapmıştır. 1914-1918 yıllarında da bu görevi sürdürecektir. Ne ki, şiddet denilen keşişlemeye ve karayele meydan okumayı kafasına öyle yerleştirmiştir ki, kendini artık savaş meydanlarından uzak tutması gereğine varmıştır.

İngilizi denemecisi, Batılı barışseverlerin tersine, onun güç sorunlardan kaçmadığını da belirtir:

— II. Dünya Savaşı'ndan önce her barışsever şu soruya yanıt vermek zorundaydı: "Yahudi sorunu için ne yapmak gerekir? Onların toplum dışı tutulmasına hazır mısınız? Hazır değilseniz bunu, savaş başlamadan nasıl engelleyeceksiniz? "Buna Batılı barışseverler doğru dürüst bir karşılık verememişlerdir. Ama 1938'de Gandhi aynı soru karşısında şu düşünceyi öne sürmüştür: "Alman Yahudiler topluca intihar etmelidirler. Bu, dünyanın dikkatini bu sorun üzerine çeker. Hitler'in barbarlığı konusunda Alman halkının gözünü açar. "

Doğrusu, bu düşünce Mahatma'nın ateşli bir hayranı olan Louis Ficher'i bile çileden çıkarmıştır. Gandhi, 1942'de bir Japon akınına karşı edilgen bir direnme önerdiği vakit de milyonlarca insanın ölümüne yol açtığını düşünmüştür.

Orwell "Gandhi Üzerine Düşünceler" adlı denemesinde E. M. Forster'in *Hindistan'a Bir Yolculuk* romanına da değinir. E. M. Forster orada Hintlilerin karşılarındakine bağnaz derecede güven duymadığını ve de İngilizleri ikiyüzlü saydıklarını yazıyordur. Ne var, Gandhi ikiyüzlülüğü anlamakta pek beceriksiz kaldığı halde, insanların iyi niyetle kahve temannası dağıttığına inanırmış. Onlara yaklaşabilmek için bu ayçiçeği yanlarından yararlanabileceğini düşünürmüş. Hintlilerin kanını kurutan şeyin de İngilizlerin yaşam biçimi olduğuna inanırmış. Ama sonunda İngilizleri de bu yaşantı yere yıkacakmış. Çünkü İngilizler haktanırlık ve bağımsızlık anlayışının temeline kazanç elde etmek, insanlara egemen olmak düşüncesini yerleştirmişler. Bu da Şiddet'in, yasalara varınca, her yerde dal budak salmasına yol açmış. Gandhi'yi en çok ürküten de buymuş. "İngilizlerin yaşantı imparatorluğu altında yaşayacaksak, onları burdan kovalamak ne işe yarar?" dermiş.

Şuracığa şunu da konduralım ki, Gandhi'nin tüm yaşamı uzun bir hac'tan başkası değildir. Onun her yaptığı iş anlamla doludur. Ermiş ya da ermişliğe yaklaşmış bir insan olarak, kişiliğinin altında yetenekli ve kurnaz birini barındırıyordur.

Evet, tutucu İngilizler Gandhi'yi küçümsemesine küçümserler. Yalnız, ona karşı sevgi ve hayranlık duymaktan da geri kalmıyorlardır. Üçkağıtçılığını ise akıllarından geçirmiyorlardır. Korkuyla ya da kötü yürekle el-aman çektiğini de kabul etmiyorlardır.

Orwell, onun kimi erdemlerinin yine de görülemediği görüşündedir. Bu erdemlerin başında da, o düpedüz, o elle tutulan yürekliliği geliyordur. Bu, tam anlamıyla eşi bulunmaz bir evren süsüdür. Şu da unutulmamalıdır ki *Satyagraha,* Gujarati dilinde, ruh yiğitliği ve de sabır anlamına gelmektedir.

Ey arkadaş, sen git biraz dolaş.

Bu denemenin yürek parçalayan sonu yaklaştı.

Gandhi'nin, 30 Ocak 1948 günü bir Hintli'nin, evet İngilizin değil Hintlinin kurşunuyla can verdiğini söylemek isteriz.

Gandhi, dost kurşunla yere düşerken yanında hiçbir korumacının bulunmadığı saptanmıştır. Oysa 1934 Haziran'ında Hindularla paryaları bir şemsiye altında toplamak için Hindistan'ın içerlerine doğru bir yolculuğa çıktığında kimi bağnaz Hindular kendini yine öldürmek istemişlerdir. O, bundan bile bir ders alması gerektiğini düşünmemiştir. Cansız oynamayı yeğ tutmuştur. Oysa, hoşgörüsünden tedirgin olan kimi Hintlilerin, kimi kardeşlerin kendisini bir gün vuracağı, yıllarca önce, yıldız falında da görülmüştür.

Yazımızın bu noktasına geldiğimize göre, son yıllarda, artık bütün Batı solcularının bu ipek adamı cana yakın bulduğunu da ilan etmeliyiz. Onun bir merkeze, bir odağa bağlanma *(centralisation)* düşüncesine karşı olmasını da görmezlikten gelmişler, doktrinlerinin dinsel yanını bir kenara itelemişlerdir. Şiddet'e yer vermeyen direnme kuramanı da sonunda birçok aydın benimsemiştir.

Burada bir de Gandhi'nin yaşamını Hindistan'daki Hindularla Müslümanların birbirlerine ayak oyunu çevirmelerini ortadan kaldırmaya adadığını bir kez daha belirtmeliyiz. Onun gerçek siyasal ereği ise Hindistan'daki İngiliz sömürgeciliğine barış yolu ile son vermekti. Zaman zaman oruç tutacak, hapislerde yatacak, birçok sıkıntılar çekecek ama sonunda amacına ulaşacaktır.

Evet, sonunda İngilizler Hindistan'ı dövüşmeden bırakıp giderler. Yani Hindistan'da 1947 yılında, biri Hindu, öbürü Müslümanların kurduğu iki ayrı cumhuriyet İngiliz İmparatorluğu'nun yerine geçer. Hindu'lar Hindistan, Müslümanlar da Pakistan yurttaşı adını alır.

Bu olaydan bir yıl öncesine değin, hiçbir gözlemci böyle birşeyi aklına getirmiyordur. Bu, biraz da İşçi Partisi'nin İngiltere'nin başında olmasından ileri gelmiştir. Churchill'in başbakanlığındaki tutucu hükümet zamanında elbet böyle birşey olamazdı.

Şunu da unutmamalı ki, 1945'te, Gandhi'nin kişisel etkisiyle, İngiltere'de Hindistan'ın özgürlüğünden yana, güçlü bir kamuoyu belirmiştir. Sonunda da İngiltere ile Hindistan iki dost devlet olur. Bu da Gandhi'nin yıl-

larca savaşımını inatla ama kinsiz olarak yürütmesinden doğmuştur. Gelgelelim Hindularla Müslümanlar aynı bayrak altında birleşememişlerdir. Mahatma'ya göre bu bölünme tıpkı bir canlı varlığın ikiye parçalanması kadar acıdır. Ve de kabul edilemez. Bu nedenle son nefesine değin iki toplumu uzlaştırmaya çalışmıştır.

Diyeceğim, Gandhi düşlerinin sadece bir bölüğünün gerçekleştiğini görebilmiştir. Hindistan özgürlüğe kavuşmuş ama bir arada yaşama isteği masallara kalmıştır.

André Gide, 22 Ocak 1948 günü, günlüğüne şunları yazıyordur:

— Gandhi'nin utkusu, barışla elde ettiği utku bana tarihin en şaşırtıcı olaylarından biri gibi görünüyor. İki gündür bizde konuk olan Pierre Hébert de benim kadar coşkulu. Onunla konuyu enine boyuna konuştuk.

Sekiz gün sonra Gandhi'nin bağnaz bir Hindu eliyle öldürülmesi üzerine ise günlük (30 Ocak 1948) şöyle vayvaylıyordur.

— Bir Hintli Gandhi'yi öldürmüş. Pierre telefonla haber verdi. Daha iki gün önce Gandhi'ye bir bomba da atılmıştı. Bu mistik utku çok görkemli birşeydi. Umut edilmez birşeydi. Onda tinsel aşk ve şevk kabalığa ve hoyratlığa karşı saygılı bir üstünlük sağlıyordu. Bu insanüstü kişiye karşı yüreğim hayranlıkla çarpıyor. Hıçkırıklarla dopdolu çarpıyor.

Burada Hint Kirazı Ağacının Gölgesi yine kıpırdamaya başlıyacaktır. Gandhi de ölüm köprüsünden geçişini bir an için askıya alacak ve bize son bir mesaj iletecektir:

— Aldatıcılar eninde sonunda kendilerini aldatmış olur.

(1992)

SOL AYAĞIYLA DÜŞÜNEN ADAM

Ey okur, Dünya karmakarışık olmaya başladı.

Külahımızı önümüze koyup düşünürsek, kalabalıkta pek belli olmamasına karşın, yaşama sevincini verenlerin yine de sanatçılardan, şairlerden başkası olmadığına varırız.

Biz de bugün burada okurlarımızın yüreğini bir sanatçıyla, üstelik feleğin gönlünü ikiye yarmış, canı başına sıçramış, yolda yol şaşmış, fil tufanı denilen tufanın içinden geçmiş, çevresinde laleş yani çaresiz kalmış, kendi avında ve kuşunda, bedensel özürlü bir yazarla dolduracağız.

Dünyaya sakat olarak, sadece boynuyla sol ayağını oynatarak merhabasını çeken Christy Brown'ın öyküsüdür bu. Sol ayağının parmaklarını kullanarak hem yazar, hem ressam olmayı başarmış bir üstün insan. Bir dev.

Tam 60 yıl önce, 5 Haziran 1932'de, İrlanda'da, Dublin' de, *Rotunda Hastanesi*'nde dünyaya gözlerini açmış. Annesiyle babası, Dublin'in en yoksul mahallelerinden birinde yaşamlarını sürdürüyorlarmış. Baba duvarcıdır. Anne de dünyaya fırlattığı 22 çocuğa bakabilmek için ev kadını rolünü üstlenmiştir. Christy onuncu çocuğudur. Ne ki, bu 22 yavrudan dördü, genç yaşta ömür dersini bütünleyecektir.

Christy'nin normal bir çocuk olmadığını ilk anası sezer. O zamanlar yavru dört aylıktır. Oğlunun ağzına biberonu dayadığı zaman başının arkaya kaydığını görüyordur. Nedir, çocuk yaş aldıkça, örnek dışı olusu daha iyi ortaya çıkar. Elleri yumuk yumuktur. Hiç mi hiç açılmıyordur. Üstelik Christy onları önünde değil arkasında tutuyordur. Dudakları ise anasının meme ucunu kavrayamıyordur. Çenesi iyisinden kenetlidir. Ağzının açılmasına meydan vermiyordur.

Bir yaşını doldurduğu vakit arkasına yastık koymadan, herhangi bir yerde oturamadığı anlaşılır. Doktorlar çocuğun geri zekâlı olduğunu ve yaşamı boyunca bahtının açılamayacağını söylemişlerdir.

Denememizi yanlış kantarlamamak için şunu da belirtelim ki, anne, oğlunun hiç mi hiç iyileşmeyeceği savını kabul etmemiştir. Hele onun tam bir hebenneka olduğuna inanmıyordur.

Christy beş yaşına geldiği vakit de tas-tıs bir uttur.

Anne: "Bakın a gidiler! Benim oğlum hebenneka değil. Bedeni sakat ama beyninin fiları-öyle değil."

Gel gelelim Chris'in ağzından tek söz çıkmıyordur. Zeka adına hiçbir varlık da göstermiyordur. Yalnız sol ayağında ve de sol ayağın parmaklarında, aferin onlara, canlılık vardır.

Her gün mutfakta sırtüstü yatıyor. Sıcak ve güneşli günlerde de, yine sırtüstü gevşemek üzere, bahçeye çıkarılıyordur. Ama anne yine inançlıdır. Bir gün bu bağlanışının bir karşılığını da görür. Aralık ayının bir öğle sonrasıdır. Dışarda sokaklar karlarla örtülü. Rüzgar küçük kar tanelerini havalandırırcasına esiyor.

Tüm aile mutfakta, büyük sobanın çevresinde toplanmıştır. Yalnız Mona ile Paddy bir köşede, minik bir tahta üstünde, bir tebeşirle toplamlar yapıyordur. Chris onlardan pek uzakta değildir. Boyuna kardeşlerinin ellerindeki sarı tebeşiri dikizliyordur.

Birden kızkardeşinin yaptığını yapmak isteği uyanır içinde. Sol ayağıyla Mona'nın elinden tebeşiri kapar. İlerde anılarını yazarken şöyle diyecektir:

— Sol ayağımı neden kullanmıştım? Hiç bilmiyordum. Birçok kişiler için bu, bir bilmece oldu. Ben de akıl erdiremedim. İlk zamanlardan beri sol ayağımın parmaklarına ilgi duymuştum ama, o güne değin onları hiç kullanmamıştım. Ayağımın başparmağıyla ikinci parmağımın arasına tebeşiri sıkıştırdım ve taş tahtanın üstüne kargacık burgacık birşeyler çizdim.

Chris bunu yapınca duralar. Şaşkın şapalak bir durumdadır. Gözlerini tebeşire dikmiştir. Ne yapacağını kestiremiyordur. Ama tebeşirin sol ayağına nasıl konduğunu az çok anımsıyordur. Ordakilerin topu da suspus olmuştur. Kimse yerinden kıpırdayamıyordur. Mona da, gözleri fal taşı, ona bel bel bakıyordur. Sobanın öbür yakasında oturan babası, elleri dizlerinde, öne doğru eğilmiştir. Anne mutfağın gerisinden geliyordur. Elinde yeni demlenmiş çayla dopdolu bir çaydanlık. Yarı yolda, masa ile ocak arasında, zınk diye durur. Odada birşeyler döndüğünü sezmiştir. Birden gözü Chris'e, sol ayak parmaklarındaki tebeşire takılır. Çaydanlığı hemen yere bırakır. Bir solukta oğlunun yanına gelir. Her zamanki gibi yanında yere diz çöker ve şöyle der: "Onu nasıl kullanacağını, istersen öğretirim sana."

Anne bunun üzerine Mona'dan bir başka tebeşir alır, yere, oğlunun önüne kocaman bir A harfi çizer. Sonra da: "Hadi Chris, sen de benim yaptığımı yap."

Chris harfi yazmak için birkaç kez uğraşır. Başaramaz. Ama caymaz da. Sonunda harfin bir yanını çizmiştir. Ardından da öbür yanını. Böylece

ünlü yazar Christy Brown yaşamında ilk kez A harfini çizmiş bulunuyordur.

Bu biricik harf artık ona yeni bir dünyanın yolunu işaret ediyordur. Chris:

— Bana kafa özgürlüğümün anahtarını veriyordu.

Anne, o günden başlıyarak ona tüm alfabeyi öğretir. Her gün yere tebeşirle bir harf çiziyor, sonra onu silerek Chris'e kafadan yinelettiriyordur. İlk öğrendiği şey de kendi adının ilk harfleri olur: C. B.

Kısa zamanda tüm alfabeyi sökmüştür. Harfleri birleştirerek sözcük yapmayı, sözcükleri birleştirerek tümce kurmayı da kapar. Gelin görün ki, işler o kadar kolay gitmiyordur. Annenin bakmak zorunda olduğu 7 küçük yavru daha vardır.

Günler günleri kovalarken Chris sol ayağından yararlanmayı daha da ilerletir. Evet, dış dünya ile ilişki kurabileceği başlıca aracın sol ayağı olduğuna iyisinden inanmıştır.

Bizim Yiğit artık on yaşındadır. Ama yine ne yürüyebiliyor, ne konuşabiliyor, ne tek başına yemek yiyebiliyor, ne giyinebiliyordur. Yalnız yeteneksizliğinin, yetersizliğinin bilincine varmıştır artık. Her şeyi sakat bir çocuğun gözleriyle değerlendiriyordur. Kardeşi Peter'in esmer ve güçlü ellerini, kemikli parmaklarını görüyor, onları kendilerininkiyle karşılaştırıyor ve kendi ellerinden nefret etmeye başlıyordur. Sallanan kafasından, çarpık ağzından iğreniyordur. Kardeşlerinin iterek yürüttükleri tekerlekli arabasında olduğu vakitler, insanların bakışlarından da artık tedirgin oluyordur. Yoksa, eskiden o bakışların varlığını bile sezmiyordur.

O, artık dünyanın içinde olan biri değildir. Dünyayı seyreden biridir. Anne, oğlunun en küçük bir davranışını kaçırmayan anne, ondaki değişikliği çakmıştır. Evet o, Chris'in tüm duygularını, o duygular kendi içinde depreşiyormuşcasına hep sezegelmiştir. Şimdi kederli, içine kapanık biri oluveren ve bütün gün sobanın yanındaki koltuktan kalkamayan oğluna yardım için elinden geleni yapıyordur. Chris'i allak bullak eden yalnızlık uçurumundan çekip çıkarması gerektir. Onu oyalamak için birtakım masallar anlatıyor ve de Chris'in bu anlatılanları sol ayağının parmakları arasında tuttuğu kurşun kalemle - dolmakalem kullanmayı hiç sevmemiştir - küçük okul defterlerine aktarmasına göz kulak oluyordur. Bu da Chris'e kendi anlatım yollarını bulmasına yol açıyordur.

Diyeceğim, Chris on yaşının ortalarında artık eni konu kendi içine, içinin derinliklerine dalmaya başlamıştır.

O yıl Noel'de kardeşlerinden biri bir kutu boya armağan almıştır. Chris'e de kurşun erlerden oluşan bir kutu. Bizimkisi boyaları görünce, ne yapıp yapıp onları elde etmek ister. Bu mavi, kırmızı, sarı, yeşil, beyaz

boyalar kendisini adamakıllı büyülemiştir. Akşam, kardeşi Paddy, boya ve fırçalarla, eski bir ayakkabı mukavvasının üstüne sulu zırtlak resimler yapmaya başlar. Doğrusu bizimkisi kardeşini iyisinden kıskanmıştır. Az - biraz sonra Paddy elinden fırçasını atarak: "Bununla bir yere varılmaz. Bu daha çok kızları oyalayacak birşey" diye bağırır.

Chris fırsatı yitirmez. Kendi kurşun erlerini ayağıyla Paddy'ye doğru iter ve bir dizi homurtuyla onları boya kutusu ve fırçalarla değişebileceğini anlatmaya çalışır.

Paddy sevmediği bir oyuncaktan kurtulduğu için sevinir ama kardeşine: "Sen bununla ne yapabilirsin ki?" diye sorar. Doğrusu, Chris, o anda bunlarla ne yapabileceğini pek bilmiyordur. Ne ki, Noel günlerinin sonunda, bir gün mutfaktaki dolapta boya kutusunu, dolabı sol ayağıyla açarak alır. Anne de mutfaktadır. Ve de işi çakmıştır:

— Ne o resim mi yapacaksın?

Yiğit çocuk ciddi ciddi başını eğer. Fırçayı sol ayağının parmaklarıyla kavrar, ucunu tükrükle ıslatır, sonra onu en çok hoşlandığı mavi boyaya batırıp sol ayağının üstüne vurur. Ayakta mavi bir leke. Kendi homurtu işlemiyle annesine: "Oluyor" der. Anne de: "Dur sana biraz su getireyim."

Kadıncağız, biraz sonra mutfağın gerisinden bir fincan suyla görünür. Onu, oğlunun uzandığı yere bırakır. Chris'in kağıdı olmadığı için de kardeşlerinden birinin defterinden kopardığı bir kağıdı oğlunun yanına bırakır. Chris de fırçayı suya daldırdıktan sonra bu kez kırmızıya banar. Ve de kağıt üzerine - bunları yaparken annesi onu hep gözlüyordur - bir istavroz işareti çizer.

Başarmıştır. Annesine gülerek bakar. Evet burada, beş yıl önce, yine annesinin yamacında alfabenin ilk harfini çizmiştir. Böylece, dış dünya ile ilişki kurma işinde yeni bir adım atmış oluyordur.

Chris, gün geçtikçe boyalarını daha çok sevmeye başlar. Ve de değişik konular üzerinde çalışır. Peter'in bir portresini de yapmıştır. Ayrıca içinde balıkların oynaştığı sepetlerden oluşan bir ölüdoğa, bir natürmort. Komşu evin kedisi Trilby balıkların kokusunu alıncaya değin işini bitirmiştir.

Anne, ona başka boyalar, başka fırçalar, başka kurşun kalemler de almıştır. Bir sürü de albüm. Albümler onun anlatım olanaklarını genişletiyordur.

Anne ile baba da oğullarının mutluluğunu artırmak yolunda her gün yeni birşeyler buluyorlardır. Resim kağıdının oynamaması için onu yere raptiye ile tutuşturuyorlardır. Yani şövalesi olmadığı halde Chris dil laklakasına sahip akuareller boyuyordur. Kendini resme kaptırdıkça da içinde

birşeylerin, duru diri oynadığını anlıyordur. Artık kendisine bir soru yöneltildiği vakit de ağzından ters bir karşılık, bir vığıltı, bir homurtu yükselmiyordur. Resim yaşamının büyük aşkı olmuştur. Boya ve fırça evreninden başka bir yerde soluk almıyordur.

On iki yaşındadır ki, bir gün, bir pazar günü, yine aylardan aralıkta, Chris *Sunday İndepended* gazetesini ayağıyla çevirip okurken bir resim yarışmasının açıldığını öğrenir. Kardeşleri kiliseye gitmiştir. Anne, arka mutfakta lahana yıkıyordur. Baba, pencerenin kenarında. Yarışmanın konusu Pamuk Prenses'le Sevimli Prens'tir. Chris iyisinden coşmuştur. Annesini çağırır, yarışma haberini gösterir. Anne: "Katılsana."

Oğul omuz silker. İşin kolay olmadığını belirtir. Anne: "Gülünç olma, bu iş için dâhi olmaya gerek yok. Hem katılmakla neyi yitirirsin ki?"

Bizimkisi büyük bir sevinçle annesinin öğüdüne uyar. Hemen o gün, öğleden sonra da tablosuna başlar. Resim bitince, bir ara, yarışmaya katılmamayı düşünürse de, hadi annesini umursamayabilir diyelim ama sevgilisinin üstelemelerini nasıl savacaktır. Çünkü, çünkü o yaşta Chris'in bir de sevgilisi vardır: Katriona Delahunt. On sekiz yaşında çıtı pıtı bir kız.

Nedir, yine de yarışmayı kazanamayacağına kesin gözle bakıyordur. Dahası, bir avuntu ödülü kaldıramayacağını bile düşünüyordur. Hoş o da önemli değildir. Katılmakla sevgilisini memnun etmiştir ya.

Daha sonraki günlerde yarışmayı iyisinden unutur. Her zamanki gibi kendini yine resim çalışmalarına adar. Ertesi cuma günü ise hiç beklenmedik birşey olur. Sevgilisi Delahunt, Chris'e haber vermeden, *Sunday İndepended* gazetesinin fotoğrafçısını ve muhabirini getirir. Onlara yarışmaya katılanlardan birinin resimleri sol ayağıyla yaptığını haber vermiştir. Onlar da konuyu çok ilginç buldukları için Chris'in evine damlamışlardır.

O gün röportajcı ile fotoğrafçı mutfağa girdikleri vakit bizimkisi yeni bir peyzajı bitirmiş bulunuyordur. İki adam, kıpırdamadan onu seyreder. Anne arkalarında. Chris biraz bunalır gibi olur. Ne yapsın? Yeniden hızlı hızlı resme çalışmaya koyulur. Gazeteciler: "Vallahi doğruymuş." diye şaşkınlıklarını belirtirler. Ve de fotografi üstüne fotografi.

Ertesi pazar Chris'le kardeşi Peter yataklarında sabah keyfi sürdürürken Baba merdivenleri koşarak tırmanır. Chris'in yatağının üstüne oturur ve gözlerinin önünde *Sunday İndepended* gazetesini sallayarak:

— Kazandın, kazandın. Evet bizimkisi yarışmayı kazanmıştır. Gazetenin ortalık yerinde de ciğerdelen bir fotografisi: Kısa pantollu bir çocuk. Ayağının biri ömür ayağının altında. Kaşlar kaleye işaret kaldırıyor. Yandan uzanan bir el Chris'in daha iyi poz vermesi için onu tutuyor.

İki saat sonra sevgilisi Delahunt da boy göterir. Ödül kazanmış ressa-

mımızın elini avuçlarının içine alır, alnına bir öpücük kondurarak kendisiyle gururlandığını söyler.

Kalbimizi sıcak tutan şudur ki, on üç yaş Chris'e bir başka sevgili de getirecektir: Jenny. Evi bitişiktedir. İki adım ötede. Esmer, bukleli, yeşil parlak gözlü bir kız. Kendilerine bir bakış fırlatması için mahallenin tüm kopilleri birbirleriyle kavga ediyorlardır. Topu da ona kesiktir.

Chris eskisi gibi, kardeşlerinin, arkadaşlarının yürüttüğü tekerli sandalye ile dışarı çıkmıyordur. Onlarla oynamaya da gitmiyordur. Ne ki, Jenny'yi odasının penceresinden seyredebiliyordur. Kıza öylesine vurulmuştur ki resim yapmayı bile unutmuştur. Sokaktan, onun sesi gelir gelmez pencereye koşuyor, onu arkadaşlarıyla ordan oraya koşarken izliyordur. Bir gün Jenny gözlerini Chris'lerin evine doğru kaldırınca bizimkinin kendisini dikizlediğini görür. Chris kızararak geri çekilir. Aralıkta Jenny ona gülümsemiştir. Chris yeniden pencereye yaklaşarak bir karşı gülümsemeyi rayına koyar. Kız ise bu kez kendisine bir öpücük gönderir.

Yavru ressam o akşam not defterinden bir sayfa koparır. Kurşun kalemini yine sol ayağının parmakları arasına kıstırarak Jenny'ye bir mektup yazar. Ertesi gün de kardeşlerinden birinin aracılığı ile onu Jenny'ye iletir. Mektupta Jenny'ye, mahallenin en güzel kızı olduğunu yazıyordur. Ayrıca resmini yapmaya izin verip vermeyeceğini soruyordur. Dipnotta da kıza olan sevgisini açığa vuruyordur.

Yarım saat sonra Jenny şıp diye çıka gelir. Süveterinin altında bir pusula tutuyordur. Onu bizimkine uzatır. Chris de onun orda olduğunu bir an için unutarak, pusulayı hırsla okumaya başlar. Kız ayaktadır. Chris'e "Acaba bu çocuk kaçık mı?" gibilerden tuhaf tuhaf bakıyordur. Chris ise pusulayı boyuna yeniden yeniden okuyordur.

Kısacası, Chris'le Jenny çabucak dost olurlar. Çok buluşmuyorlardır ama her hafta birbirlerine bir sürü mektup yazıyorlardır. Kız, zaman zaman evin arka bahçesinde Chris'e bir merhaba çakıyordur. Gerçekte Peter'in de Jenny'ye bir düşkünlüğü vardır. Jenny'nin gönlünü çelmek için o da her şeyi göze alabileceğini söylüyordur. Bir gün, buraya dikkat edin, kardeşiyle sevgilisini arka bahçede yakalar. Kızın armağanı bir resimli öykü kitabını inceliyorlardır. Başları birbirine yanaştı, yanaşacak.

Chris, kardeşini görür görmez kıpkırmızı kesilir. Kız ise hiç oralı olmaz. Peter'e şipinişi bir gülücük yolladıktan sonra yeniden kitabın üzerine eğilir. Peter ise kardeşine kaçamak bir bakış fırlattıktan sonra eve girer. Arkasından da kapıyı şaklatır. Az-biraz sonra kız da kalkar. Bir an düşünür. Sonra yere, toprağa, Chris'in yanına oturarak alnına, aman amanlar bir öpücük bırakır. Bizimkisi şaşırır. Geriler. Çünkü Jenny o güne değin

kendisini hiç kucaklamamıştır. Birşeyler söylemek için ağzını açarsa da sonuç alamaz. Kız da durmaz kaçar.

O günden sonra Jenny haftalarca görünmez. Mektup da yazmaz. Bizimkisi geceleri yatakta onu düşünüyor ve niçin gelmiyor diye yas-matem eyliyordur.

On dördüncü yaş günü.

Jenny'den bir kart. Ne ki kendisi hâlâ ortalarda yoktur. Bizim küçük ressam da düş kırıklığını gidermek için boyuna küçük, küçük tablolar boyuyordur. Bir gün, sırtını bir sabun kasasının arkasına dayamış, bahçede oturuyordur. Bir ayak sesi. Jenny'dir bu. Kendisinden birkaç adım ötede duruyordur. Gözlerini bizimkine dikmiştir. Chris bu bakışlarda bir acıma duygusu okur. O gün, daha sonraki günlerde de Chris böyle acıma dolu bakışların ne denli içini kıydığını daha iyi anlayacaktır. Bu yazıklanma dolu bakışlar karşısında başını eğer. Jenny de, daha çok eğlenmeden, çekilip gider.

Jenny'nin verdiği mutluluk Chris'i öyle coşturmuştur ki, gerçek kişiliğini unutmuştur. Kendisiyle başkaları arasında hiçbir ayrım olmadığına varmıştır. Ama şimdi gerçek ona çok acı gelmiştir. Öteki insanlarla aynı çizgide olmadığını kavramıştır.

Şimdi yeniden eski sözümüz üzerinde durarak evde de her şeyin değiştiğini yineleyebiliriz. Çocukların topu çok büyümüştür. Kardeşlerinin eni konu delikanlı olduğunu görmek de Chris'in yalnızlığını artırıyordur.

On beşine bastığı gün anne bir toplantı düzenler. Kız kardeşi Mona, Chris'e haber vermeden, Jenny'yi de getirir. Jenny artık on altısındadır. Tırnakları boyalı. Saçları parfümlü.

"Nasılsın Chris, iyi misin?" diye sorar Jenny. Ama bizimkinin karşılık vermek için ağzını boş yere oynattığını görünce, koruyucu bir insan afur-tafuruyla: "Anladım, anladım, kendini yorma." sözünü yapıştırır.

Chris, bir an, Jenny'den nefret etmek gerekip gerekmeyeceğini düşünür. Artık çocuk değildir. Ama büyük bir erkek de değildir. Çocukluğun mutluluk veren bilgisizliği ile ufukta görünen delikanlılığın cavala cuvalası arasında sallanıp duruyordur. Geleceğin boşluğu ile umutsuzluğunu, arka bahçede, bir kız çocuğu kendisine haşatını yakan gözlerle baktığı vakit çakmıştır.

Vay bana, vaylar bana. Kendisinden bir türlü kaçıp kurtulamıyordur. Ne ki, yine de boyuna resme kapanıyordur. Yalnız yaptığı akuareller onu eskisi kadar oyalayamıyordur.

Durun, bu da kendisinde yeni bir güç, yeni bir gereksinim doğmuş olmasındandır. Yeni durumunu kırmızılar, canlı sarılar, koyu siyah renkler karşılayamıyordur artık. Zekası geliştikçe, resim yapma eğilimi de

azalıyordur. Ne var, artık sakatlığını düşünerek eskisi gibi üzülmüyor, ağlamıyordur. Hoş, umutsuzluğunun çok arttığı bir gün, pencereden atlıyarak kendini öldürmek ister. Bu kez onu yine Katriona Delahunt, daha doğrusu onun hayali kurtarır. Delahunt akıl tasına düşer düşmez pencereden aşağı iner ve hüngür hüngür ağlamaya durur.

Çok şükür haber de gelmiştir. Artık on altısındadır. Kızkardeşi Lily evlenmiştir. Tony de evlenmiştir. Jim, Tony, Paddy ve Peter... topu da babaları gibi duvarcı olmuş, yaşamlarını kazanıyorlardır. Ama Chris tuğlaları yerinden bile oynatamadığı için yapı işlerinden nefret ediyordur.

Birkaç ay geçince Chris'te daha da yeni bir duygu belirir. Korkunç bir duygudur bu. Eni konu kinci olmuştur. Tüm dünyayı kendi çarpık ağzından ve çarpık ellerinden sorumlu tutuyordur. Onların yanında kendini bilgiç bir maymun ya da foktan başka birşey görmüyordur.

Günlerden bir gün aklına yeni bir düşünce takılır. Yıllardır mektup yazmaktan büyük hazlar devşirmiştir. Söz gelişi, Delahunt'a yazdığı mektuplarda sokaktan geçen atları, gördüğü şeyleri anlatmıştır. Şimdilerde öykü yazamaz mıydı?

Bu düşünce kafasında iyice gelişir. Bir yazar olmaya karar verir. Nedir, o güne kadar çok birşey okumamıştır. Evlerinde edebiyattan çok ekmeğe saygı gösteriliyordur. Evdekiler karınlarını doyurmayı kafalarını beslemeye yeğ tutuyorlardır.

Ertesi günden tezi yok, bir defter alır. Usundan geçen her şeyi deftere boca ediyordur. Bunlar bütünlenmemiş tümcelerdir. Birbirleriyle hiçbir alış-verişleri yoktur. A a efendim, yeni bir oyuncak karşısında büyülenmiş bir çocuk gibi, şimdiler, sözcüklerle oynamaktan büyük hazlar sağıyordur. Zamanla, o tümceleri birbirine bağlamayı, evvelce nasıl boyaları birleştirerek tablolar yapmışsa, şimdi de laf kümelerinden bütüne atlamayı başarır. Yani sözcüklerin arkasına artık düşünceler de yerleştiriyordur.

Beş yaşında ayağıyla alfabenin ilk harfini yazdığı halde, yazının kendisine yeni bir dünyanın kapısını açabilmesi için on yedi yaşına değin beklemesi gerekmiştir.

Bundan böyle kurşun kalem sol ayağının parmaklarından hiç düşmeyecektir. Tek kaygısı yazı yazmaktır artık. Bu ilk denemeler arasında melodramalar, ya da polis romanları da vardır. Duygusal yaşamı yavaş yavaş ortaya çıkıyordur.

Aylar geçer. Aralıkta Delahunt da evlenir. Gerçi: "Bu, seni zaman zaman yoklamaya gelmeme engel değildir." demiştir ama bu neyi anlatır? Evdeki kalabalık da arttıkça artmıştır. Lily' nin üç çocuğu olmuştur. Kız ve erkek kardeşlerin dışardan getirdiği eşler ve onların çocukları da evi tekkeye çevirmiştir.

Hayda bre okurlar, bir gün kapılarının önünde bir otomobil durur. Gelen Doktor Collis'tir. Chris'in yanındaki bir iskemleye çöker. Onu çok küçükken, bir ağu bebekken tanımıştır. Daha sonra da bir gün sinemada, kardeşinin boynuna asılı iken görmüştür. Uzun zamandır Chris'i arıyordur. Ayağa kalkar. Odada bir aşağı, bir yukarı dolaşırken der ki:

— Şimdiler, zihinsel özürlüler yeni bir yöntemle sağaltılıyor. Sanırım sen de iyileşebilirsin. Yalnız senin de bu sağaltmaya, elden geldiğince, yardımcı olman gerek. Eğer sen iyileşmek için hiçbir çabada bulunmazsan, ben de sana yardımda bulunamam.

Doktor Collis bunları söyledikten sonra Chris'e doğru eğilir, gözlerini onun üstünde tutarak:

— Şansını denemek ister misin? Elbet benim desteğimle.

Oğlum Chris, ne konuşabiliyor, ne de karşılık verebiliyordur. Ama yola çıkardığı bakışlardan doktor onun karşılığını çakmıştır. Büyük bir sevinçle Chris'i omuzlarından kavrar:

— Peki, o halde hemen işe başlıyoruz.

Evet işe ertesi gün başlanır. Bu kez Doktor Warnants gelmiştir. Bizimkine, evdekilerden birinin yardımıyla yapılabilecek birtakım fiziksel hareketler öğretir. Giderken de egzersizlerin *physiothérapie*'ye dayandığını açıklar. Ve: "Bu, öncelik gerektiren bir testtir." der. Artık her pazar Doktor Warnants geliyor, her hareketi kendi önünde bir daha yinelettiriyordur.

Doğrusu, o güne değin Chris'in okuması beş para çalışamamıştır. Tek yol arkadaşı Dickens'tir. Onun arka arkaya yedi romanını devirmiştir. İçlerinde de en çok *David Copperfield*'i beğenmiştir. Yılbaşında Delahunt - o artık Bayan Maguire'dir - kendisine Kaptan Cook'un *Yolculukları*'nı armağan eder. Kitap Chris'i iyisinden etkiler.

Fiziksel eğitim Doktor Warnents'ın gözetiminde aylardır sürüp gidiyordur. Bir gün Doktor Callis yine görünür. Üvey kızkardeşi Bayan Eirene Collis kafa özürlüler konusunda çok ünlenmiş bir doktordur. Londra'da çalışmaktadır. Collis, Chris' e yeni bir test uygulamaya geçmeden onun düşüncesini de almak istemiştir.

Uzun lafın kestirmesi 1949 Ocağı'nda Chris'i Londra'ya götürürler. Artık on sekiz yaşındadır. Londra'da bir gün kalırlar. Birkaç saat içinde de tüm alınyazısı değişir. Bayan Eirene arkadaşlarıyla bizimkini uzun boylu evirip çevirdikten sonra şöyle der:

— Evet Chris, iyileşmeni engelleyecek hiçbir neden görmüyorum. Nedir, önümüzdeki yıllarda sımsıkı bir rejim altında yaşamayı kabul etmelisin. Yani bir özveri gerek. Şunu da unutma ki, birşeyleri göze alma-

dan hiçbir sonuca varılamaz. Senin yapacağın ilk iş sol ayağını hiç mi hiç kullanmamaktır.

Nasıl? Chris sol ayağından ayrılacak mı? Oysa onun yüzü suyuna düşüncelerini anlatabiliyor, onun yüzü suyuna çalışabiliyordur. Dış dünya ile ilişki kurması da onun sayesindedir.

Chris gıkını çıkarmamıştır. Bayan Eirene konuşmasını sürdürür:

— Biliyorum bu, büyük bir özveridir. Ama başarıya ulaşmak için tek yol da budur. Eğer sol ayağını kullanmakta direnirsen büyük bir sanatçı, büyük bir yazar olabilirsin ama hiçbir zaman bu eğribüğrülükten kurtulamazsın. Hiçbir zaman konuşamazsın. Hiçbir zaman yürüyemezsin. Hiçbir zaman ellerinden yararlanamazsın. İyi düşün, ne olursa olsun, sol ayağını kullanmamaya söz veriyor musun?

Evet evet veriyordur. Çevresinde doktorlar uzmanlıklarını gösterecektir ama onun da ilk görevi kendini başarıya ulaştırmak olmalıdır.

Yeni rejim Dublin'de, bir klinikte başlar. Yaşamı bir yıldır orda geçiyordur. Deneyler ve de deneylerin beynindeki yansımaları onda bir sürü düşünce uyandırmıştır. Gözlerinin önünden bir perde kalkmış gibidir.

Birşeyler söylemek için içi içine sığmıyordur. Yalnız evdekilere değil, tüm insanlara seslenmek istiyordur. Ama sesini insanlara nasıl duyuracak? Mesajını, iletisini onlara nasıl aktaracak? Ellerine hâlâ güvenemiyordur. Dudakları da ona dost değildir. Onlar düşüncelerini ver yansın edecek duruma gelmemişlerdir. Peki kafasından geçenleri nasıl anlatacaktır o? Vefalı arkadaşı sol ayağını da bu işe karıştıramıyordur. Çünkü Bayan Eirene'ye verdiği sözü bozmak istemiyordur.

Gerçi klinikteki rejim kendisini az buçuk konuşmaya başlatmıştır ama başkalarının yanında yine ağzını açmaya yeltenmiyordur.

Birgün yine esinlerden biri düşer usuna. O günden başlayarak, yarım yamalak konuşmasıyla, kardeşi Eamonn'a düşüncelerini bir bir sıralar. O da bir deftere geçirir bunları. Bu kendi yaşamının öyküsüdür. Yalnız, o güne değin Dickens'ten başka bir yazarla burun buruna gelmediği için yarım yüzyıl öncesinin İngilizcesini kullanıyordur. Öyle sözcükler, öyle tümceler döktürüyordur ki bunlar birkaç saniye içinde bütün bir orduyu uyutabilecek güçtedir.

Ne var, zavallı Eamonn, ağabeyi bu gerçeği anlayıncaya değin 400 sayfa yazar. Kitabın adını da koymuşlardır: "Kafası yeterince gelişmemiş bir adamın anıları"

Chris kendisine çok iyi davranan Doktor Collis'e yeniden başvurmayı düşünür. Doktor kendisine omuz verebilecek midir, veremeyecek midir? Collis hemen o akşam damlar. Koltuğunun altında bir sürü kitap. Tümünü

Chris'e armağan eder. Chris ona yazdırdıklarını uzatır. Collis defterlere şöyle bir göz atar. Kısa bir süre.

— Korkunç birşey bu.

Bu sözler Chris'in yüreğini deler. Ama yine de kendini toparlar. Anıları okumayı sürdüren Doktor biraz sonra Chris'i yeniden yoğun bakıma alır:

— Bak burda bir tümce var ki sende yazarlık için birçok üstün nitelikler bulunduğunu gösteriyor. Doğrusu, bir çıraklık döneminden geçmeden insan sanatçı olamaz. Yazı sanatı, resim yapmak kadar zordur. Onu ele geçirmek için çok çalışmak, kişisel bir biçem yaratmak gerekir. Üslup kadar önemli olan birşey daha vardır o da meslek aşkı. İnsan anlatımını zamanla geliştirir. Ama gerisinde hiçbir şey yoksa dört dörtlük bir biçem de insanı kurtaramaz.

En sonunda doktor dirseklerini masanın üstüne dayar:

— Chris bu ortaya çıkardığın şeyler hiç de yararsız değil. Aksaklıklarına karşın vaktini boşuna harcamamışsın. Hiç değilse kafandakileri gark gark boşaltmışsın. Ama elgün maskarası olmadan bir yaşamöyküsü kotarmak istiyorsan her şeye baştan başlamalısın. Yazı yazmak için iki şey gereklidir. İlkin raya koyacağın birşeyin olacak, sonra onu öyle betimleyeceksin ki, okurlar da o öyküyü seninle birlikte yaşayacak.

İmdi, bilmiş ol ki ey okur, biz bu denemeyi edebiyatın unutulmaz ilkelerine bir kez daha çapul çıkmak için yazdık. Doktor Collis'in sanatla alıp veren, verip alan kurdelasını da bu yüzden hiç kesmedik. Çünkü sanatın hartaları, purtaları nedense bir türlü göz önünde tutulmak istenmiyor. İstenmediği için de sözlerin yataklığı, sokaklığı birbirine karıştırılıyor. Piyasayı da kurna başı soyguncuları, kepkep yazarlar kaplıyor.

Yok a canım, sanat Beykoz'a mehaba çekmekle bitmez. Beykoz'dan in bre ha, in bre ha tüm Boğaz'ın bahtını ve kısmetini yakala. Söyleyeceklerini iki lam elif ve dört vav ile düzülmüş terazilerde tart. Yani yazılarını çok zorlukla yazacaksın. Jean Jacques Rousseau da bundan başka bir yoldan yürümemiştir. Müsveddeleri silintiler, kazıntılarla doludur. Mürekkep lekeleriyle dudak dudağadır. Karman ve çormandır. Kendisi bile içinden güç bela çıkar. Hiçbir yazısı yoktur ki, baskıya verilmeden, dört ya da beş kez temize çekilmiş olmasın. Kayalar ve ormanlar arasında gezerken, ya da geceleri yatağında uykusuzluklarla güreş tutarken beyninin dipköşesine yazar yazacaklarını. Hele [illegible]imi konularını kağıt üzerine buyur etmeden önce dört-beş gece kafasının içinde evirir, çevirir.

Vüüyyy, burada edebiyatın yıldız falını kapatmadan, Ernest Hemingway'in de bir içdökmesini dile getirelim:

— Ben çalışırken kör bir domuzu andırırım.

Gelsin mi yeniden Chris'in estepetası?

Klinik sağaltması sonunda doğru dürüst konuşmaya başlamıştır. Öte yandan, Doktor Collis - Chris onun da zamanla iyi bir yazar olduğunu öğrenecektir - bizimkine yazı sanatını öğretme işinde elinden geleni esirgememiştir. Ona hep sade bir anlatımla yazmayı öğütlemiştir. Uzun tümceler kullanmayacak ve de ünlü kuramları yazısına katmayacaktır.

Chris yavaş yavaş edebiyatta biçem denilen şeyin ne olduğunu, edebiyatın kurallarını, ilkelerini, inceliklerini çakıyordur.

Anılarını yeniden yazmaya da başlamıştır. Bu kez kâtipliğini on üç yaşındaki kardeşi Francis üstlenir. Sonunda bu ikinci yazılışın yeterinci olgunlaştığına varır. Ama Collis, başını yine sağa, sola sallayacaktır:

— Evet bu, daha iyi. Ama yine de o değil. Kendini şöyle sere serpe salıvermiyorsun. Çok da edebiyat yapıyorsun.

Buna Chris de "Yoo" diyemez. Çünkü bu kez de tumturaklı ve çatapatlı bir dil kullanmıştır. Collis:

— Yeniden başla. Sanırım bu kez başaracaksın.

Bir süre geçince Collis bizimkine belli bir kültür elde etmesi gereğini de aşılar. Elbet, ta baştan okula gitmek söz konusu değildir. Ama özel bir öğretmenden dersler alabilir.

Sevgili Delahunt'un yardımıyla Chris'e İyi bir öğretmen de bulunur. Öğretmen haftada iki gün geliyordur. Ona matematik, Latince ve edebiyat ufuklarını açar. Shakespeare'i, Shaw'u tanıtır. Shakespeare gökkubbeden kopup gelen bir soluktur. Shaw ise uzaklardan fışkıran, ağzı-paça bir mart rüzgarı etkisi yapıyordur. Shaw'un düş görlüğü, canlılığı içini yağlıyordur. Shaw'un mantığı, zaman yolunu şaşırsa da yine de hoşuna gidiyordur.

Chris anılarında Shaw üzerine şu açıklamayı da yapacaktır:

— Kısa zamanda Shaw'un tilmizlerinden biri olmuştum. Kendisini tanıtanımaz ilan etmesi, kendini ona inandırmak istemesinden geliyordu. Belki içinde bir kanı vardı. Ya da, hiç değilse bir kanı gereği taşıyordu. Ve de gururu yüzünden onu saklı tutuyordu. Bilemem. Çünkü onun zihinsel, entel inceliği beni çok aşıyordu. Ama tiyatro yapıtları, ne kadar elverirse, beni uyarıyor, bana güç katıyordu. Birçoklarında olduğu gibi. Doğrusu onun oyunları, ala sabah, deniz kıyısında yapılan uzun bir gezidir.

Chris çağdaş yazarları incelemekten de geri kalmamıştır. Öğretmen Bay Guthrie dersi bitirdiği vakit onunla Bertrand Russel'in felsefesi, Thompson'un, Yeats'in şiiri üzerine coşkulu tartışmalara giriyordur.

Geceleri de kardeşi Francis, Chris'in söyleyeceklerini yazmak üzere odasına geliyordur. Oturuyor, dolma kalemini çıkarıyor ve bekliyordur. Chris'in söyleyeceği şey çoktur. Ne ki, boşu boşuna yırtınıyordur. Dilinin

ucuna hiçbir şey takılmıyordur. Bir akşam birden kardeşine bağırır:

— Hadi çek arabanı git.

Kardeşi ağasının yüzüne bakar. Ağladı ağlayacak. Bizimkisi acımasızlığını yine sürdürür:

— Hadi çabuk çabuk.

Francis'in arkasından Chris kendini yatağına atar. Sol ayağının çorabını çıkarır. Parmaklarının arasına bir kurşun kalem sıkıştırır ve yazmaya koyulur. Yazar, yazar, bıkmadan, usanmadan, mola vermeden yazar. Şimdi kendisini çok başka bir yaratık olarak görüyordur. Artık bir bedensel sakat, bir edebiyat bozuğu değildir. Özgürdür. Düşünebiliyor, yanayabiliyor, yaratabiliyordur.

Gelin görün ki, odanın kapısı aniden açılır. İçeriye Doktor Collis girer. Bizimkisi ona yapma bir gülücük yollarken, sol ayağını da sağ ayağının altına saklar. Birşey söylemiş olmak için de:

— Bu akşam ne kadar soğuk var.

Doktor hiçbir şey görmemiş gibi davranır. Ocağın başına oturur ve dere-tepe konuşmaya başlar. Derken lafı Chris'e getirir:

— Demek, sonunda yine sol ayağına başvurdun?

Chris utanmıştır. Sol ayağını sağ ayağının altından çıkarır. Doktor:

— Doğrusu ben, sol ayağından ayrı yaşamaya ne kadar dayanacağını merak ettim hep. Sen söylüyorsun, başkası yazıyor. Bunun hoş bir yanı yok elbet. Evet, evet hakkın var. Doktor Eirene'ye bu konuda hiçbir şey açmayacağım. Üzülme. Ama ben de senden, zorda kalmadıkça, başka çıkar yol bulamadıkça, sol ayağını kullanmamanı isteyeceğim. Bu konuda bana kesin söz ver.

Chris, sonraki günlerde anılarına şu tümceyi de sıkıştıracaktır:

— Birden hafifledim, duruldum. Demek, zaman zaman kendim olabilecektim. Eğer dans etme sevinci bana yasak edilmişse, hiç değilse yaratma sevincinin ne olduğunu tanıyacaktım.

Christy Brown *Sol Ayağım* (My Left Foot) adını taşıyan anılarını yirmi iki yaşında bitirir. Bu, üçüncü ve son yazılıştır. Daha sonra, 16 yıl boyunca çalışarak, yine o büyülü sol ayakla *Günlerin Geçişini Seyreden Adam* (Down all the Days) adında bir roman da yaratacaktır.

Onu Beth adındaki bir kadına armağan etmiştir. Çünkü Beth, bizimkinin, kitabı bitirmesi için, yıllarca, tatlı-sevimli bir yırtıcılıkla, bir kandöküculükle onu kırbaçlamıştır.

Roman, Christy'nin sıfatlara özel bir düşkünlüğü olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ama o, bunları biraz da *humour* (gizli alay) yakalamak için yapıyordur.

Ona göre, öğle üstlerinde gökyüzleri pas sarısı ve de kızıl toprak ren-

gindedir. Tasmalı bir köpek ise sevecen bakışlıdır. Ve de burnunda dişiliği andıran bir kıpırtı vardır.

Roman, Christy'nin Fransız yazarı Marcel Proust'u da çokça sevdiğini belli etmektedir. O da onun gibi çok uzun tümceler kurar. Gerçi uzun tümcelere her vakit rastlanmıyordur ama yine arada bir başlarını uzatıp "gözünüzü benden ayırmayın" diyorlardır.

Yazarımız şimdiki zamana da çok önem verir. Çünkü ona göre sıfatlarla şimdiki zaman yaşamın, şu şimdiki anın, kişisel tadların yakalanmasına yardım eder. Fransız yazarlarından Georges Belmont, onları patlayıncaya, çatlayıncaya değin üst üste yığdığını söyleyecektir. Roman, İrlanda dili gibi musiki ile de yuğrulmuş. Sözcükler ise, hafiften bir şarkı mırıldanıyormuş.

Christy anlattıklarının akışına öylesine bağlıymış ki, kimi zaman noktalama işaretlerini bile savsaklıyormuş. Nokta konulacak yerde virgüllere ya da noktalı virgüllere el atıyormuş.

Georges Belmont, Chris'in romanını Fransızca'ya Hortense Chabrier birlikte çevirmiştir. Bu bakımdan romanın İngilizce'sinde Chris'in, zaman zaman, birtakım yeni yaratmalara, yeni sözcüklere uzandığını da saptamıştır. Söz gelişi romanda bir *şallanmış* sözcüğü geçiyordur. Bu, Chris'in bir uydurmasıdır. Başını ve omuzlarını şalla sarıp sarmalayan ve de ısıtmaya çalışan bir kadın anlatılmak istenmiştir.

Son olarak şunu da belirtelim ki *Günlerin Geçişini Seyreden Adam* ilk 1970 Haziran'ında yayınlandığı vakit (Chris artık otuz sekiz yaşındadır) İngiltere'de eleştirmenler bu 300 sayfalık yapıtı büyük alkışlarla karşılamışlardır. Kimileri onu James Joyce, Dylan Thomas katına bile çıkarmıştır.

İmdi burada merak uyandıracak birşey daha var. Biz bu denemeyi, Christy Brown'a saygı olsun diye, sol elle yazdık. Daha doğrusu, yazı makinesinin tuşlarını sol elimizin işaret parmağıyla koşuya kaldırdık. Artık burada sol elimizin görevini sevgili Doktor Collis'in sağ eline bırakacağız. O da, yıllarca önce Christy'nin, sol ayağını kullanmasına göz yumarken ne düşündüğünü bize anlatacak. Aralıkta, Christy'deki son gelişmelere de az-biraz ışık tutacak. Kısacası, denememizi, bizim yerimize Doktor Collis bitirecek:

— Sol ayağını yeniden kullanmasına izin verirken gelişmelerini geciktirecek bir gerginliği önlemek istedim. Daha sonraki yıllarda Christy büyük ilerlemeler gösterdi. İskemlede dimdik oturmayı, ayakta durmayı öğrendi. Odanın içinde, güçlükle olsa da, yürüyebilecek duruma geldi. Ortalama bir insanın anlayabileceği kertede konuşabilir oldu. Ama ellerini hala gereğince kullanamıyor. Ayrıca yardım olmadan giyinemiyor. Ye-

mek de yiyemiyor. İlerde kardeşleri birer birer evden ayrılacaklarına göre yazılarını nasıl sürdürebileceğini hâlâ bilmiyorum. Yalnız bu kitabın (anıların) yayınlanması kendisine elektrikli bir yazı makinesi almasına yetecek parayı kazandırırsa işi iş demektir. Çünkü o, yazı makinesini bir parmağıyla işletebilir. Bugünkü günde (1954) Christy'nin gözleri sol ayağıyla resim yapan küçük çocuğun bakışlarını koruyor. Ağzının kasları *athétosique* sarsıntılar sonunda büzülebildi, kasılabildi. Ama Christy Brown, bütünüyle, sıkı bir düzen sonunda özürlü bedenine egemen olabilmiş bir adam görünümüdedir.

(1992)

DİMAĞI KOKULU KAFALAR

İnsanların çalkanmasına, yukarılarının aşağılarının perçinlenmesine, dimağ fotoğrafilerinin çekilmesine ve de portrelerinin çizilmesine çokluk tarih kitaplarında, anılarda, özyaşamöykülerinde, günlüklerde raslanır.

Kimi kitaplar da sadece portrelerle tıka basadır. Fransız yazarlarından Edmond Pilon'un yapıtı da öyledir. Hazret 1904 yılında *Fransız Portreleri* adlı kitabında 18. ve 19. yüzyıllarda yaşamış yirmiyi aşkın edebiyatçının ve politikacının portresini çizmiştir.

En çok da Fransız İhtilali'nin kuklalarını çıkarır şanoya. Kimi zaman da Mösyö Sauce gibi adı, geçmişin dibinde kalmış kişilere çengel atar.

İhtilal Takvimine göre 12 germinal (1 Nisan) 1794'te Desmoulins, Danton ve arkadaşları tutuklanıp hapis yerine kullanılan Lüksemburg Sarayı'na kapatıldığı vakit Fabre d' Eglantine daha 24 nivôse'dan (13 Ocak) orayı onurlandırıyordur.

Fabre, Rousseau okulunda yetişmiş bir aydındır. Tüm sanatların sevisi onun ruhunda kazılıdır. Güzel olan, iyi olandan hiç mi hiç ayrılmaz. Resim yapar, musikiyle uğraşır, heykel döker, kazı ve oyma sanatına el atar, şiirler yazar. O ünlü: "Yağmur yağıyor, yağmur yağıyor çoban kızı" şiirini yazan da odur. Bunlar yetmiyormuş gibi beş yılda 17 güldürü döktürmüştür. Düşmanları, İhtilal Meclisi'nde onu şatafatlı yaşam sürmekle suçladıkları vakit o, tüm yapıtlarını bir bir sayacak ve: "Sizin lüks dediğiniz şeyler bunlardır." diye bağıracaktır.

Ne ki, Fabre, borsa oyuncularından rüşvet almakla da suçlanır. Her vakit küçümsediği Robespierre bunu fırsat bilecek onu acımasız bir biçimde yerden yere vuracaktır. Vincent ile General Mazuel'in alaşağı edilmesi konusunda kendisine kırılan Hébert de, Robespierre'in yanında yer alacaktır.

Fabre kendisini savunmak için ayağa kalkar.

Birkaç sözcük kekelemiş ya da kekelememiştir ki, yüzü aşkın Meclis üyesi onu "Giyotine, giyotine" haykırılarıyla susturur. Akşamleyin, Cordeliers Kulübü'ndekiler de onu iyisinden yuhalar. Eh ertesi gün de tutuklanır.

Çektiği acılar onu iyisinden çökertmiştir. Desmoulins 1 Nisan'da, Lüksemburg Sarayı'nda bitişikteki hücrenin gerisinde onu bulduğu vakit ilkin tanıyamamıştır. Ne ki, hücresinin duvarında bir yarık vardır. Kulağını o çatlağa dayayınca Fabre'ın inlediğini duymuştur. Gelişi güzel birkaç sözden sonra bitişikten de karşılık gelir. Kendisinden adını soruyordur. Desmoulins açılamakta bir sakınca görmez. Ama Fabre onun adını işitir işitmez bir çığlık atar. Karyolasında ayağa kalkmışken yine karyolasına yığılır. Sonra az biraz kendine gelince:

— Ben Fabre'ım. Ama Desmoulins burda senin ne işin var? Yoksa karşı ihtilal mi oldu?

Fabre'ın duruşmasında (2 Nisan ile 6 Nisan arası) Fouquier savcı olarak bulunmaktadır. Onu yalan yanlış bilgilerle suçlar. Fabre da savcıyı kötülemekte geri kalmaz. Ama bu, savcıyı bütün bütüne kızdırır, Fabre'ın *Philinte* adlı güldürüsünün külüstür bir yapıttan başka birşey olmadığını bağırır. Fabre ise:

— Fouquier benim kafamı kopartabilir ama *Philinte*'ime laf konduramaz.

Bizimkisi, ilk günlerde tetiğini pek bozmuyordur:

— Tüm söylediklerim ve de kalbim ve de gökkubbe ve de yurdum, benden daha gerçek bir cumhuriyetçi bulunmadığına tanıklık edecektir. İçimdeki bu cumhuriyetçi kişi benden de temizdir. 12 Temmuz 1789'dan beri yurduma hizmet etmediğim bir günüm olmamıştır.

Ne var, bütün bu söylevler, bu çırpınmalar sonun iyi olmasını sağlayamayacaktır. Çünkü en güvendiği dağlara bile kar yağmıştır. Demek isteriz ki, Danton bile onu hırsızlıkla, sahtecilikle suçlamıştır. Oysa Danton onun dostu ve yol arkadaşıdır.

Burada yine Fabre'ın oyunlarına dönelim. Kişilerinin adlarını hep Molière'in oyunlarından aldığını açığa vurmalıyız. Doğrusu, bu düşünce kendisinden önce Rousseau'nun akıl tasına düşmüştür. *İtiraflar* yazarı geçmiş yıllarda d'Alembert'e yazdığı bir mektupta *Misanthrope*'u (Adamcıl), Philinte'i ve Alceste'i alarak XVIII. yüzyıla uygulamasını öğütlemiştir.

Fabre'ın *Philinte* adını verdiği oyunun (*Adamcıl*'ın bir uyarlamasıdır bu) ilk gecesi çok patırtılı geçer. Molière'in oyununu ele alan ve de adını değiştiren küstahı cezalandırmak için yüzlerce kişi tiyatroya koşmuştur. Gelin görün ki, oyundaki üslubun ve de diyalogun canlılığı, öte yandan çağa yapılan anıştırmalar, imalar kazan kaldırmaya gelmiş seyircileri suspus etmiştir.

Zaman içinde de birçok yazar, oyunun kişilerinden Alceste'i yüceltmekten geri kalmamıştır. Gerçekte *Adamcıl*'daki Alceste asık suratlının

tekidir. Acımasız bir doğrucudur. Yüksek tabaka yaşımının gereği ölçülü davranışlara, ev işlerine düşmandır. Fabre'ın Alceste'i ise duygulu ve safderundur. Erdemli bir yurtseverdir.

Oyun 22 Şubat 1790'da oynanmıştır. O günlerde daha Fabre'a düşmanlık duymayan Robespierre olsun, öbür seyirciler olsun Fabre'i övmüşler yarattığı kişiyi kendisine benzetmişlerdir.

Daha önceki yıllarda İtalyan Tiyatrosu'nda onun *Edebiyat Adamları* oyununu ıslıklamış olanlar (arada *Auguste* adında entipüften bir tragedyası da vardır) o geceden başlayarak ona değer vermeye başlar. Fabre'ın, güçlü bir yergi olan *Mektuplarla Entrika* adlı yapıtı da çok beğenilmiştir. Fabre bunun üzerine *Le Convalescent de Qualité* yapıtıyla İhtilal'den yana olduğunu ilk kez açıkça ortaya koyacaktır. Giderek, 1789'da Monsieur'nün (Fransa Kralının ağabeyi) tiyatrosunda sahneye konulan ve de hiç tutulmayan *Hısımlar ya da Aşk ve Çıkar* güldürüsünün de Fransız Tiyatrosu'nda (Françaís'de) yeniden oynandığını ve büyük bir başarı kazandığını belirtelim.

Ne var, Fabre d'Eglantine *Le Philinte, Mektuplarla Entrika* gibi yapıtlarından çok Marie'ye yazdığı mektuplarla tanınır. Bunlardan birinde şöyle diyecektir:

— Sevdiğim her şeye elveda. Sevinin öpücüğünü sana uzatıyorum. O öpücük işte şurda. Onu kalbimin uzattığı yerden al.

Nedir, bu mektuptan önce Marie de ona tatlı mı tatlı bir dille, şunu iletmiştir:

— Geceyarısı oldu. Aşkın tüm öpücüklerini kabul et. İşte topu da burda.

Mektupta, bu sözlerin yanı başında bir de boşluk bırakılmıştır. Marie oraya da nemli duduklarını kondurmuştur.

Bu iki sevgili, zaman zaman birbirleriyle çatışıyor, bozuşuyordur. Fabre o vakit ona şöyle seslenir:

— Hadi ordan sahteci ve kalleş. Düzenci fettan. Sen artık benim için bir hiçsin. Sen sevgililerine iyice yapışmaya bak. Artık hiçbir dostun kalmadı.

Şu var ki, dargınlık günlerinde Marie, Fabre'ın mektuplarını hiç açmıyordur. Onları olduğu gibi geri çeviriyordur.

Buraya bir de Şanizade'yi buyur edeceğiz. O da hicazkar peşrev çeken bir portrecidir.

Şanizade, Sümbülzade Vehbi'nin, İncili Çavuş gibi, gülmece ve taşlamada usta olduğunu, fıkra ve öykülerinin de, Nasrettin Hoca'nın öyküleri gibi, halk arasında yayıldığını yazar. *Tuhfe-i Vehbi* adındaki yapıtı da Nabi'nin *Hayriye*'sine nazireymiş, benzeşmiş. İnsanı çokça coştururmuş.

Sümbülzade Vehbi'nin gıcığını bir de Süleyman Faik Efendi anlatacaktır:

— Vehbi cinnet getirip kör olduktan sonra deliliği biraz hafifleyince şair Ayni ile Süruri ziyaretine gitmişler. Vehbi buna memnun olmuş, ağlamış. Süruri'ye: "Bana içli bir ölüm tarihi söyle de sağlığımda işitip biraz ağlayayım." demiştir. Süruri de, şaka niyetiyle, "İmrilkays ile hoşrolsun ilahi Vehbi" diye bir tarih düşürmüştür. Bu dize, ebcet hesabıyla 1219 tutmaktadır. Ne ki, Vehbi ondan sonra daha yedi yıl yaşamıştır.

Süleyman Faik Efendi, Vehbi'nin zırtıllığa yakalanıp gözlerini yitirmesinden üç gün önce tüm dostlarını evine topladığını da yazar. Onlara: "Yaşım sekseni geçti, demiştir. Ölüm yakındır. Bugünlerde ölmezsem deliliğe ve körlüğe uğrarım. Hangisi alnımın yazısı ise ahret hakkını helal edin. Ben de pek çok günah işlediğimden ve çok çok baş kaldırdığımdan benim için türlü sözler söylerler. Herkese ben helal ettim. Ama siz de Müslüman ve Hanefi olduğum için Tanrı önünde tanıklık yapmayı unutmayın." Dostları ona teselli vermişler, "Keramet gösteriyorsunuz." demişler. O da: "Benim gibi günahkarlarda keramet mi olur? Eskiden tıp okuduğumdan bilirim bedenimde birşeyler var, ki tıp kurallarına göre bunun ne olduğunu anladım." karşılığını dikmiştir. Dediği de olmuştur.

Saint-Simon da çarleston marka bir portrecidir. XIV. Louis sarayının ünlü düklerindendir. Sarayda geçen bir sürü olayı, saray nedimlerinin, saray dalkavuklarının kişiliklerini ustaca saraka ve horataya almıştır.

1755'te seksen yaşında ölmüştür. Anılarını, orduda olduğu yıllardan, yani on yedi yaşında başlatır. Taşrada La Ferté-Vidame çiftliğine çekildikten sonra, 20 yıl bu işi çok yoğun bir biçimde sürdürmüştür. Salt bu işi yapıyor, anılarını gece-gündüz yazıyordur. Şamdanların ışığında helak olacağına da aldırmıyordur. Tüm geçmişini bir kimyacının tutkusuna eş bir tutkuyla canlandırmaya bakıyordur.

XIV. Louis öldüğünde kırk yaşındadır. Ondan sonra daha 40 yıl XV. Louis çağını yaşamıştır.

Ufacık, tefeciktir. Sağlığı ise dört dörtlüktür. Ama cılız mı cılızdır. Sesi de cırlaktır. Çabucak öfke atına biner. Gençliğinde çok dans etmiştir ama hiçbir zaman kendini modaya kaptırmamıştır. Sarayda sözü pek geçmez. Ava da gitmez. Kendisini başkalarından ayrı göstermek için sadece kumar oynar. Ve de kadınlara çok çok sırdaşlık eder. Ne var, onlara bedensel ilgi de pek duymaz. Aşık olmaya ise hiç yanaşmaz. Yani cinsel yaşamı oldukça soluktur. Ona göre zekadan sızdırılan haz her türlü duyudan alınan hazdan daha üstündür. Parası da pek yoktur. Öldüğünde geride bir sürü borç bırakmıştır.

Denilebilir ki, şair Scarron'la on yedi yaşında iken evlenen, 1660'ta

kocası öldüğünde de, saraya girerek XIV. Louis'nin çocuklarına dadı olan Mme de Maintenon'un portresini katmerli bir biçimde çizmiştir.

İzin verirseniz, Sevgili Madam sarayda, kısa zamanda Kral'ın gözdesi Mme de Maintenon'u bir yana itecek ve onun yerine geçecektir. 1683'te Kral'ın karısı Marie-Thérèse şanlı ölüm köprüsünden geçtiği vakit de, laf aramızda, Kral'la gizlice evlenecektir. 1715'te Kral'ın ölümünde ise kendisinin soylu kızlar için kurduğu Saint-Cyr manastırına çekilir.

Gerçi Saint-Simon, Madamla tüm yaşamı boyunca yalnız bir kez görüşmüştür ama bıkmadan, usanmadan onu gözlem altında tutmuştur. Ona Kral'ın eşi olmasa da değer verecektir. Çünkü zekasına, davranış inceliğine, kendine çeki düzen vermesine daha ilk günden hayran kalmıştır.

Dünya bilgisi Madamı iyisinden parlatmış ve süslemiştir. Öbür huyları arasında pohpohculuğu, gönül alıcılığı sayılabilir. İnsanın damarına girmesini iyi becerir. Yani herkesi, her zaman memnun etmeye çalışır. Çevresinde gördüğü entrikalar da onu adamakıllı uyanık bir kimse yapmıştır. Genellikle boş laf etmez. Konuşmalarını kısa kesmeye de pek dikkat eder.

Kral'dan sekiz yaş büyüktür (Saint-Simon buna 3-4 yaş diyecektir). Zamanının çoğu yatak odasında geçer. Dostlarını bile orada kabul eder. Haa, onun bir de kibarlık çalımları, yapmacık davranışları vardır. Bunlar da kendini önemli görmesinden gelir. Ne ki, geldiği noktada tutunabilmek, hükümeti evirip çevirmek için bu alavandalı çalımlar, bu yapmacıklar gereklidir.

Evet, Saint-Simon onun memleketi yönettiğini de söyleyecektir. Kral'la kendi salonlarında oldukları vakit ikisi de, şöminenin iki ucundaki koltuklara kurulurlar. Önlerinde birer masa. Madam'ın arkası yatağa verilmiştir. Kral'ın sırtı da bitişik odanın kapısını yüklenen duvara dönüktür. Kral'ın önünde iki tabure de duruyordur. Biri çalışmaya gelecek bakan içindir, öbürü de getireceği çanta için.

Çalışma sırasında Madam kitap okur ya da halı dokur. Ama Kral'la bakan arasında geçen konuşmaların tümünü işitir. Zaten onlar da yüksek sesle hava basıyorlardır. Madam, aralık aralık, kendi düşüncesini de onlara iletir. Buna karşılık Kral da sık sık onun görüşüne başvurur. O da ılımlılığı elden bırakmadan kendi yalımını parlatır. Ama hiçbir konuya sevgiyle yaklaşmaz. Kimseye de ilgi göstermez. İşin güzelliği, kendisinin söylediği, istediği şeye ters düşmemeye çalışan bakanla hep aynı düşüncede olur. Birine bir iyilik yapılacak, birine iş verilecek olduğunda da Madam, Kral'la bakanın çalışmaya başlamasından önce bakana kendisiyle görüşmek istediği haberini uçurur. Bakan da Madam'ın buyruklarını almadan Kral'ın yanına varmaz.

Ordu generallerinin işleri de çokluk akşamları onun ve Savaş Bakanlığı'nın yazmanı önünde kotarılır. Devlet Bakanı Pontchartrain'in casusluk raporları ya da Paris'in her türlü sorunu Kral'ın önüne getirildiğinde de Madam birçok kişiye iyilik ya da kötülük dağıtmak için orada bulunmaya büyük önem verir.

Dahası mı? İspanya Sarayı'nda olup bitenleri öğrenmek için, İspanya Kralı V. Filip'in entrikalarında büyük bir rol alan Prenses Ursins'i (1642-1722) ustalıkla kullanma işini yürüten de Madam'dır. Kilise işleri ise uzun süre onun gıcığını kamçılayan konulardan biri olmuştur.

Alphonse Daudet'nin oğlu Léon Daudet de edebiyat anılarında Victor Hugo'dan, Guy de Maupassant'dan tutun da Clémenceau'ya, Poincaré'ye varınca birçok edebiyatçıyı, birçok politikacıyı gülbank çekip terazilemiştir. Onun dimağı kokulu saydığı kişilerden biri de Marcel Proust'tur.

Arkadaşlarının delice eğlenceleri karşısında Proust'un beyninin bir parçası çarleston oynar. Bir parçası da köpürür ve eleştirir. Üçüncü parçası ise onların yanında değilmiş gibi "Bana ne gerek/Sütlü börek" düettosuna yatar.

Daudet onun her zaman yorgun olmasına şaşırmaz. Onun kadar geçmiş zaman insanlarının bedensel ve tinsel gizlerinden, sırlarından tedirgin olan birini tanımıyordur. Onun kadar kalıptan kalıba geçen birini görmemiştir. O bir ruh göçü imparatorudur. Kendi kendini yaratan gerçek bir düşgöçü olayıdır.

Proust kır yaşamından hoşlanmaz. Köy yaşamı onun eve kapanma alışkanlıklarına dokunur. Oysa o, eve gizlenmeye gönüllüdür. Çünkü kendini eve sokunca okuyabiliyor, düş kurabiliyor ve de düşünebiliyordur. Böylece inceliğinin, dostça coşkusunun yol açabileceği aşırılıklardan sıyrılmış, kendini kurtarmış oluyordur.

Marcel Proust başkalarının hemencecik gördüğü şeyleri görmez. Ne ki, o da başkalarının göremediği şeyleri görür. Kendine soyut bir dünya kurmuştur. Orda, bir çeşit saydam perdenin gerisinde, herkesten ve her şeyden uzak yaşıyordur. Onda karikatür duyusu vardır. İnsanların kişiliğini değiştirme duyusu vardır. İnsanların tiklerini, uzunluklarını ya da bodurluklarını bin bir ayak üstünde tutar. Durumlarının özelliğine tam tersi özellikler katar.

Onda La Bruyère'in görme gücü de vardır. Ama bu çocukluk günlerinden kalma bir sisle gölgelidir. Bu sis, çocukluk anılarının duyulmamış bir biçimde sürüp gitmesine de destek olur.

Léon Daudet, Weber Lokantası'nda sık sık rasladığı Claude Debussy'nin portresini çizmeden de geçememiştir. Ona göre Debussy üstünden üstün bir müzisyendir. Alnı bir Hindiçini köpeğinin alnına benzer.

Çevresine hep korku ile bakar. Ama bakışları ateş saçıyordur. Sesi burnundan konuşuyor gibidir. Lokantadaki yemeği genellikle iyi pişmemiş, kayısı ayarında, bir yumurtadan oluşuyordur. Yanına küçük bir ciğer parçası, ya da haşlama böbrek de katılmış olabilir. *Monsieur du Paur, Mon amie Nane* gibi yirmi kadar öykü yazmış olan Toulet (Daudet'ye göre *Tulet* diye okunur) gibi çok ince ruhludur. Onun gibi, sanatının tüm kaynaklarını elinde tutmaktadır. Birbirine çok yakın olan bu iki insan, bir araya geldiklerinde, onlardan birtakım kıvılcımlar, parıltılar fışkıracağını düşünürsünüz ama bu, hiç de böyle olmaz. Somurtmazlar ama birbirlerine yakın durmaya da değer vermezler. Debussy, o yıllarda, barlarda susamayı bastırmak için kullanılan pomfritleri, patates kızartmalarını kemirir sadece. Derken, küçük bir doğu cigarası tellendirir. Yine burnundan soluyarak dokunaklı bir iki noktaya dikkati çeker. Sonra da, alnı kendisinin önünde olmak üzere çıkar, gider. Yıldızların altında yürür.

Vakit dardır ve şimdi denememizi yabancı ülkelerde çokça dolaştırmanın alemi yoktur.

Biz, en iyisi, lafı Hüseyin Cahit Yalçın'a bırakalım ki, o da edebiyat anılarında *(Edebi Hatıralar)* bize Tevfik Fikret' in çıkartmasını uzatsın:

— Fikret yaşayan bir ülkü idi. Ülkü, bizden çok uzakta, çok yükseklerde kalan erişilmez bir hedeftir. Yalnız, yaşamın bu karanlık ve çamurlu yolları, azgın çatışmaları içinde bize yolumuzu gösterir ve bizi kendisine doğru yükselmeye iteler. Fikret işte bu ülküye yükselmişti. Onu yeryüzüne indirmiş ve kendi yaşamına katmıştı. Bir insan, saltık ile göreceyi ne denli toplayabilirse Fikret bu olanağın en doruk noktasını kendinde oluşturmuştu. Kimi noktalarda çok titizdi. Çok duyarlıydı. İnsandan sanki bir *zahit* yaşamı isterdi. Ahlak ve iyilik dağıtan bir peygamberdi. Bu noktada bağnazdı ve belki bu bir kusurdu.

Fikret cigara içmezdi. İspirtolu içkilerden uzak dururdu. Zaten Servetifünuncular arasında bu içkilere düşkünlük hiç yoktu. Fikret, yazın alanındaki yüksek yerine karşın, arkadaşlarını kendisinden yüksek görür, Cenap'ın şiirlerini kendi yazılarından çok ileride tutar, yetenekli arkadaşlarını yüreklendirir, birisinini iyi yazısını arkadaşlara haber vermekten, okumaktan zevk alır, Halit Ziya'dan büyük bir saygıyla açardı. Servetifünun yazarlarından birinin başarılı bir öyküsü, bir şiiri, Fikret için pek içten bir sevinç kaynağı olurdu.

Onun çok güzel bir şiir okuyuşu, çok tatlı bir söz söyleyişi vardı. Aslan gibi yapısı, sevimli yüzüyle bu güzelduyusal (estetik) coşkularıyla bütün bütüne güzel görünürdü. Fikret en çok Abdülhamit ve baskı yöntemine karşı söz söylerken coşardı.

Onun şiirlerini kendisinin ağzından dinlemeli idi. Yazdıklarını oku-

mayı severdi. Ve doğal olarak, yapıtları bizde büyük bir haz ve vurulmuşluk uyandırırdı. Ne var, kimi yazılarıyla sonradan kağıt üstünde başbaşa kalınca, Fikret'in ağzında iken almış oldukları sıcaklığı ve yaşamı az biraz eksilmiş bulduğum olurdu.

Fikret aile yaşamına son derecede bağlı idi. Tüm kalbini karısına ve çocuğuna vermişti. Bir gece bile, evini bırakarak konukluğa gitmemişti sanırım. Arada bir yan yana yürüdüğümüz zaman, Fikret'in birdenbire, gülümseyerek, yer değiştirdiğini ve beni sağına aldığını görürdüm. Bakışlarımız çarpışır, karşılıklı gülüşürdük. "Anladım, pardon" der, latife ederdim. Sol yanda kalp vardı ve o kalp baştan başa karısınındı. Kalp tarafına bir başkasının geçmemesi gerekti.

Fikret aile yaşamında günah işlememiştir. Ama insanlar, Fikret de olsalar, melek değildirler. Onun da yaşamından değilse bile hayalinden, günah sayılmasa bile, bir günah gölgesi geçti. *Rebab-ı Şikeste*'de "Birinci Tesadüf", "İkinci Tesadüf" gibi başlıklarla birkaç manzume vardır. Bunları esinleyen kadın Karlman Mağazası'nda bir satıcı kızdı.

Fikret güzelliğe tutkunluğunu evinin eşyasında, en küçük bir ayrıntıda bile tanıtlardı. Sanırım babasının yardımıyla yaşıyordu. Nedir, eline geçene az bir para ile temiz ve çekici yaşamak gizini bilirdi. Bir kır çiçeği bile onun odasında bir süslü demet yerini tutardı.

Bundan sonrasında, bizim boynu bükük Salâh Birsel portreleri çoğalttı. İmdi gerekir ki, dünyanın tüm dimağı kokulu kafalarını sıraya dizip taa kıyamete dek anılsın.

(1992)

PARİS'İN GİZLİ YAŞAMI

IV. Henri Fransa'yı ay aydınlığına kavuşturduktan sonra soylular birbirlerini boğazlamak yerine zaka ürünleriyle avara kasnak dönmek yolunu tuttular.

Bu yüzden, XVII. yüzyıl insanları, özellikle hoş kokulu kadınlar, edebiyatla daha çok ilgilenmeye başladılar. Konakların, evlerin salonları artık sanatçılara, düşünürlere açık bulunduruluyordur.

Matmazel de Scudéry'nin (1607-1701), Mme de Sablé'nin ve de şairlerin "Arthénice" adını taktığı Rambouillet Markizinin salonları bunların en ünlüleridir.

Markiz'in, Sanit-Thomas-du-Louvre Sokağı'ndaki evi içiçe odalardan oluşuyordur. Sonuncusu kendi yatak odasıdır. Konuklarını, burada, yatağının üstüne uzanıp ağırlıyordur. "Mavi Oda" diye ünlenmiş yerde ise Markizin kızları, Julie ve Angélique, gelenlere çemberli selamlar dağıtıyorlardır. 1610 ile 1648 arasında bu salonlarda Condé Prensi, Montausier Dükü, Dişi Aslan Matmazel Paulet ve daha nice soylular boy satmıştır. Voiture, Jean-Louis Guez de Balzac, Benserade ve bodurluğundan ötürü "Julie'nin Cücesi" diye anılan Godeau da buradan geçenler arasındadır. Bossuet, salonun ancak son iki yılına yetişebilmiştir. Corneille ise burada *Polyeucte* adlı oyununu okumuştur. Ne ki, herkes burun kıvırmıştır.

Bu yüzyılın çiftetelli salonları arasında Mme de Sévigné'nin (1626-1696) evi de sayılabilir. Onda, edebiyat konularına daha çok yer veriliyordur.

XVIII. yüzyıl da Prens Condé'nin torunu Maine Düşesi'nin Sceaux'daki konağında ve de Mme de Lambert'in evinde yapılan toplantılarla kendini belli eder. 1710 yılından 1733'e değin süren bu "Hudey hudey dostlar" türkülerinde Fontenelle, La Motte, Hénault, Choisy, de Sacy çok pırlamışlardır.

Bu salonlarda en göze çarpan şey lüks ve kibar konuşma sanatıdır. Denilebilir ki, sanatçılar süsten başka birşey değildir. Sadece bir tahteravallidir. Ama, yüzyılın ikinci yarısında salonlar yeni düşünce ve felsefenin taşkapağı durumuna gelmiştir.

Bunların en önde görünenlerinden biri de Mme Geoffrin' in salonudur. Yenici tüm yazarlar orda konak tutuyordur. D' Alembert, Grimm, d'Holbach, Marmontel hiç eksik olmaz. Çarşambaları hep ordadırlar. Madam, pazartesileri de Vanloo, Vernet, Boucher, La Tour, Soufflot gibi sanatçı ve ressamları toplar.

XVIII. yüzyılda Matmazel Quinault, Matmazel Guimart gibi aktrislerin salonları da ünlüdür.

Paris İtalyan Tiyatrosu'nda oynayan ve de Silvia diye ün salan Giovanna Rosa Benozzi'nin evinde Kazanova bir gün Crébillon'a rastlamıştır. O çağın yazarları ilkin özgür şiir döktürür, sonra da onu düzyazıya aktarırmış. Kazanova bunu Crébillon'dan sorar. O da çokların bu meraka paçasını kaptırdığı, ama kendisinin hiç mi hiç böyle bir züppeliğe kalkışmadığı karşılığını verir.

Silvia en çok Marivaux'nun oyunlarıyla ün yapmıştır. O olmasaymış oyunlar da başarıya ulaşamazmış.

O yıllarda oyuncuların çoğu şölenlere çağrılmaktan çok hoşlanırlarmış. Böyle bir yere gittiklerinde, yemek sonrasında, hemen kendilerine uyuklayacak bir köşe ararlarmış. Kızlarını da çağrıyı yapan bayla saatlerce baş başa bırakmaktan çekinmezlermiş.

Mme Du Deffand'ın salonu da yazarlar, soylular ve yabancıların her zaman düzayak ettikleri bir yerdir. Gözü pek bir hatun olan Madam lafını hiç esirgemez. Düşüncelerini gülünç bulduğu filozofları tiye almaktan büyük tadlar çıkarır. Yaşamının son yıllarında gözleri kör olunca kendisine, kitap okuması için, Matmazel De Lespinasse'ı tutmuştur. Gelgelelim Matmazel de, sonraları, bir salon açacak Mme Du Deffand'ın evine doluşan yazarları, filozofları, kendi yakasına çekecektir. Bunların başında D'Alembert de vardır. Rousseau da, az-biraz sonra bu küldürkümeli fiskoslara katılır. Buranın bir özelliği de vardır: Konuklar geçmişteki kurumları saraka edeceklerine doğru yolun ne olduğunu araştırırlarmış.

Fransız İhtilali'nden önceki yıllarda Madam Necker'n salonunda da en pervasız düşünceler şeker-şerbet ediliyordur. Ev sahibesi, konuklarının düşüncelerine katılmıyorsa da onların ulu orta konuşmalarına engel olmuyordur.

1793'te kafası giyotinle koparılan Mme Roland'ın salonu da İhtilal öncesinde pek gululudur. Çakır pençe kadın Özgürlük Anıtı önünde can levhasına bismillah yazarken şöyle bağıracaktır:

— Ey özgürlük! Senin adına ne cinayetler işleniyor.

XVIII. yüzyıldaki ikinci grado salonlar arasında Mme Tencin'in, Dame de la Live'in, La Riche de La Popelinière'in salonları da sayılabilir.

Mme Tencin *Aşkın Mutsuzlukları* ve de *Duc de Richelieu'ye Mek-*

tup'un yazarıdır. Yaşamına rahibelikle başlamış ama 1715'te rahibeliği bırakarak Paris'e yerleşmiştir. Şövalye Destouches ile ilişki kurar. Konukları arasında Fontenelle, Montesquieu, Marivaux, Helvetius başı çeker. Ne ki, Madam, salonunun gediklilerinden hep "Hayvanlarım" diye söz eder. Kimi zaman da onların kendi özel hayvan koleksiyonu olduklarını söyler.

La Riche de La Popelinière'e gelince, o, sanatçıları ve edebiyatçıları kanadının altına almakla ünlüdür. Passy'deki lüks evi tam bir randevu yuvasıdır. "Ey benim sevgili dağarcığım" şarkısının onun için yazıldığı söylenir.

Bunlardan başka Helvetius ile D'Holbach'ın felsefe toplantıları da dikkati çeker.

1720 ile 1731 arasında ömür koşturan *Yeraltı Kulübü* de yeni düşüncelerin kök salmasında büyük rol almıştır. Tarihçi ve şair Hénault'nun evinde Rahip Alary'nin kurduğu bu kulübe Montesquieu de gelirdi. Politika ile ilgili kitaplar okunur, politika çalçene edilirdi. Kulübü tehlikeli bulan hükümet 1731 yılında onu kapatır. Ama XVIII. yüzyılda yeni düşünceleri savunan daha başka kulüpler de vardır.

Kahveler arasında da Laurent, Gradot ve Procope kahvesi sayılmıştır. Edebiyatçılar buralarda, herkesin gözü önünde, birbirlerini yere çalmaya bakarlar. Şairlerden vapur gibi sallanan sözler çıktığında da bunlar aladı-şappak tüm Paris'i dolaşır. Hiç değilse, birkaç günlüğüne herkesin diline konuk olur.

Kahveler artık öylesine ilgi çekmeye başlamıştır ki, kimi insanlar salonlarını kahveye dönüştürmeye bile kalkışır.

İhtilal'den sonra parlayan salonlar arasında Mme de Stael'in, Duras Düşesi'nin ve Chateaubriand'ın sevgilisi Mme de Beaumont'un, Neuve de Luxembourg Sokağı'ndaki salonu anılabilir. Mme De Necker'in kızı olan Mme de Stael'in evi Napolyon'a karşı olanları bir araya getiriyordur. Bu yüzden Napolyon, 1803'te onu Paris'ten sepetler. O da 12 yıl, korkusunu nereye koyacağını bilemeden Almanya, İsviçre ve Avusturya'da dolaşır. Bereket oradan *Almanya Üzerine* adlı kalın bir kitapla dönecektir.

Eh, artık burada bir soluklanalım. Bu yılların en çatpatlı salonu olan Mme Récamier'nin salonundan içeri dalacağız.

Madam, Mont-Blanc Sokağı'nda oturuyordur. Çağının beziryağı ile yağlanmış en kalantor kişileri orada sık sık görülür. 1802 yılında Chateaubriand da bir kez görünmüştür orda. Ama başını kaldırıp ev sahibesine bakamayacak kadar utangaçtır daha. Birkaç hafta sonra *Atala* yayınlanınca Mme de Stael'in evinde Mme Récamier'yi bir kez daha görür. Bizimkisi o gün Mme de Stael'in evine gittiğinde onu giyinirken enselemiştir.

Madam kendisini o kılıkta buyur eder. Bir yandan giyiniyor, bir yandan da Chateaubriand'ın bir yıl önce *Mercure de France* dergisinde yayınladığı kendisiyle ilgili bir yazıyı tartışıyordur. Az-biraz sonra Mme Récamier de antresini yapar. Chateaubriand artık ev sahibesine kulaklarını kapamıştır. Boyuna yeni gelen hatunu dikizliyordur. İçinden de onun yaşlanmasını, belki o zaman ona yaklaşma gücü edinebileceğini geçiriyordur. Ama ne o? Mme Récamier çokça oturmadan çekip gider.

Chateaubriand, Ünlü Hatun'u bir daha, ancak 12 yıl sonra görebilecektir. Mme Récamier artık o eski büyük evinde değildir. 1806 yılında kocasının topatmalar eşiğine gelip toslaması sonunda Basse-du Rempart Sokağı'nda daha alçakgönüllü bir eve taşınmıştır. Chateaubriand bu yeni salonda *"Aventures du dernier Abercérage"* adındaki öyküsünü okur. O gece orada General Bernadotte ve eşi, Mareşal Macdonald, Wellington Dükü, Doudeauville Dükü, 1807'lerde Ünlü Hatun'u kocasından ayırıp almak için uğraşan Prusya Prensi Auguste, Canova, ressam David, ressam Gérard, Benjamin Constant, Metternich, Mathieu de Montmorency ve de Ballanche vardır. Mme Récamier ile hiçbir ilişkisi kalmamıştır Prusyalı Prensin. Ama Benjamin Constant ona deli gibi vurgundur. 31 Ağustos 1814 günü kendisine aşkını da açacak ve 15 ay boyunca hiç bıkmadan, usanmadan ona yalvarıp yakaracaktır. Ünlü Hatun onun "yalnız bir insan" oluşu karşısında zaman zaman acıma krizleri geçirirse de bu, hiçbir vakit seviye dönüşmez. Buraya, daha sonraki yıllarda Mösye Laval de dadanır.

Buraya gelen konukların kendilerine özgü bir konuşma ölçüsü vardır. Ilımlılıktır bu yöntem. Burada kulağı tırmalayacak tonda söze binde bir raslanır. Ste Beuve bu fıskoslara "İnci rengindeydi" diyecektir.

Ünlü Hatun'un bir özelliği ve inceliği de karşısındaki kimseyi değerlendirmesidir. Kendisi ortadan silinir, karşısındakine kendini gösterme olanağı verir. Laflamaya karışmak gereğini duyduğu vakit de silik bir davranışta bulunur, ya da gülücüklü bir öykü anlatır.

Beğeni denen şeyin bu toplulukta çok temiz bir görünümü vardır. Tek tehlike, aşırı kıyılarda seyreden gönül almalardır. "Beğeni burda, terbiye ve nezaket gibi keskinleşirdi. Yalnız karakterlerimiz az buçuk gevşerdi" der Ste Beuve.

Ev sahibesinin ve öteki konukların özsaygılarına da çokça öncelik verilir. Zeka ve güzellik de bu öncelikten alır payını. Eyvah, eyvah ki, sadece yenilikle düşünce özgürlüğüne pek kürek çekilmez.

Ünlü Hatun'un en göze çarpan özelliği, kendisine tapanlara çok güçlü bir aşk esinlemiş olması, hiçbirine bağlanmadığı halde, topunu ya da çoğunu dost olarak elde tutabilmesidir. Bussy, sevgili kuzinine yazdığı mektupta: "Bir sevdalıyı, arkadaşlıkla yetinecek duruma sokabilen, koskoca

krallıkta, yalnız siz varsınız." diyecektir. Doğrusu, Mme De Sévigné'den daha güzel, daha dayanılmaz olan, gençliğinde ise daha çapkın, daha kışkırtıcı yollardan geçen Mme Récamier'ye bu görevi yürütebilmesi için çok iş düşüyordu. Çünkü, bir sanat yaratması, bilgili ve sürekli bir çaba sürdürmesi, ustalıkla güler yüzlülükten oluşan bir taktik kullanması gerekiyordu.

Ünlü Hatun için yazı yazanların tümü onu övmüştür. Sainte-Beuve şöyle diyecektir:

— Doğal değil mi, onu anlar görünmek bile insanın yücelmesi için yeterdi.

Haa, Sainte-Beuve, Madam'ın evine 1833 yılında gelmeye başlar. Onu oraya Mösyö Ampère getirmiştir. Yazarımız, ilkin tetiğini bozmamıştır ama, sonunda evet demiştir. Nedir, Mme Récamier onun Benjamin Constant üzerindeki yargılarından hoşlanmayacak ve düşüncelerini çürütmesi için Mösyö Loménie ile Mme Louise Colet'yi görevlendirecektir.

28 Mayıs 1817 gecesi, Chateaubriand'la Mme Récamier, Mme de Stael'in, Neuve-des-Mathurins Sokağı'ndaki evinde yemek yerken, birbirlerini sevdiklerini anlarlar.

Ertesi yıl Ünlü Hatun günlerini artık hep ağlamakla geçiriyordur. Bu, Chateaubriand'a olan aşkı yüzündendir. Ne ki, ondan önce, 1817 Eylül'ünde, Basse-du Rempart Sokağı'ndaki evde Chateaubriand'la Mme de Stael'in ölümüne de ağlayacaktır. Dostunun ölümünden sonra Mme Récamier'ye sormuşlar:

— Mme de Stael güzel miydi?

— Ne bileyim! Ben onun dudaklarından ve gözlerinden başka birşey görmedim. Onu dinledim hep.

1818 Ekim'inde Mme Récamier, Anjou-Saint-Honoré Sokağı'nda bir ev edinir. Ertesi yıl onu da satıp Sèvres Sokağı'ndaki Augustine rahibelerine ait Abbaye-aux-Bois'yı alır ve toplantılarını bu yeni evinde sürdürür. Burada 1820 Kasım'ına ya da Aralık'ına değin iki mutlu yıl geçer. Ne ki, daha ikinci yılın başında Ünlü Hatun Chateaubriand'ın kendisine bağlı olmadığını çakmıştır. Kralın polisi bile durumu biliyordur:

— Chateaubriand, her gün musikici Lafont'un karısına mektup yolluyor. O da ona sevgi dolu karşılıklar veriyor.

İki sevgilinin, ilk günlerde Chantilly ve Versailles'da sürdürdükleri randevular artık pek seyrekleşmiştir. Kısacası, Chateaubriand artık meleğini aldatıyordur. 50 baharını sürüyordur ama kadın konusunda doymak nedir bilmiyordur. Buna karşılık Melek ona iyisinden bağlanmıştır. Dostlarını bile aramıyordur.

İlk başkaldırı bayrağını çeken Duras Düşesi olur. Üç aydır onun evi-

ne bir kez olsun uğramamıştır. Erkek dostları da kaygılıdır. Onu sararıp solmuş, bitkin, yorgun buluyorlardır. Aralıkta Mathieu de Montmorency, Mme Récamier üzerine haber almak için bir günde iki kez gelmiş ama iki defasında da, Madam'ın hizmetçisi bir masalla onu kapıdan çevirmiştir.

1820'nin son ayından başlayarak Chateaubriand Meleğini artık mektuplarla oyalamaya başlar. Bu oyalama işi hep sürmüştür. 27 yılda ona 370 mektup yazmıştır. 11 Ekim 1828'de Roma'ya elçi olarak gittiğinde, ayrılacağı güne değin (16 Mayıs 1829), yedi ayda ise 98 mektup göndermiştir. Sadece 2 Aralık 1828'de iki mektup döşenir. Ama aynı gün Jüylet'inden de üç mektup gelmiştir.

Chateaubriand bu mektuplarda: "Senin için beslediğim duygulara güven. O sevgiyi hiçbir şey gönlümden koparamaz. Yaşamım boyunca sürecek." diyordur.

Daha sonraları, anılarında Mme Récamier için şunları da yazar:

— Öyle sanıyorum ki, sevdiğim her şeyi Jülyet'te sevdim. O benim tüm sevilerimin gizli kaynağıydı. Gerçek ya da çılgın aşklarım idi o. Sevdiğim kadın, sadece oydu.

Şunu unutmamalı ki, Mme Récamier'ye mektup yazmayan kalmamıştır. Bunların içinde en çok M. de Montmorency, Mösyö Ballanche ve de Mösyö de Laval'ın mektupları ilginçtir. Sainte -Beuve, Chateubriand'ınkileri pek tutmaz.

Mathieu de Montmorency, Jülyet'le ilk tanışdığı vakit daha çok gençtir. Biraz safderundur. Madama platonik bir aşkla bağlanır. Mektuplarında ona hep yol gösteriyordur. Demek isteriz ki, Chateaubriand'la aynı koşuyu koşuyordur. Ama bizimkisi onu ciddiye almaz. Adı yerine onu "Hierophantes" diye çağırır.(1)

1823-1824'te Mme Récamier her ikisinin de sır kutusudur. Ama Jülyet'in gönlü daha çok Chateaubriand'a kaçıyordur. Ballanche'a gelince, o iyi bir insandır ama gırgır yanları vardır. Kendisinin bile kavrayamadığı düşünceler sürer öne. Sainte-Beuve: "Onun kabuksuz yumurta haline bakıp sakın alçakgönüllü olduğunu sanmayın. Gölgede büyümüş top fesleğen olduğuna aşırı derecede inanır. Kendisini bekleten, Fransız Akademisi'ni bir türlü bağışlamamıştır." der.

Hayran görünmesine karşın o da Chateaubriand'dan pek hoşlanmaz. Bizimkisi de onu fasulye gibi nimetten saymaz. Ötekiler gibi Ballanche da Meleğin gönlüne girmeye çalışmışsa da Mme Récamier onun aşkına da karşılık vermemiştir.

Ünlü Hatun'a çok çok mektup yazanlardan biri de Mösyö Laval'dır.

(1) Hierophantes: Eski Yunan'da Eleusis törenlerinin başrahibi. Eleusis sırlarını bilir. Konuklara kutsal eşyayı göstermekle görevlidir.

Jülyet'e en çok arka çıkan da odur. Mathieu Montmorency'nin kuzenidir. Mme Récamier'ye uzun boylu aşık olmanın Montmorency ailesinin alnında yazılı birşey olduğunu söyler.

Zekidir. Ama ilk bakışta andavallı etkisi yapar. Konuşurken de kekeler. Gözleriyse uzaktan pek seçemez. Olup bitenden haberi yokmuş gibilerde de boyuna soru sorar. Madrid, Londra, Roma ve Viyana'ya elçi olarak gittiğinde bile Jülyet'e olan hayranlığı eksilmemiş, artmıştır. 30 yıllık bir dostluktan sonra ona şöyle yazar:

— Yaşam boyunca, en şerefli şey, duyguların sürekliliğidir.

Laval ikinci, üçüncü planda kaldığı zaman bile sesini çıkarmaz. Buna karşılık neşeli ve yergicidir. Bir gün patlıcan burunlu bir kadından söz ederken şöyle demiştir:

— Çok dikkat gerekir. Kızdırmaya gelmez ha! Yoksa burnunu bedeninizin bir yanından sokar, öbür yanından çıkarır.

Nedir Chateaubriand bir gün onu bayağılıkla suçlamıştır. Gerçekte bizimkisi sade bir insandır. İçtendir, sevimlidir. Mirikelamdır. Ama başkalarının tutkusunu, yan basmasını sezdi mi aladışappak değişir. Yüzü buruşur. "Çıksın gelsin, işte meydan" havasına bürünür. Hiçbir şeyden memnun olmamaya başlar. Yani ciğerine bit düşer.

Mme Récamier'ye olan aşkı, 1848 yılına, ölümüne dek sürmüştür. Yılarca sonra Ünlü Hatun bir dostuna, Leman Gölü dolaylarında, Coppet'de, Prusya Prensi ile geçirdiği 15 günün, Abbaye-aux-Bois'nın ilk iki yılında da Chateaubriand ile hop oturup hop kalktığı günlerin, yaşamının en tatlı günleri olduğunu söyleyecektir.

Bu sevi, 1823 yılında Chateaubriand'ın dışişleri bakanı olduğu sıralarda Mme de Castellane ile ilişki kurunca gölgelenirse de bizimkisi son günlerini Abbaye-aux- Bois'da Jülyet'in yanı başında geçirir. Hoş, ölümünden sonra Mme Récamier de bir yıl ya yaşar, ya yaşamaz.

***

Salonlarda, kahvelerde, birahanelerde kümeleşen edebiyatçılar, aydınlar, 1823 yılından sonra *Cénacle*'lerde buluşmaya başlar. Edebiyat dostluklarının pek yaygın olduğu bir çağdır bu. Sanatçıların "La Bohème Galante" adı verilen yüce gönüllü bir yaşamları vardır.

Senakl, bir şairin çevresinde oluşan bir kapalı kutu toplantısıdır. İlk senakl *Muse Française* dergisinin çevresinde oluşmuştur. Dergiyi Emile, Antony ve de Deschamps Kardeşler yönetiyordur. Yani en başta gelen adlar bunlardır. Dördü de sevilen şairlerdendir. Dergiye Brifaut ve Baour-Lormian gibi kazan dibi klasik yazarlar da yazıyordur. Aralık aralık Hugo

ile Alfred de Vigny de birşeyler karalıyordur. Çokluk da Deschamps' ların evinde taplanılıyordur.

1824'te Charles Nodier, Arsenal Kitaplığı'nın müdürlüğüne getirilir. *Muse Française*'in yayını da sona ermiştir. Nodier kitaplığın bir salonunu edebiyatçılara açar. Eşi ve kızı da gelenler arasında ön alır. Arsenal geceleri, 10 yıl boyunca, romantik yazarların, özellikle de gençliğin bir randevu yeri durumundadır. Şairler, ressamlar, edebiyatseverler, yabancılar orada buluşuyorlar, tartışıyorlar ve dans ediyorlardır.

Musset, Senakl'in şımarık çocuğudur. Sevimli prensidir. Ne ki, bu bir araya gelişler Fransız edebiyatı üzerinde bir kıvılcım uyandırmamıştır.

İmidi azizimiz, haber gelmiştir ki gerçek romantik Senakl, Victor Hugo'nun kırmızı salonudur, Notre-Dame-Des-Champs Sokağı'ndaki evde, 1827 yılı romantizminin doktrini atılmıştır ortaya. Hugo'nun yazdığı *Cromwell*'in önsözündeki ilkelerdir bunlar. O çağda, birçok bildiride de yeralmıştır. Sainte-Beuve, Alfred de Vigny, Alfred de Musset, Alexandre Dumas, Honoré de Balzac, ressamlardan David ve de Delacroix burdan hiç ayrılmıyorlardır. Burası kapalı kutu da değildir. Her şair, her hayran hoşgeldinle karşılanır.

Yeni yapıtların okunduğu günler Senakl ince edebiyat ardından koşanların saldırısına da uğrar. 1829 Temmuzu'nda Hugo burada, yani kendi evinde, *Marion Delorme*'u ilk kez gün ışığına çıkarmıştır. Ondan sekiz gün sonra Vigny de *Othello*'sunu okumak için tüm genç ozanları çağırmıştır. 30 Eylül 1829'da da *Hernani* burda 60 kişinin önünde okunmuştur.

Ne ki, bu senakl da 1830'dan sonra tümlük ortadan kalkacaktır. Çünkü sanatçılar arasında sen-ben kavgası başlamıştır. Hugo, Vigny, Sainte-Beuve boyuna kapışıyorlardır. Musset ise alaylarını onlardan hiç eksik tutmuyordur.

Son bir senakl Doyonné Sokağı'nda açılmıştır. Ama bu yine kapalı kutudur. Théophile Gautier ile Gérard de Nerval başı çekiyordur. Ve de "Sanat sanat içindir" bayrağını taşıyorlardır.

Restorasyon Çağı'nda (1815-1830) Mme de Tracy, Mme Cabanis, Mme Ancelot ve Etienne Delécluse'ün salonları herkese açıktır. En çok da Delécluse'ün salonu kalabalıklaşırdı. Buralarda sık sık boy gösteren de "Edebiyat Baronu" diye anılan Stendhal'di. Prosper Mérimée ile yergici P.L. Courier ondan geri kalmazdı. Ne ki, Stendhal'in buralardan pek çıkmamasının bir nedeni de vardır. İngiliz dergilerine imzalı, imzasız yazdıkları için haber ve bilgi topluyordur. Oysa onun, daha önceki günlerde

bu gibi yerlere yüz verdiği pek saptanmamıştır. 1814 yılında Stendhal polis gözüyle şöyle betimlenir:

— 31 yaşında iri kıyım bir genç. Salonlara sık sık gitmez. *Opera-Bouffe*'un tek oyununu kaçırmaz. Akşamları ya orda, ya da *Comédie Française*'dedir. boyuna bir tiyatro oyuncusuyla düşüp kalkar.

1831 yılında, Paris'e gelip konan Prenses Belgiojoso'nun evine de dadanmıştır sanatçılar. Buranın kapısını aşındıranlar arasında, özellikle Alfred de Musset ile Victor Cousin vardır.

Kont ve Kontes Apponyi de, Saint-Dominique Sokağı'nda, Eckmühl adlı konakta, bütün Paris'i kucaklar. Bahçe içindeki konak 1826 ile 1849 yılları arasında birçok edebiyatçıyı bağrına basmıştır. Balzac orada süzüm süzüm süzüldüğü gibi Rossini ve Meyerbeer gibi müzikçiler de eksik değildir.

Bu yıllarda, önce Saint-Georges Sokağı'nda oturan sonra da Laffitte Sokağı'na kanat geren Mme Girardin'in evi de sanatçıların bir yuvasıdır. Balzac'ın burnunu soktuğu salonlardan biri de Antille'li güzel bir melezin, Mme Merlin'in evidir. 1832'de bakan, 1836'da da başbakan olan avukat ve tarihçi Thiers de oranın palamarıdır.

İmparatorun, sonra da Kral'ın ressamı olan Baron Gérard'ın, Sanit-Germain-Des-Prés'deki dört odalı evi de çarşambaları tüm sanatçılara açıktır. Ey gözüm ışığı okurlarım, Mérimée, Delacroix, Ary Scheffer, Balzac, felsefeci Victor Cousin de buranın çiçekleridir.

Hamelin'in, Blanche Sokağı'ndaki eviyle, Bagration Kontesi'nin Saint-Honoré mahallesindeki evinde de rol keserdi edebiyatçılar.

O yıllarda Ecotais Kontesi, Lordat Markizi, Lostanges Kontesi, Virieu Vikontesi ile Mme James'in evleri de Paris kentsoylularının ve de edebiyatçılarının uğrak yerleridir. Ne var, Balzac pisliği yüzünden buralarda pek güleryüzle karşılanmazdı.

Balzac'ın pisliği herkesce onaylanmış bir gerçektir. Vigny'nin çizdiği portrede de Balzac "Çok pis" damgasını yer. Yalnız, Balzac'ın beyaz bir hırkası vardır, onu çok temiz tutar. Yazı yazarken mürekkep damlatmamaya pek dikkat eder.

Balzac salonlarda çapkınlık işlerine de el atmayı savsaklamaz. Ne ki, asıl derdi boğazıyladır. Bir gün Véry'lerin şöleninde 100 Ostende istiridyesi, iki tam kotlet, bir ördek, bir keklik, bir dil balığı yemiştir. Bu arada bir sürü şarap da dikmiş, bir sürü meze de atıştırmıştır. Üstüne de bir düzine *doyonné* armuduna selam çakmıştır. Şu var ki o, sadece toplantılarda obur kesiliyordur. Kendi evindeyken pehrize yatıyordur. Balzac, 1832 yılında Mme Récamier'nin Abbaye-aux-Bois'daki evinde de görünür. Orda *Tılsımlı Deri*'yi okumuştur.

1840 yıllarına doğru, Sèvres Sokağı'ndaki Mme Louise Colet'nin evi de Paris'in gizli yaşamı içinde yer alır. "Ufukta batmakta olan Tanrıça Mme Récamier'nin salonundaki tüm edebiyatçıları, kibarları ve de ağzı dört köşe dolaşanları kendi salonuna çekmiştir. Gelenler arasında Hugo'nun François ve Charles adında iki oğlu, tenor Gueymard, fizikçi Babinet, Alfred de Vigny, Sainte-Beuve, Prosper Mérimée sayılabilir. Başrol de madamın sevgilisi Victor Cousin'dedir.

1846'da Gustave Flaubert de düşer buraya. Düşer düşmez de ev sahibesine vurulur. Ne ki, Mme Colet, Flaubert'le aşk oyunlarına girdikten sonra, Victor Cousin'le de ilişkisini kesmemiştir. Cousin daha çok gündüzleri geliyordur. Ama bu ikili durum Alphonse Karr'ın Mme Colet için tuzlu, biberli bir şiir yazmasına yol açar. Bu da, Alphonse Karr'ın paltosunun Mme Colet tarafından bıçaklanmasıyla sonuçlanır. Ne ki, bu olay da, Mme Colet'nin, Fransız İhtilali önderlerinden Marat'yı banyosunda bıçaklayan Charlotte Corday adıyla anılmasını yaygınlaştıracaktır.

Mme Colet öldüğü zaman, kendisi için yazılan o alaysamalı yazıtta da bu olayın unutulmadığı görülür:

— Burada Victor Cousin'i lekeleyen, Musset'yi maskaraya çeviren, Flaubert'i küçük düşüren, Alphonse Karr'ı da öldürmeye yeltenen Mme Colet yatıyor.

Musset'nin Mme Colet ile tanışması da 1852 yılına rastlar. O da Flaubert gibi, şipşak, ev sahibesine vurulmuştur. Gel gelelim, *Madam Bovary* yazarının gördüğü karşılığı bulamaz. 1855 yılından sonra buraya Barbey d'Aurevilly de gelmeye başlar. Leconte de Lisle de aralık, aralık uğruyordur.

Bu salonlar, bu evler kentsoylu yaşamını yansıtan yerlerdir. Sanatçılar biraz da çıtıpıtı kadınlarla tanışmak ve tıkınmak için dadanırlar buralara. Söz gelişi, Flaubert, bir defasında - Louis Napoléon'un teyzesi - Prenses Mathilde'in evinde konukların gitmesini ya da odalarına çekilmesini - ya, bu evlerde geceleri kalanlar da vardır - bekler. Prenses'le yalnız kaldığına iyisinden inan getirince onun yanındaki bir koltuğa atar kendini ve bir tek söz bile söylemeden Prenses'in ünlü omuzlarıyla ince ellerini dikizlemeye koyulur. Prenses:

— Bana söyleyeceğiniz önemli birşey mi var? Buyrun sizi dinliyorum.

Bu söz Flaubert'in kıpkırmızı kesilmesine sonra da sararıp solmasına yeter de artar bile. Birşeyler kekeler, sonunda da odadan kaçıp gider. Prenses onu 10 dakika daha bekler, hizmetçisinden Flaubert'in odasına girip yattığını öğrenince de omuzlarını silker:

— Yaa, ışıkları söndürebilirsin.

Güzelliği ve zekası Baudelaire'i büyülemiş olan Mme Sabatier'nin Frochot Sokağı'ndaki evinde de her vakit iki-üç sanatçı ya da edebiyatçı görünür. 1859 yılında Champs-Elysées'deki küçük konağa taşındığı vakit de bu toplantılar sürer. Pazar yemekleri yeniyordur bu yeni evde. Ne ki, Madam daha sonraki yıllarda Neuilly'deki Chézy Sokağı'na, 48 numaraya transfer olur. Artık konukların sınırı biraz daralmıştır. Çünkü Neuilly'ye gitmek başlı başına bir sorundur.

1858 yılında Mme Tourbet de, Vendôme Sokağı'ndaki evinde Dumas'yı, Sainte-Beuve'ü, Flaubert'i, Sandeau'yu, Gautier'yi toplamaya başlamıştır. 40 yıl süren bu toplantılar boyunca Gounod, Mistral, Taine, Renan, Goncourt Kardeşler, Maupassant, Zola, Barrès de zaman zaman giysilerin şıpşıpını seyretmeye geliyorlardır. Aynı işi Thédore de Banville, Villiers de l'Isle -Adam, Hérédia, Mendès, Verlaine, Coppée de 1863 yıllarında Ricard Markizi'nin Batignolles Sokağı'ndaki evinde yapıyorlardır.

Champs-Elysées'de, 152 numarada çöreklenen Mme de Loynes'in salonu da 1900 yılından hemen sonra ünlenmiştir. Burada da Maurice Barrès, Léon Daudet, Hendi Houssaye, François Coppée, Albert Vandal dikkati çekiyordur. Buranın hışhışi hançeri de Jules Lemaître'dir. Mme de Loynes salonlarında iki kuşak büyütmüştür. Chat-Noir müzikholünün en sevilen şairlerinden Maurice Donnay de burada kırmızı elmaya çok taş atmıştır. Ayrıca kuklalara ya da Karagöz tiplerine benzeyen, *Gaulois* gazetesi sahibi Arthur Meyer, *Temps* gazetesi yönetmeni Adrien Hébard, *Gaulois* köşe yazarlarından Robert Mitchell de yerli bakladır. *Figaro*'cu Gaston Calmette de sık sık damlar. Herkesin konuşmasını onaylar ve de herkese: "Haklısınız efendim. Tam üstüne bastınız efendim" der.

Sonraları Lemaître'le kavgalaşacak olan Henri Rochefort da buranın yabancısı değildir. Çok iyi laf kaynatır. Boyuna da Voltaire'den açar. Ama kimseyi dinlemez.

Coppée ise burada herkese neşe ve sevinç dağıtırmış. Ve de can alıcı fıkralar anlatırmış. Onun çorba pişirme izni de varmış. Havuçlu bir çorbaymış bu. İçenler kaşıklarını da yutarlarmış.

Léon Daudet'yi sorarsanız, o da Coppée'den hiç aşağı kalmazmış. La-

fını da esirgemezmiş. Bir gün Madam'ın salonunu akademisyenler fabrikasına benzetir. Ama orda kızıl, yeşilimtırak ve de bakla kırı eşeklerin tepindiğini de sözlerine ekler. Bu hayvancağızlar daha çok Jean Ricard, Georges-Henri Manuel, Hanataux, Bled ve Edmond Haraucourt'dur.

Daudet bir gün de Prenses Mathilde'e dil uzatır. Onun evinde, 50 uşağın eşliğinde, yapılan yemeklerin ipipillah olduğunu söyler. Herkes buna karşı çıkarsa da ev sahibesi konuşmasını sürdürmesini ister. Jules Lemaître de salondakileri yatıştırmak için şöyle der:

— Sayın baylar, Léon coşkulu bir kişidir. Coşkuya kapılanlara kızmamak gerekir.

Revue de Paris'de lektörlük yapan Robert Vallier de buraya porno fıkralar anlatmaya gelir. Bunun için konuklardan birini bir köşeye çeker, orda, kahkah, kıhkıh, öykülerine başlar. Bir gün ev sahibesi buna kızmıştır:

— Dostum Vallier, bize Mösye Lemaître'e ne anlattığınızı söyler misiniz?

Lemaître yine aracıdır:

— Buna olanak yok madam.

Mme de Loynes'in evinde yemek, eski modaya uygun olarak, akşam tam 7.30'da yenir. Sofradan da dokuzda kalkılır. Kim olursa olsun, gecikenler beklenmez. Yemekten sonra da cigara içmeyenlerle bayanlar salonda, tiryakiler ise küçük salonda yer alır.

Yemekten sonra evin gediklisi konukların geldiği de olur. Ama bunlar tiyatrolar, meclisler ve de tüm Paris üzerine en son dedikoduları da yanlarında getiriyorlardır.

Biraz ileri mi gittik, yoksa geride mi kaldık?

Şimdiye değin Mme de Cailavet'nin salonundan da açmamız gerekirdi. Onun salonu XIX. yüzyılın dişe gelir yerlerinden biridir.

Ermiş François de Sales'in (1567-1622): "Kadınlar bedenle öylesine oyalanırlar ki, ruha verilecek özene değin, her şeyi yitirirler." sözünü boşa çıkarmaya çalışırcasına 1878 yılında, sonradan Hoche adına dönüşecek olan Reine-Hortense Caddesi'nde bir ev satın alır ve orayı yıllarca - 30 yıl-düşünürlere, yazarlara, edebiyatseverlere açık tutar.

Robert de Flers onun portresini şöyle çizmiştir:

— Onda öyle bir aydınlık, bir canlılık, öyle bir ışıldama, öyle bir parıldama vardı ki, bu güzel erdemleri zekasından bir bir çıkarıp ortaya salmıştır. Davranışlarında bellisiz hiçbir şey, bulanık hiçbir çizgi yoktur.

Kendini hoş göstermekten çok, anlamayı sever. Her şeyi en son noktasına değin deşer.

Robert de Flers, La Rochefoucauld'nun "Kafalı bir insan çevresinde hebennekalar görmediği vakit çokluk sıkılır." özdeyişinin onun için geçerli olmadığını da belirtecektir. Bu zeki kadın, çevresini düdük makarnaları doldurduğu vakit sıkılırmış.

Bu salondan Henri de Régnier, Victorien Sardou, Anatole France, Noailles Kontesi, Mugnier Rahibi ve Mme Réjane'dan tutun da Charles Maurras, Pierre Loti, Alexandre Dumas, Henri Rivière ve Raymond Poincarré'ye varınca birçok Parisli gelip geçmiştir.

Konuklar çarşamba ya da pazar günleri - buna pazar gecelerini de katabilirsiniz - salonda karakurbağası adı verilen alçak, yayvan, iyisinden kapitoneleşmiş ve de kıtıkla beslenmiş koltuklarda oflanırlar, puflanırlarmış. Dahası, koltuklar, ince bir sanata uygun olarak, Anatole France'ın çevresinde bir çember oluşturumuş. Çünkü buranın el bebeği, gül bebeği Anatole France'tır. Mme Récamier'nin salonunda Chateaubriand'ın yeri neyse, France'ın burdaki yeri de odur.

Gemi süvarisi Henri Rivière de burdan dört dörtlük nasipler alır. O, Madam'ın eski tanıdıklarındandır. İlkin Dumas' nın evinde buluşurlarmış. Madam'a da salı günleri öğle yemeğine gelirmiş. Daha sonraları, Paris'e her gelişinde, hep Mme De Cailavet'yi yoklamaya başlamış.

Rivière usta bir mirikelammış. Konuşmalarında paradokslara da bol bol yer ayırırmış. Her şeyi maytaba alırmış. Sadece ordu ile denizcileri bunun dışında tutarmış. Söz dönüp dolaşıp, kendisi için pek kutsal olan bu iki konuya dayandığında sesi titremeye başlarmış. Kısacası romancılığı, tiyatro yazarlığı da varmış.

Jacques Coulangheon ise salonun Benjamin'i, yani yavru çocuğudur. Onu Madam 1902'de tanımıştır. 26 yaşındadır. Daha o zamanlardan Oise ilinin meclis başkamdır. Bu da onun küçük yaşta politikadan nefret etmesine yol açmıştır. Ama, *Valilik Oyunları* adında, cici mi cici bir oyun yazmasına yardım etmiştir. Eyvah ki, Coulangheon -bir yazar, onun 1914'de öldüğünü belirtirse de- iki yıl sonra ömür defterini kapayacaktır. Yalnız Madam Caillavet'yi son gördüğünde ona şunu fısılar: "Mösyö France'a terbiyeli bir çocuk gibi öldüğümü söyleyin."

Evet buranın, boynunda honolulu taşıyan konuğu Anatole France'tır. France, daha önceleri Mme Aubernon'un salonunu kalabalıklaştırırken, bizimkini tanıdıktan sonra Mme Caillavet'nin evinden çıkmaz olmuştur. Zamanla Madam'ın onun üzerinde bir etki bayrağı dalgalandırdığı sezilir. Ona çalışma sevinci vermemiş olsa bile çalışmalarını bir disiplin altına almıştır. *Le Temps* gazetesi edebiyat ekinde, her hafta bir söyleşi yazmayı

France'a kabul ettiren de odur. Yıllarca sonra France *Edebiyat Hayatı* adlı kitabının önsözünde Madam'a bir teşekkür şavullamayı savsaklamıyacaktır:

— Beni, Tanrının günü çalışan, düzenli bir yazar yaptınız. Benim tembelliğimi yendiniz.

Jeanne Pouquet de onun: "Kadın erkeğin en büyük eğitimcisidir. Ona erdem, incelik, ölçülülük, başkalarını tedirgin etmeme yolunda yüksek duygular aşılar." dediği vakit hep Mme Caillavet'yi düşündüğünü yazacaktır. Ne ki Jeanne Pouquet, Madam'ın France'ın yapıtlarındaki rolünü çok abartmamak gerektiğini de söyler. Madam'ın yaptığı, daha çok alçakgönüllü bir destekmiş. Onun ustalığının, sanatının sadece bir dürtükleyicisi imiş. France'ın bilgisini genişletmek için, yorulmak bilmeden yeni bilgiler, yeni temalar bulur buluşturur, onları France'ın önüne sürerek, onu yaratmak zorunda bırakırmış. Yabancı edebiyatı da çok iyi bildiğinden boyuna oralardan birşeyler damıtır, efendisine yeni öykü ve makale konularının kapısını açarmış. Kitaplıklarda günlerce vakit öldürür, merak uyandıracak şeyler ararmış. Yolculuklarında bile kitaplıklara koştururmuş.

Gün gün Madam, France'ın sekreterliğini yüklenir. Onun için makaleler hazırlıyor, basılmakta olan kitaplarının provalarını düzeltiyordur. Aklı, düşüncesi France'a yardımcı olabilmektir. Dostunun canını sıkacak kişileri de çevresinden uzakta tutar.

Ne var, Madam'ın konukları, Jules Lemaître'in dışında, France'ın gün geçtikçe salonda herkesten üstün bir yer kazanması karşısında tedirgin oluyorlardır. Kimileri, salondan ayağını bile kesmiştir. Madam bunlara pek aldırmamıştır ama Profesör Brochard'ın da aynı yolu izlemesine biraz çokça üzülmüştür.

Sully-prudhomme da buraya seyrek gelenlerdendir. Ama o, *Allahlar Susamışlardı* yazarını sever. Hoche Sokağı'na, kimi zaman, öğle yemeğine gelirse, bunu daha çok France için yapar.

Pierre Loti'nin burdaki adı da "Büyücü"dür. Mme Caillavet onu France'ı sevdiği kadar sever. Bir gün Madam'ın önünde Loti, France'a kendisi için yazdığı bir yazıya teşekkür ettiğinde o da ona şu karşılığı kondurur:

— Bana değil, Madam'a teşekkür edin. Çünkü yazıyı o yazdı.

Gelin görün ki, yine Madam'ın yazdığı ama Anatole France adıyla yayınladığı bir yazı Jules Lemaître'le efendisinin arasını açacaktır. Gerçi yazı oldukça sevimlidir ama Lemaître de huysuzun tekidir. Bir akşam, yine Hoche Sokağı'nda yemek yenirken, 10 kadar konuğun önünde, France'e kimi sitemlerde bulunur. France karşılık vermekte iyisinden zorlanır.

Jules Lemâître yeniden sataşır:

— Yazı iyi bir yazı ama senin elinden çıkmış değil. Anlaşılan bu, senin biçemine ve zekasına değer verdiğin birinin. Ona kendi adını vermekte sakınca görmemişsin.

Mme Caillavet'in koltukları kabarmıştır. O gün ilk kez, France sıkıştığında, yazılarına yardım ettiğini itiraf eder. Lemaître ona okkalı okşantılar yağdırır. Ama olayı bağışlamaz.

Jules Lemaître bir yandan da Mme De Loynes'e bağlıdır. Çünkü Madam onun ilk oyunu *Başkaldıran Kadın*'ı *Odeon*'da oynatmıştır. Bu kez yazıdan duyduğu kin onu Mme Caillavet'nin salonundan uzaklaştırır. Daha sonraki günlerde Dreyfüs olayı patlak verip de yazarlar iki kampa ayrıldığında Lemaître'le France ilişkilerini iyisinden keserler. Ne ki, Lemaître, şurda burda, France için, gençliklerinde başlayan dostluklarını bozacak birşey söylemiyordur. 1908 yılında France *Penguenler Adası*'nı kendisine birkaç tatlı sözle gönderdiği vakit o da şu yanıtı yazar:

— Benim kralcılığım ve Katolikçiliğim hemen hemen her alanda sizin gerinizde kalır. Sizin hayranlık yaratan bir dehanız var.

France, 1890 yılında Charles Maurras ile tanışınca, aralarında güçlü bir dostluk başlar. Mme Caillavet, yazlıktan döner dönmez de onu Hoche Sokağı'ndaki eve getirir. Maurras da Madam'a hemen ısınmıştır. France ve Madam'la olan dostluğu bütün yaşamı boyunca sürer. Yıllarca sonra şöyle yazacaktır:

— İkisinin de bana karşı olan tutumu anılarımın en unutulmaz parçalarından biridir.

Charles Maurras, bir ara siyasal düşüncelerinden ötürü, Madam'ın çevresinden uzaklaşmak gereğini duyarsa da ona bağlılığı yine sürgit olmuştur. 1892 yılında kendisine bir sürü sıcak mektup da postalar. Bunlardan birinde şöyle diyordur:

— Çok ağır bir burun nezlesi, beni dünden beri yerden yere savuruyor. Bana yazmak istediğiniz o çok ince, o çok nazik satırlardan ötürü size teşekkürlerimi sunarım. Bir yıldan beri beni yüreklendiren, bana canlılık veren o cana yakın sözlerinize de bin teşekkür. Bunlar yaşamın güzelliğini ve değerini artırıyor. Mektuplarınız, nasılsa, benim en çok sevdiğim tablolara benziyor.

Proust'a gelince o, 1890 yılında Madam'la tanışmıştır. İlkin oğlu Gaston'la arkadaşlığı olmuştur. O sıralar Proust erliğini yapıyordur. Hoche Sokağı'na izinli olduğu günler geliyordur. Madam ona da öylesine yakınlık gösterir ki, aralarında hemen güçlü bir dostluk kurulur.

O yıl Marcel hep üniformasıyladır. Boynu omuzlarına değin gömülüdür. Başı geriye doğru atılmıştır. Büyük berjerlerden birine hemen hemen

yatarcasına sığınıyordur. Koltuğun minderleri, köşe yastıkları er kılığını gülünç bir duruma sokuyordur. Bitmez, tükenmez bir yorgunluğun altında eziliyor gibidir. Ciddi bir yüzü, melankolik ve büyük ela gözleri vardır. Bembeyaz dişleri soluk yüzüne aydınlık boca ediyordur. Sık sık da yüzünde gülücükler çiçekleniyordur.

Yakışıklıdır, sevimlidir, kibardır.

Bu yandım alamadım pazar günlerinde, genç eri, saat 18'e doğru sandöviçlerle, pastalarla tıka basa dolduruyorlardır. Ayrılırken yolda yemesi için cebini de onlarla dudak dudağa getiriyorlardır.

Proust'un bu kılıkta, salondaki konukların önünden geçerek onlara "Hoşça kalın" dağıtması kadar gülünç birşey yoktur. Ellerindeki paketler, başında kepi, treni kaçırmasından korkan Gaston'un telaşı, bu ayrılık sahnesini adamakıllı ağırlaştırıyordur.

Erliğini bütünledikten sonra Proust'u yazı yazmaya iteleyen de Madam'la oğlu Gaston olacaktır. Madam, 1896 yılında Proust, ilk kitabı, *Hazlar ve Günler*'i yazdığı vakit de France'tan ona bir önsöz elde eder.

Ey okur, işi baskete çevirdiğimizi anlamışsındır. Tüm yazarları bir bir evlerinden alıp potaya attık.

Civcivli bir basketti bu.

A. kapmak istedi, elinden kaçırdı. B. bugün çok bozuk. C.'den uzun bir top. Koş yavrum D., koş. Hallah hallah atmıyorlar, top çevriyorlar. E. hatalı yürüme yapıyor. Top F.'de. Dönüp atışını yapıyor. Bir faul. Faulu yapan. B. Oyundan çıkıyor. Yerine G. giriyor. Baskılı alan savunması sürdürülüyor. Maçın bitmesine 5 saniye var. Dört, üç, iki, bir. Paydos.

Kendimizi baskete öylesine kaptırdık ki, daha önce Mme Récamier'yi öldürmedik. Ama bu kez Mme Caillavet'yi öldüreceğiz. Böylece belki biz de altı okka yazarlar sırasına girmiş oluruz.

Ne ki, Mme Caillavet'nin ölümünü hızlandırmak için küçük bir oyuna başvurmakta sakınca görmedik. Anatole France'ın, Arjantin'de iken çatıpıtı bir tiyatrocu kızla evlendiği haberini yaydık. Bu şakadan başka birşey değildi. Ne var ki, bunu işitir işitmez, Madam'ın yüreği "serik kıvrak zeybeği" oynamaya durdu.

France, kısa süre sonra Arjantin'den dönüşünü yapınca Madam gerçeği öğrendi ama iş işten geçmişti. 12 Ocak 1909'da, günlerin ve gecelerin yapraklarını çevirirken sayılı solukları tamamlandı.

Edebiyat salonlarının, basket oyunlarının fıştıklanması da burada sona eriyor.

Sanırım, çokları edebiyatçılara uzatılan bu sıcak bakışları anlamayacaklardır. Çünkü, hemen hemen herkes, 1892'de *Bugünün Görevi* adlı kitabı yazmış olan Fransız yazarı Paul Desjardins gibi edebiyatı, Aziz Yuhanna'nın sözünü ettiği simgesel canavara benzetmektedir.

Doğrusu biz, Paul Desjardin'e birşey söylemeyeceğiz. Biz böyle görmedik. Ona kalırsa, güzel kurulmuş bir tümce bile tehlikeden başka birşey değildir. Uslup (biçem) ise bir hastalıktır. Ama Desjardins'in kolay bir yolu da var. Kimseyi eleştirmez. Sadece kinlenmeden afaroz eder.

Belki bizi de afaroz edecektir.

Ama bunu herkes yapacaktır.

Yazımıza alkış tutanlar da, ona burun kıvıranlar da afaroz için salyasümük koşacaklardır.

Kimisi ise, *Kahveler* ve *Kediler* kitaplarımızda olduğu gibi, ilkin yazdıklarımızı, sızma zeytinyağı gibi sızdıracaklar, sonra da kurumu afurtafur bir kine bürüneceklerdir.

Haydi hayırlısı.

(1992)

SÖZCÜKLER[1]

Şiirin "güzel söz sanatı" olduğu artık benimsenmiş bir gerçektir.

Biz şiirin "güzel söz sanatı" olduğunu söylerken güzel sözü oluşturan "sözcük"ün varlığını ve "güzel söz sanatı" kadar "sözcük sanatını"nı da düşünmüş oluruz.

Şiir, kuşkusuz konusunu her şeyden alabilir. Ağaç, su, toprak, insan, toplum ve sokaklar çeşitli konum ve zaman içinde şiire girebilir. Nedir, "Bu şiirin konusu ağaçtır" dediğimiz zaman "ağaç" sözcüğünün konuya göz kırptığını ya da konunun "ağaç sözcüğü" olduğunu açıklarız. Onun için şiirde sözcük sayısı kadar konu vardır. Ve şiir sona erdiğinde nasıl çeşitli sözcükler bir sözcük yapısı oluşturuyorsa, çeşitli "sözcük-konu"lar da bir "sözcük - konu yapısı" meydana getirir. İşte konuyla şiirin ayrı ayrı her sözcüğünü ve tek tek sözcüklerin yanı sıra da sözcüklerin tümünü düşünmek gerekir.

Şiir sözcüktür. Sözcükler en güzel biçimde yanyana gelmekle şiir yüzünü gösterir. Yalnız şiirin ortalarda görünebilmesi için sözcüklerin yanyana geliş olayına ne denli önem veriyorsak, olayın en şahşah biçimde alacasını göstermesine de o kadar dikkat etmeliyiz. Kaldı ki, özgür şiirin, özgür koşuğun en tehlikeli yanı budur. Aşağıda açıklayacağımız üzere, bu çatapatlı gelişi sınırlayan ölçü ve uyağı yadsıyınca şiirin çok kolay yazılabileceğini ve sözcüklerin yanyana gelmesiyle hemencecik şiirin yakalanabileceğini söylüyorlar. Oysa, biz sözcüklerin yanyana gelişini değil, en tırandaz biçimde yanyana gelişini düşünüyoruz. Sözcüklerin yanyana gelişi bir yığma, bir biriktirme olayıdır. En kostaklı biçimde yanyana gelişte ise bir yaratı da vardır. Bu ayrım, tıpkı tıpkısına, sokakta toplumsal bir ilişkisi olmayan ve ilişkisi yanyana gelişten öteye geçmeyen insan kalabalığı ile usa duyanan ve belli bir amaç güden toplumsal kuruluşlar, dernekler arasındaki ayrımdır. Tüm güzellik bu ayrımda, bu yaratıdadır, sözcüklerin en usta biçimde, en güzel biçimde kaynaşabilmesindedir. Böyle olunca, bir şiirin, diyelim ki birinci dizesi 9 hece ise o sözcüklerin bir şiir meyda-

(1) Bu yazı 8 Mayıs 1941 günlü *Servetifünun* dergisinin 2332 sayısında "Kelimeler" adıyla yayınlanmıştır.

na getirebilmesi için belki ikinci dizenin 7, üçüncünün 4, dördüncünün 12 heceli olması gerekecektir. Ya da daha değişik hece sayısına yaslanacaktır. Buna sınır çizilemez. Sınırlama güzelliği sınırlama olur. Kısacası, dizelerin hece ölçüsü her şiirde değişebilir. Çünkü her şiir bir başka güzelliğin, bir başka kalıbın, bir başka formun ardından koşar. Ve bir şiirin formu denilince o şiirin değişik hecedeki birinci, ikinci ve sonsuza dek uzayan dizelerinin tümünü düşünürüz. Yoksa uyak ve ölçüyü değil.

Bu tanım aynı zamanda sözcüklerin arasındaki yakınlık ve uzaklığı yani dize kavramını da içine alır. Yani *form* adını verdiğimiz, sözcüklerin en usturuplu biçimde yanyana ışıması işinde, bu sözcükler arasındaki uzaklık ve yakınlıklar da dikkate alınmıştır. Bencesi, şiiri düzyazıdan ayıran, şey sözcüklerin şenlikle yanyana gelişi yanı sıra, güzeli amaçlayan uzaklık ve yakınlıktır. Uzaklık ve yakınlık bir satırbaşı olayından çok, güzeli ele geçirebilmek için sözcüklerin gerektirdiği bir zorunluktur. Şiire yaklaşmış ya da şiirle bütünleşmiş düzyazıda ise sözcüklerin en güzel biçimde kaynaşmasıyla birlikte bu uzaklık ve yakınlık da görülür. Yalnız bu, alışageldiğimiz şiirdeki gibi aralıklı değildir. Dahası, aralık hiç yoktur ya da sıfıra çok yaklaşmıştır.

Şiirde ölçü, uyak gibi güzelliği sınırlayıcı öğelere hiç mi hiç yüz verilmemelidir. Sözgelişi bir şiirin bir dizesi *oda* sözcüğüyle son buluyorsa bu, onun *oda* sözcüğü ile son bulmasının gerekmesindendir. Ve o şiirin o dizesindeki *oda* sözcüğü yerli yerine oturduysa bu, ondan önce ve sonra şu, şu, şu sözcüklerin varlığından ileri gelmektedir.

Her sözcüğün şiire girmiş olmakla bir önemi, bir rolü belirir. Bu rol ne eksik ne de artıktır. Yani şiire son nokta konulduktan sonra hiçbir sözcük yer değiştiremez. Hiçbir sözcük öbür sözcüklere olan uzaklık ya da yakınlığını yitiremez. Sağlam şiirden, dört başı bayındır şiirden de şiirin bu belliliğini ve hiçbir sözcüğün yerinden oynatılamayacağını anlamak gerekir.

Burada sözcükle sözcük formunu, sözcük formu ile de dize formunu göz önünde tutuyorum.

Sorun bu biçimi alınca ne diye güzel'e yönelik olarak birleşen sözcükleri sınırlamaya bağımlı kılmalı? Ne diye ölçü ve uyak adı altında şiirin yapaylaşmasına boyun eğmeli?

OKUL GÜNLERİ

İlkokulun son sınıfındaydım. Müzik öğretmeni derse kaldırdı. Bir ay önce öğrettiği Fransızca *chanson*'lardan birini okumamı istedi. Özür diledim. Kulaklarımın müzik notalarına iyisinden kapalı olduğunu, hiçbir türküye ya da şarkıya kılçık atıp kündeyi oturtamadığımı söyledim.

Öğretmen inanmadı. Üsteledi. Ben de okumamakta direndim. Bir, bir daha. Sonunda şansonun ilk sözleri ve sesleri dudaklarımdan dışarı doğru yola çıktı. Nedir, daha üç beş sözcük yuvarlamamıştım ki, öğretmen, aklı uykuya yatıran bir sesim olduğunu çakmıştı:

—*Mon Dieu, mon Dieu,* oturabilirsin.

Saint Polycarpe Fransız Okulu'ydu bu. İzmir'de, Karşıyaka'da. İstasyonun arkasında, Çamlık'a giden yolda. Frère'ler yönetirdi. Öğretmenlerin topu da müzikçi gibi papazdı. Adını İzmirli Metoropolit Saint Polycarpe'tan (Ölümü: İ.S. 169'a doğru) almıştı. Hazret yaşadığı yıllarda Filibeli Hıristiyanlara gönderdiği bir *epître*'le (mektup) ünlenmişti.

Okulumuz altı sınıftı. Ama tümü üç odaya tıkıştırılmıştı. Yönetim de sıkı-düzen meşrepliydi. Öğleyin eve gidenler, yemekten sonra içeri girebilmek için kapının açılacağı saati sokakta ya da istasyonun arkasında, Uşşakizadelerin konağı yanındaki boş arsada beklerlerdi. Elbet, aralıkta, bütün mahalleyi ayağa kaldıran savaş oyunları sergilemeyi savsaklamazlardı.

Okul, ticarete de büyük önem verirdi. Ders aralarında, avluda, birinci sınıfın bitişiğindeki duvarda boy boylayan kocaman oğlu kocaman dolap ardına değin açılır, bir *frère* çocukları alışverişe çekmek için gözlerine vıcır vıcır bakardı. İçeriği çokluk Fransızca okul ve çocuk kitapları oluştururdu. Bir de dışalım ürünü *réglisse* (miyan balı) satılırdı. Öğrencilerin en çok yakınlık duyduğu şey de buydu.

Haa, bir de *calligraphie* defterleri ilgi toplardı. Noktalarla yazılan harfler ve tümceler düzgün yazı, biçimli yazı alışkanlığı yaratmakta bire birdi. Nedir, onların satın alınmasına *frère*'ler de çanak tutardı. Öğrencilerin ev ödevlerini sık sık geri çevirirlerdi. Eh, ne yapalım, çocuklar da ödevlerini yaparken çokluk defterlerdeki çizgilerin üstüne çıkmış, ya da alta düşmüş olurlardı.

Okulun bir de kocaman bir bahçesi vardı. Kıranta bir adam (tek Türk öğretmen oydu) beden eğitimi derslerinde bütün okulu orda toplar, onlara İsveç cimnastiği yaptırırdı.

Ben, şimdiler, yaşlılığa tutsak düştükten kelli, ilkokulda öğrendiğim o İsveç cimnastiğini yarım yamalak da olsa uygulamaya çalışıyorum. Özellikle de, iki üç hareket arasında ellerimi belime koyuyor, ayak parmaklarımın ucunda yükselirken derin soluk alıyor ve ayaklarımı eski durumuna getirirken de aldığım soluğu geri veriyorum.

Saint Polycarpe'ı 1931 yılında bitirdikten sonra Alsancak'ta Saint Joseph'e transfer oldum. Sanırım Saint Polycarpe'ta okumuş son öğrencilerden biriydim. Kısa bir süre sonra bir ilköğretim yasası çıkacak ve Türk öğrencilerin ilk öğrenimlerini Türk okullarında yapma zorumluluğu getirilecekti. Buna belki o günlerde gazetelerin diline doladığı bir olay da neden olmuştur. Çünkü Buca'da (İzmir) Robert Kolej'in ilk sınıflarında okuyan iki öğrenciye öğretmenleri din değiştirmiş, onları Protestan yapmıştı.

Saint Joseph'te öğretim işi iki, üç *frère* üzerine yıkılmıştı. Yanılmıyorsam edebiyata Frère Jean gelirdi. Fizik -kimyayı da Frère Basile çelerdi. Okulun saymanlığı da onun üstündeydi.

Dilbilgisini Saint Polcarpe'ta altı yıl boyunca ezberlemiştik. Ama her yıl biraz daha yoğunlaşırdı. Saint Joseph'te de iki yıl aynı işi sürdürdük. Ne ki, burada Fransız yazarlarının (Corneille, Racine, La Fontaine vb.) yazıları da ezberden geçiriliyordu. *Le Cid*'ten Rodrigue ile Gormas Kontu'nun sözleri şimdi şimdi bile belleğimi yoklar. La Fontaine'in "Kaplumbağa ile Tavşan" fable'ının ilk dizesi de belleğimden hiç ayrılmaz:

Rien ne sert de courir, ilfaut partir à point[1]

Kolejde elimizden düşürmediğimiz bir kitap da Başpapaz J. Calvet'nin *Histoire de la Littérature Francaise*'i (Fransız Edebiyat Tarihi) idi. Xavier Marmier'nin eleştiri yazıları da her köşeden başını uzatırdı.

Kolejin bahçesi de sporsever bir bahçeydi. Her yer voleyboy fileleri ile dudak dudağa idi. *Frère*'ler öğrencilerin zihinlerini ders aralarında kızağa çekmekle onların öbür saatlerdeki derslere daha kolayca çengel atabileceklerine inanırlardı.

Saint Joseph'te üç yıl okudum. 1934'te bitirince kolejin lise bölümü olmadığından bakalorya sınavı vererek İzmir Erkek Lisesi'nin (Şimdiler Atatürk Lisesi) birinci sınıfına atladım. Gerçi Orta'dan sonra İstanbul'da, Kadıköy-Bahariye'deki Saint Joseph'in lise bölümüne gidebilirdim ama evdekiler 15 yaşındaki bir çocuğu, uzak bir şehre, hiçbir tanıdığı ve yakını bulunmayan bir kente göndermeyi göze alamamışlardı.

(1) Koşmak hiçbir işe yaramaz, zamanında çıkmalı yola.

Son sınıfta iken, başımdan, benim için çok önemli bir olay da geçmiştir. Bir gün bahçede dolaşırken, odasının önüne dikilmiş olan okul direktörü beni yanına çağırdı. Bir Fransız dergisinden bir Türk yazarı üzerine bir yazı istemişlerdi. Benden bunu yazıp yazamayacağımı sordu. Ben büyük bir sevinçle hayhayı bastırdım. İki, üç hafta sonra da Halit Ziya üzerine döktürdüğüm bir denemeyi direktöre götürüyordum. Yazı, üç ay sonra sözkonusu dergide çıkmıştı. Direktör beni yine çağırdı. Dergiyi ve dergide yeralan yazımı gösterdi. Ama dergiden sadece bir tane gönderdikleri için bana veremedi. 15 yaşında bir çocuk. Üstelik toy ve deneysiz. Derginin adını bile not edemeden oradan ayrıldı.

Bu, benim yabancı bir ülkede ve Türkiye'de siyah puntolar arasında görünen ilk yazımdır. Soyadları daha çıkmadığı için de soyadı yerinde babamın adı (Talat) yeralmıştı.

(1991)

GÖZLER

Tanzimat edebiyatı ilk ürünlerini ancak 1859 yılında ortalarda dolaştırmaya başlar.

O yıl Şinasi'nin *Terceme-i Manzume*'si yayınlanır. Taşbasmasıdır. Kitapta La Fontaine'in "Kurt ile Kuzu" şiiri, Lamartine'in "Méditations-Souvenirs"i vardır. Ayrıca Lamartine'den bir beşlik ve de bir ikilik çevrilmiştir.

XVIII. yüzyıl şairlerinden Nicolas Joseph Laurent Gilbert (1750-1780) kendi ölümü için yazdığı şiirle de alaya katılır.

Fénelon'un *Telemak* adlı yapıtındaki (birinci kitap) "Minerve'in Öğütleri"nden bir parça da, şiire dönüştürülerek (bir dörtlük) aktarılmıştır.

Şinasi'nin küçücük kitabında, ilk sayfalarda, Racine'den de birtakım pırpırlar görünür. Ne ki, bunlar okuyana Racine üzerine bir düşünce vermekten çok, Şinasi'nin Racine'i okuduğunu belli etmektedir. Yani Mösyö'nün *Esther* adlı yapıtının üçüncü perdesinden (IV. sahne) dört ikilik, *Athalie*'nin birinci perdesinden (IV. sahne) 23 dize, üçüncü perde yedinci sahneden 10 dize, birinci perde birinci sahneden iki dize, ikinci perde yedinci sahneden de 1 dize çevrilmiştir. Ayrıca *Andromaque*'ın dördüncü perdesinden (V. sahne) "Je t'aimais inconstant, qu' aurais-je fait fidèle" dizesi de "Seni sevdim vefasızken, niderdim sadık olsaydım?" sözleriyle karşılanmıştır.

Ustamız, en son da yine Racine'in "Münacat"ından bir dize kaydırır. Yalnız ona, kendisinden de bir dize ekler. Ama bunu yaparken gözlerini yine Racine'in üstünde tutmuştur.

Ayni yıllarda, 1878 ve 1884'te iki kez maarif nazırı koltuğuna kurulacak olan Münif Paşa'nın *Muhaverat-i Hikemiyye*'si yayınlanır. Bunlar düzyazı çevirileridir. Çoğu Voltaire'den olmak üzere Fénelon'dan, Fontenelle'den seçilmiştir.

İsmail Habip Sevük *Avrupa Edebiyatı ve Biz* adlı kitabında: "Biri nazımda, biri düzyazıda, Batı'dan yansıyan bu iki yapıt bizim Avrupalılaşma edebiyatımızın başlangıcıdır." der.

Bunların ardından Ethem Pertev Paşa, sahnesini almak için, 1870 yılını bekler. O yıl Paşa, Hugo'dan "Tıfl-ı Naim"i çevirir. İlk eksiksiz şiir çevirisidir bu. Onu yine Hugo'nun "Canan"ı izler.

Fevziye Aptullah Tansel Paşa'nın Voltaire'den, ayrı ayrı yapıtlarından, 9 dize ve 4 ikilik çevirdiğini yazar. Rousseau' dan da iki mektup Türkçeleştirmiştir. İlk ikiliği:

Hâb-ı pür ıztıraptır bu hayat
Doğmuşuz olmak üzere vâ hayfa

olan "Bekayı Ruh" şiirini de düze indirmiştir. Bu şiiri, Mustafa Nihat Özön'ün *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde görürüz. Ne var, Muallim Naci'nin 1307 (1891) yılında yayınladığı *Sümbüle* adlı yapıtının düzyazı bölümünde de *"Bekayı Ruh"*a rastlanmaktadır. Yalnız dipnotta bu şiirin Rousseau'dan değil, Racine'den aktarıldığı yazılıdır.

Naci'nin *Sümbüle*'sinde "Victor Hugo'nun Bir Neşidesi"yle de karşılaşılır. Bu da Hugo'nun bir şiiridir:

— Sen şan üzerine söz açtıkça ben üzülerek gülümserim. Bilirim ki, sana yalansız gibi gelen bu ses uyduruktur.

Evet muallim, *Sümbüle*'sine Leconte De Lisle'den de iki şiir alır: "Beka" ve "Ağazpervaz/Uçmaya Çabalarken". Lamartine'in de "Savaş Meydanı" vardır.

Ziya Paşa da Rousseau'dan çeviriler yapmıştır. Molière'in *Tartuffe*'ünü ise hece ölçüsüne vurur.

1870'de Sadullah Paşa da Lamartine'in "Göl"ünü düzyazı kılığında verir. Mustafa Nihat'ın demesine göre, bu şiiri, daha sonraki yıllarda Ali Kemal manzum olarak çevirmiştir. Muallim Cudi'nin de bir çevirisi vardır. Sonraları, üç, dört kez yeniden düzyazıya sarmalanmıştır.

Fevziye Aptullah Tansel, Muallim Naci'nin, Lamartine'den "Yeis"i Türkçeleştirdiğini (sadece iki ikilik) de haber verir. Recaizade Ekrem de onun "Sabi-i Masumun Hal-i Sahvinde Münacat"ını Türkçeleştirmiştir.

Halit Ziya Uşaklıgil, Lamartine'in Türkiye'de sevgiyle anıldığı görüşündedir. Ancak bu sevgi iki yapıtıyla belli edilmiştir. Biri pek eksik bir biçimde aktarılan *Graziella*'dır. İkincisi de Meşrutiyet'te Sultanzade Sabahattin ve Lütfullah'ın çabası ve Hüseyin Daniş'in çalışması sonunda yayınlanan *Raphael*'dir.

Şu unutulmamalıdır ki, Meşrutiyet'ten önce Lamartine'in "Tevhid" şiirini de M. N. Şeyda çevirmiştir. 1899'da yalnız, Muallim Naci de onu düzyazı olarak vermiştir.

O yıllarda Lamartine'in "Münacat" şiiri de Türkçeleştirilir.

Bizde, burnundan yakalanan ozanlardan biri de Alfred de Musset'dir. Uşaklıgil onun için şöyle der:

— Gençliğimin en sevgili şairi. Sade benim değil, bütün gençliğin en çok sevilen, en çok okunup şiirleri ezberlenen şairi. Onun kitaplarıyla kaç geceler, uykularımı teperek geçirdim. Ve ne kadar uykularımda hep onun teranelerinden geriye kalan yankıların ninnileriyle uyudum. Sade ben değil, o zamanın bütün gençleri.

Halit Ziya, bu sevginin kaynağını şöyle açıklar:

— Musset, yalnızlığımızda ve hülyalarımızın bıraktığı boşlukların arasında ta yanımıza sokulur; omzu omzumuza dokunarak, başı saçımıza değerek, bir kardeş yakınlığıyla elemlerimizi söylerken bizlerin, biz gençlerin duygularını da canlandırmış olurdu... O, bizden hiçbir şeyini esirgemezdi. En gizli duygularına bizi ortak ederdi. Biz de bunları dinlerken (...), yüreğinin en saklı titreşimlerini kulaklarımıza mırıldanan bu şairi, kendimize arkadaş bellerdik.

Uşaklıgil, onun *Geceler*'inden de kimi parçalar çevirmiştir:

Sen kimsin, sen ki bu yaşamda
Her zaman yolumun üzerinde görürüm
Sen kimsin?
Bu akşam senin yine ortaya atıldığını gördüm
Bu üzünçlü bir geceydi, rüzgarların kanatları pencereme vuruyordu,
Ben yalnızdım, yatağımda eğilmiş olarak,
Orda solmuş bir yere bakıyordum,
Bir yer ki ateşten bir öpücüğün hâlâ sıcaklığını saklıyordu,
Düşünüyordum, kadın nasıl unutkandır diye,
Ve duyuyordum ki yaşamımın bir parçası,
Ağır ağır yırtılmaktadır.

Şair Nigar Hanım da Lamartine'e, özellikle de Musset'ye vurgundur. Birçok şiirlerini tor etmiş, sar etmiştir. Fevziye Aptullah Tansel onun: "Şair ne demekse, Musset de odur" dediğini yazar. Dahası, "Unutma sevdiceğim büsbütün unutma beni" dizesiyle biten şiirinin de Musset'den, onun "Tahattür Et" şiirinden esinlendiğini söyler. Kaldı ki, "Şaire Nigar Hanımefendi" de bu şiiri Türkçeleştirmiştir.

O, Abbé Prévost'nun *Manon Lescaut*'sundan da küçük bir parça aktarmıştır. Köprülüzade Mehmet Fuat, 11.4.1918'de, ölümünden dokuz gün sonra, *Yeni Mecmua*'da yazdığı bir yazıda onun Heine'yi, Musset'yi, Lamartine'i, Hugo'yu çok iyi anladığını belirttikten sonra Carmen Sylva, Pi-

erre Loti, Paul Bourget, Sully Prudhomme gibi, kimi Batı sanatçılarını yakından tanıdığını da açıklar.

Musset'nin "Münacat" şiirini de (Bu ne kadar bol münacat) Nabizade Nazım bizim yakamıza çekmiştir. O, Arnault'dan, Edmond Haraucourt'dan da çeviriler yapmıştır. André Chénier'nin "Baykuş"una da "Hazır-Şimdi-Atla" demiştir.

Muallim Naci de Musset'nin "Komşumun Perdesi"ni kucaklar. Ahmet Hamdi Tanpınar'a sorarsanız, o da Muallim'in "Hatif Şair" adlı şiirindeki ilk dizelerin Musset'ye yakın durduğuna işaret çakar.

Muallim'in uzandığı şairler arasında Florian (1 ikilik), Nicolas Joseph Lourent Gilbert (1 dörtlük, 1 ikilik, 1 dize), Rousseau (1 dörtlük) sayılabilir.

Tanpınar:

— Muallim Naci, Bernardin de Saint-Pierre'in okulunda yetişmiştir.

Muallim, şiir çevirilerinden başka Arap, Fars, Fransız ozanlarından düzyazılar da aktarmıştır. Bunların bir bölüğü 1887 yılında *Mütercem* adı altında toplanmıştır. Tansel'in demesine göre, Namık Kemal de Edward Goen'den 1 dörtlük çevirmiştir. Avrupa'da bulunduğu sırada da Fransız Ulusal Marşı *"La Marseillaise"*i Türkçeleştirmiştir.

Recaizade Ekrem, Boileau'dan da bir iki şiir çevirmiştir. La Fontaine'den ise 10 kadar *fable*'ı kucaklamıştır. Siracettin'in de La Fontaine'den kimi şiirler aktardığı bilinir.

Recaizade, Chateaubriand'dan da 1 dörtlüğü şırlatmıştır. Ayrıca, onun 1802 yılında yazdığı *Atala* romanını da düze çıkarmıştır. İtalyan yazarı Silvio Pellico'nin *Mes Prisons* (Mapusluklarım) kitabı da onu izler. Daha başka düzyazı çevirileri de vardır. Bunları *Naçiz* adlı yapıtta toplamıştır.

Aralıkta "Asaf" mahlasıyla şiirler yazan Damat Mahmut Celalettin Paşa, Racine'in *Britannicus*'ünden (dört sahneden) kimi parçalara kılıç üşürmüştür.

Bir de Âkil Koyuncu'nun Racine'den çevirdiği *İPHİGÉNİE* anılmalıdır.

Mustafa Nihat *Tercüme Dergisi Şiir Özel Sayısı*'nda (1946) yazdığı bir yazıda Ahmet Vefik Paşa'nın Hugo'dan *Hernani*'yi özgürce çevirdiğini söyleyecektir. Paşa, bu özgür yöntemi Molière'in tüm oyunlarına uygulamıştır.

Buraya değin yuvarlanmışken, bir de Daudet'den açalım ki, göz aydınlığı olsun.

Uşaklıgil, Musset kadar Daudet karşısında da kendinden geçer. Kendisi de 1984'te "Yalancı" öyküsüne el atmıştır. İsmail Hatip, Halit Zi-

ya'nın 1892-1894 arasında yayınladığı küçük boyda 4 ciltlik *Nâkil*'in dördüncü cildinin ikinci öyküsünü oluşturduğunu söyler bunun.

Daudet'nin *Taraskon'lu Tartaren*'ini de Halil Nihat Poztepe (1920 yılında) çevirmiştir. 1894'te bir de *Servetifünun* dergisinin sahibi Ahmet İhsan, Daudet'nin *Genç Fromont ve Büyük Risler*'nin (Fromont Jeune et Risler Aine) amanını keser.

Halit Ziya, sesinin tonikasını yıllarca yitirmeyen Ahmet İhsan için şunları söyleyecektir:

— Jules Verne'in hemen tüm yapıtlarını Türkçe'ye aktardıktan sonra, gençliğinden başlıyarak bugüne değin, yıpranmak bilmeyen çalışmasıyla Fransız romancılarının en ünlülerinden birçok yapıtları Türkçe'ye armağan eden Ahmet İnsan'dır.

Halit Ziya, Daudet'nin romanları içinde en çok *Jack*'ı tutar. Daudet'ye "Roman şairi" adını takmıştır. Onun, romana atlamadan önce yazdığı kimi şiirlerini bile korumasına almıştır. Bunlar arasında "Mavi Kuş", "Küçük Çocuklar" önde gelir. "Erikler" de vardır:

Eğer bilmek isterseniz nasıl
Birbirimizi erikler gibi sevdik,
Size yavaşça söyleyeyim.
Eğer bilmek isterseniz nasıl
Aşk uyurken gelir,
Esmerlere ve sarışınlara,
Birkaç sözcük ile işte nasıl anlatayım,
Birbirimizi erikler için sevdik.

Genç Fromont'u 1938 yılında, Mebrure Hurşid yeniden çevirecektir. Ama bu kez adı *Niçin Beni Aldattın?* olur. Gerçekte, Mebrure Hurşid bu işe Ahmet İhsan çevirisini bilmeden girişmiştir. Bir süre sonra, iyi oldu diyebilir miyiz, ilk çeviriyi görür. Onda büyük yanlışlara rastlar. Bunların bir bölüğünü de kendi çevirisinin önsözünde gün ışığına çıkarır.

Daudet'nin *Sapho*'su da 1919'da Reşat Nedim eliyle Türkçeleştirilmiştir. 1876'da yazılmış olan *Jack* ise, bir ara Samipaşazade'nin çevirisiyle *Servetifünun*'da boy satar. Gel gelelim, bir gün birdenbire çevirinin arkası kesilir.

Daudet'nin ilk romanı da *Küçük Şey*'dir. Hazret, bu kitapta çocukluğunu anlatır. Bu, ancak 1932'de, bir ortaokul müdürünün (Mustafa) çevirisiyle Türkçe olarak okunacaktır.

Halit Ziya, *Genç Fromont*'nun Fransızlarca oyunlaştırıldığını da ya-

zar. Kendisi, çocukluğunda, İzmir'e bir mevsim için gelen bir Fransız Tiyatro takımında bu oyunu izlemiş ve de çok üzünce kapılmıştır.

Mai ve Siyah yazarı, Sully Prudhomme'a büyük değer gösterir. Onu Türk dünyasına tanıtanın da Muallim Naci olduğunu açıklar. Muallim, Prudhomme'un "Gözler" şiirini çevirmiştir. İlk dizesi: "Mai siyah bir nice sevda feza uyûn" olan bu şiiri sonraları Halit Ziya da Türkçeleştirmiştir:

Mavi yahut siyah, hepsi sevilmiş, hepsi güzel
Sayısız gözler fecri görmüşlerdir;
Onlar kabirlerin derinliklerinde uyumaktadır,
Güneş ise hâlâ doğmaktadır.

Gündüzlerden daha tatlı olan geceler,
Sayısız gözleri taltif etmiştir;
Yıldızlar hâlâ parlamaktadır,
Gözler ise zulmetlerle dolmuştur.

Onlar, görmek kudretini kaybetmiş olsunlar,
Oh! Hayır, hayır, bu mümkün değildir!
Onlar başka bir tarafa çevrilmiştir,
Görülmez diye tesmiye olunan şeye doğru;

Ve uçan yıldızlar nasıl bizi terk ederler;
Fakat göklerde kalırlarsa;
Gözlerin de ufka sığınması olur
Ama ölmüş olmaları doğru değildir.

Mavi yahut siyah, hepsi sevilmiş, hepsi güzel
Büyük bir fecre karşı açık olarak,
Mezarların öte tarafından,
Kapatılan gözler hâlâ görmektedirler.

Uşaklıgil, bundan başka, Prudhomme üzerine yazdığı bir yazıya ek olarak, dokuz şiirini daha çevirir. Ünlü "Kırık Vazo" şiirini de unutmaz. "Kırık Vazo"ya (La Vase Brisé), yanılmıyorsak, ondan önce, başkaları da el atmıştır.

Halit Ziya'yı şiirin adındaki vazo sözcüğü de, iyisinden, düşündürür:

— Şiirin adı için ne demeli? *Vase* için "kap" demek hiç güzel değil. Dile geçmiş olan "vazo" sözcüğü de bana hoş görünmüyor. Şiirde anlatılan, içinde çiçek olan kaptır. Buna eski dilden almak gerekirse,

şükûfedan denilebilecek ama, buna cesaret etmeyerek sadece "çiçeklik" diyeceğim.

Eh, "Kırık Çiçeklik" de gelsin mi?

Şu mine çiçeğinin ölmekte olduğu çiçeklik
Bir yelpaze dalgasıyla çatladı;
Darbe ancak hafif bir temasla dokunmuş olmalıydı.
Hiçbir gürültü onu keşfettirmedi.

Fakat hafif yara
Her gün billûru dişleye dişleye,
Görülmez ama zapt olunmaz bir ilerleyişle
Yavaşça çiçekliğin etrafını aldı.

Serin suyu damla damla süzüldü,
Ve çiçeklerin usaresi tükendi;
Henüz kimse farkında değil,
Ona dokunmayınız, kırıktır.

Ve ekseriya sevilen bir el,
Kalbe temas ederek onu incitir,
Sonra kalp kendi kendine çatlar,
Aşkının çiçeği un ufak olur;

Herkesin gözünde hep sağlam sanılırken,
İnce, ama derin yarasının
Gizlice büyüdüğünü ve ağladığını duyar,
Kırıktır, ona dokunmayınız.

Sully Prudhomme, Fransa'da, iyi eliştiriler almış bir ozandır. Sainte-Beuve'e göre o, yeni bir davranışın, aydınlanayım mı, aydınlanmayayım mı diyen bir tanyerinin muştucusudur.

Ne ki, Leconte De Lisle ona hiç yüz vermez:

— Hiç kuşku yok o, bir şairdir. Ama bizim ocağımızdan değildir.

Buna karşın, Sully Prudhomme 1881'de Fransız Akademisi üyeliğine seçilir. 1901 yılında da Nobel Edebiyat Ödülü'nü kaldırır.

Biz de kale vuruşunu hemen kullanarak diyelim ki, Ahmet Haşim de Prudhomme'un künyesini edebiyat tarihinden, dokuz dokuz, düşmüştür. Onun yolundaki ahlaksal, toplumsal ve felsefi şairlerin, koskoca kanatlar taşısalar da, hiç mi hiç havalanamayacaklarına inanır. Haşim, bu kanıya,

Galatasaray Lisesi'nde okurken varmıştır. Çünkü bir gün, öğretmenleri (*Haristan ve Gülistan* yazarı) Ahmet Hikmet derste kendilerine şöyle demiştir:

— Düşüncenin biçimden önce hazırlandığı duygusunu veren yapıtlarda, şiir mucizesinin var olmasına olanak yoktur.

Gelin görün ki, Edebiyatı Cedideciler olsun, o çağın öbür şairleri olsun, Sully der de başka birşey demez. Onun "Gözler" şiiri - açık bir etki görünmüyorsa da - "Şaire Nigar Hanımefendi" ye "Gözlerin" adında bir şiir yazdıracaktır.

Aynı yıldırım Hüseyin Cahit Yalçın'ı da çarpar. O da *Hayatı Hakikiye Sahneleri*'nin 70-71 sayfalarında "Gözlerin" adıyla bir düzyazı döktürür:

— Gülen ve seven gözlerine her bakışımda, yaşantımdan doğan mutluluğumun güvenilir bir muştusunu bulurum. Ateşli ve doğruluk kaynağı bakışlarının okşamalarıyla umutlanarak o gülen ve seven gözlerinin içinde belirdiğini gördüğüm mutlu bir geleceğin karşısında, hiç sesimi çıkarmadan, tatlı bir ürperişle memnun olur kalırım. Sen de hiçbirşey söylemez susarsın. Fakat o vakit gözlerin beni tutsak eden bu güleç ve teşekkürü bilen gözlerin mutlu bir kendini verişle sonsuza dek benim olduğunu söyler.

Süleyman Nazif de Sully Prudhomme'a pupa yelken koşar. Onun iki şiirini *Batarya ile Ateş*'in sonuna kondurmadan yapamamıştır. Hazret, onu Fransa'nın kültürünü XIX. yüzyıla taşıyan büyük bir ozan sayıyordur. Ne ki, ona göre, Sully'nun gerçek büyüklüğü 1870-1871 Alman-Fransız Savaşı'nda, Paris surları önünde, yurdunu savunurken, iki ayağının soğukta donmasından gelmektedir. Ve de Fransızın bu acı anıyı, yaşamının sonuna dek unutmamasından. Sully o günleri hep dimağında yaşatmıştır. Bölük pörçük bedenini de tam 38 yıl bir el arabasının içinde sürüklemiştir.

Süleyman Nazif, hayranlığını Mehmet Akif (ona da iyisinden hayrandır) üzerine yazdığı monografide de gösterir. 100 sayfalık kitaba Prudhomme'un da dört şiirini almıştır: "La Falaise / Yalıyar", "La Lutte / Savaş", "La Prière / Yakarış", "A Un Jeune Poète Boer, Mort en Défendant sa Patrie / Yurdunu Savunurken Ölen Genç bir Boer Şairine".

Mehmet Akif monografisi Süleyman Nazif'e Hugo'yu da çok çok sevdiğini gösterme fırsatı verir. Yalnız Hugo'nun insanlara acıması ve de inceliği ona göre, yüreğinde değil, kaleminin ucundadır. Gurur, vicdanında, sevecenliğin kat kat üstündedir. İstediğini yazabilmekteki aşırı gücü bile bu yaratılış kusurunu gizlemeye yetmiyordur.

Hugo, onun için 1872'de yayınladığı *L'Année Terrible* yapıtından

ötürü *Korkunç Yıl* daha doğrusu *Sal-i Müthiş* şairidir. *Sefiller* yazarının en çok da şu sözüne önem verir:

— Ben yaşam yolunda ilerledikçe daha sadeleşiyor ve gitgide sanki tüm insanlığın yurttaşı oluyorum.

Hugo, Süleyman Nazif'i 1918'de İstanbul'a çıkan işgalcileri yere vurmak için söylediği "Pierre Loti Hitabesi"nde de yalnız bırakmaz. Süleyman Nazif "İstanbul'dan çıkmak mı?" korkunç sorusunu sorduğu vakit Hugo yaşamından bir sayfayı, "Ferse" adasında yaptığı konuşmanın bir sayfasını onun önüne sürer.

Bunları da anlatırsak tarih çıkar: Ferse adası, Fransa' nın Manche kıyısına 20 km. uzaklıktadır. İtalyan bacaloşkası Garibaldi, Sicilya'yı ele geçirdikten sonra, orda hükümet eden Bourbonları adadan sürer. Ferseliler bu başarıyı kutlamak için adalarında şenlikler düzenlerler. Fransa İmparatoru III. Napoléon 1852'de Hugo'yu sürgünler listesine alınca o da İngilizler'in elinde olan bu adaya sığınmıştır. Ferseliler bu şenlik gününde (bunun temelinde Ferse'nin bir gün özgürlüğe kavuşacağı umudu yatıyordur) Hugo'yu da aralarında görmek istediklerinden onu da şenliğe çağırmışlardır.

Süleyman Nazif'i etkileyen söylev işte o günlerde söylenmiştir.

Ama madem sözümüz dönüp dolaşıp buraya dek uzandı, Süleyman Nazif'in Musset'den de, Anatole France'dan da pohpohunu esirgemediğini şuncağıza iliştirelim.

Bu şakşaklardan Emile Zola, Bernardin de Saint-Pierre, Lord Byron da paylarını alır.

Hazret, Corneille'e de çengel atmıştır. Mengur aşireti reisi Bayiz Paşa'nın oğlu Karanî Bey'in Solduz Savaşı'nda şehit düşmesi üzerine yazdığı bir yazıda Corneille'in şu iki dizesini anmayı da savsaklamaz:

Gencim, doğru ama seçkin ruhlar için
Değerini göstermeye yıllar gerekmez.

Portekizli şair Camoens de (1524-1587): "Özgürlük hep dağlarda oturmayı sever" sözünü bağırarak, Hazret'in Şeyh Şamil üzerine döktürdüğü bir yazının içine dalar.

Fıskos çalçenede Fransız şairlerinin çoğu, eski yoldan, yeni yoldan denememize doluştu.

Şimdi de Charles Baudelaire yayma girecek.

Bunun için buraya İsmail Hakkı Alişan'ın İkinci Meşrutiyet'te çevirdiği *Elem Çiçekleri*'nden (Les Fleurs du Mal) bir şiir alıyoruz. Böylece

Tanzimatçılar'la Edebiyatı Cedideciler'in Baudelaire'e yüz vermemiş olmalarının bozuk işini, az-biraz, silmiş olacağız.

Denememizin adına uyması için de "Berthe'in Gözleri / Les Yeux de Berthe"i seçtik. Şiiri beğenmeyi de size bırakıyoruz:

Siz en ünlü gözleri küçümseyebilirsiniz
Çocuğumun güzel gözleri, ki onlardan
Gece kadar hoş ve tatlı bulmadığım birşey sızar ve kaçar
Güzel gözler, üzerime ince karanlıklarınızı dökünüz

Çocuğumun büyük gözleri, çok sevimli sırdaşlar,
Siz o sihirli mağralara pek benziyorsunuz ki
Orda gölgeler yığını arkasında
Bilinmez hazineler, belli belirsiz parlar.

Çocuğumun karanlık, derin ve geniş gözleri vardır.
Senin gibi sonsuz gece, senin gibi aydınlık!
Onların parıltıları inançla uyuşmuş aşk düşünceleridir ki
Derinde kösnüyle ya da temizlikle parıldar.

Ey okur, gıkını çıkarmadan okuduğun denememize şaşıp kalma. Bunun ayıbı da şanı da bizimdir.

Ey Batılı Şair, ey yumuk göz, ey şiş göz, ey gevşek kapaklı göz, ey çipil göz, ey burnuna bakan göz, sen de: "İstanbul'da bir celavruklu, bir romatizmalı yazar bir rast peşrevi çekmiş, bütün şairleri anmış, beni anmamış. Ama ben ne yapıyorum, o Salâh Birsel denilen zıpçıktıya beğendili, bayıldılı bir şölen çekiyorum. Oldu mu? Bunu hiçbir Türk şairi ya da yazarı yapmaz." diyebilirsin.

(1992)

KOLYELİ YEŞİL PAPAĞAN

Aysarı çiçekleri
Bir gecede açtılar
Kar ağaçları
Eridiler bütün gün
Bense yattığım yerden
Kokularını duydum
Tavana vuran
Işıklarını gördüm
(Necati Cumalı)

Doğa renk demektir.

Karmen kırmızısı, aşı boyası, gelin alı, firuze mavisi, camgöbeği, laci, çimen yeşili, safran sarısı, Çin Beyazı, kartal kuşu gibi beyinlerde pervaz eder.

Kimi paraşütçüdür. Kibar hoppası, canberaber, bağırtlak. Kimisi de kiraz bülbülü, sarı sevda gör beni, güllüdiba, şahbenek ya da kolyeli yeşil papağan. Topu da çıngır çıngır kahkaha atarlar. Gülbank sesleriyle ayyuka, gökkubbenin doruğuna yetişirler.

Gerçi güzbeyinde yeşil gözlü ağaçların çoğu uykuya yatar, başlarını yastığa yapıştırmadan önce de urbalarını pırnam pırnam parçalayıp sokaklara serperler ama serviler, kurtbağırları, mazılar, çamlar, sedirler dimdik ayaktadır. Yeşillerini soyunmaya da hiç mi hiç yanaşmazlar. Kimileriyse ortalarda mavi dekoltelerle gezinir.

Aralıkta, bir oyun da oynanır. Atkestaneleri yeşil fularlarını silkelemeden önce bir süre (kasım ortalarında) tarçini bir *roba di kamera*'ya (gece giysisi) bürünür.

Beri yandan açalyalar kırmızılarını, kadife çiçekleri sarılarını ve tahinilerini, güller kırmızı, beyaz ve sarılarını, Afrika menekşeleri morlarını, siklamenler de siklamenlerini daha uzun süre bahçelerde ya da odalarda dolaştırırlar.

Ateşdikenlerine de bin teşekkür ki, hemen hemen bütün kış havaya kırmızılarını fırlatırlar.

Kasımpatları da sarılı, portakallı, pembeli ve de beyazlı cümbüşlerle sonbahar ve kışın dimağını kokulandırır.

Haa kaktüsler de bıkmazlar, usanmazlar, şank, şank maviliklerini bağırırlar.

Doğa bir kutu. İçi serüven dolu. Ama kuğurdaması yeşil üzerinedir.

Yazımızın şekerini artırmak için belirtelim ki, Baudelaire de yeşilin, doğanın temelini oluşturduğunu yineler. Ona göre yeşil her tonla kolayca bağdaşır. Yalnız sarı ve maviye yüz vermez. Maviye sadece "yapyalnız ve anlaşılmaz" adını verdiği siyahlar koşarsa koşar.

Baudelaire doğayı transa geçmiş bir hızla dönen bir fırdöndüye benzetir:

— Ne var, fırdöndü tüm renkleri kucakladığı halde bize kurşuni bir yüzle görünür. Özsu da yükselir ve de karışık tonlar içinde erir. Ağaçlar, kayalar, granitler ise gözlerine denizi kestirip yansılarını onun kucağına bırakır. Tüm saydam nesneler de yolları üstündeki ya da uzaklardaki renklere ve ışıklara çengel atar.

Ressam Kandinsky de *Sanatın Tinsel Yanı* (Du Spirituel Dans L'Art) adlı kitabında sıcak ve açık renklerin gözleri daha çabuk büyülediğini, hele ateş renginin bakışları azdırdığını söyler:

— Koyu limon sarısı da gözleri yorar. Boru sesiyle aşınan bir kulak gibi gözün kıpraşmasına neden olur. Bir kadife etkisi, kaygan bir duygu uyandıran renkler de vardır. İnsanlar böylelerini okşamak isterler. Koyu deniz mavisi yani laci, krom yeşili ve laka kırmızısı bunlardandır.

Kandinsky tadların bir rengi olduğuna inanan insanlardan da açar. Dresdenli bir doktorun kelli felli bir hastası varmış ki, kimi soslardan mavi bir tad alırmış.

Kandinsky, giderek, renklerin kokusundan ya da esinden dem vuran kişilere rastlanıldığına da değinir. S.Unkowsky adında bir hatun renklerin sesini duymaya ve de seslerin rengini görmeye meydan veren bir yöntem geliştirmiş. Soriabine adındaki bilgin ise deneysel bir yolla musiki tonlarıyla renk tonlarını karşılaştıran bir tablo düzenlemiş.

Ahmet Rasim de renklere özel bir ilgi gösterir. Ördekbaşı, kumrugöğsü, sincabî, yanık al, menekşe moru çarşaflar onu hop oturtur, hop kaldırır. Hele fes rengi, samanî, fındıkî, laci, kanarya, şeker rengi, zeytunî, şarabî, ekşi karadut işlemeli olanlarına bayılır. Kısacası, renk panoramasının bir ucundan girer, öbür ucundan çıkar.

1960'ta Nobel Edebiyat Ödülünü kaldıran Saint John Perse de denizin lacisine ve de mavisine vurgundur. Denizin kadınların gözlerini daha da grileştirdiği görüşündedir. Dahası, sözcüklerinin denizden yaratıldığını, denizden yemek-içmek ettiğini söyler.

Rimbaud da A'nın siyah, E'nin beyaz, İ'nin kırmızı, Ü'nün yeşil, O'nun da mavi olduğuna varmıştır. Kendi demesine göre, sessiz harflerin rengini kendisi yaratmıştır. ilkin her sessiz harfin biçimini, devinimini ayarlamış, sonra da dört bir yana çekilebilecek yani herkeslerce benimsenecek bir şiir diline yol vermiştir. Ne ki, bunu sağlamak için de sessizliklerin ve gecelerin ne olduğunu saptamıştır. Anlatılamayacak olan nesneleri de bir yana not etmiştir. Ha evet, baş dönmelerini de sımsıkı bağlamıştır.

Mithat Cemal Kuntay da Rimbaud'dan esinlenerek harfleri renklendirir. Yalnız o, seslilere değil, sessizlere uzanır:

— Şiir renktir. Seste renk. Şair sözcüklerin sesini renkli olarak duyandır. Sade sözcükler değil, harfler bile renklidir. Sözgelişi "Elif" siyahtır. "Be" beyazdır. "Cim" kırmızıdır. "Nun" da mavi.

Bu sözleri Mithat Cemal, Mehmet Akif'e söylemiştir. Onun şiirinde renk bulmadığını sandığı bir gün. O gün, edebiyatta geleceğin "renkli ses" te olduğunu da fısıamıştır Akif'e :

— Sesin rengi, günün bilimsel sorunudur. Fizyoloji bilginleri kimi insanlarda sesi görme duyarlığı bulunduğunu saptadılar. Sesi görebilen, sesi gösterebilen de kim? Şair değil mi? Bilginler buna renkli duyuş diyorlar. Bu, öyle bir olaydır ki, görmek ve duymak dediğimiz o iki duyu - birinden birinin uyanması, harekete geçmesiyle - bir anda ve birlikte işlemeye başlar. Sana başka türlü anlatayım: Her kimde ki, renkli duyuş özelliği vardır onda her sözcüğün, her musiki aletinin sesi renge dönüşür.

Renge, Osmanlılar da alkışlı bir dostluk gösterirler.

Renk onların yakın sırdaşı ve de sırlarının koruyucusudur.

Ahmet Rasim, Sultan I. Ahmed'in, tanyeri ağarırken, kızgın bir halde Sultan Bayezid Köşkü'ne gidip orada yeniçeri bölük ağalarıyla katiplerini (ulufe yüzünden patırtı çıkarmaları yüzünden) azarladığı gün üstünde kırmızı bir ruba bulunduğunu yazar.

III. Ahmed de her hafta camiye giderken yeşil sırma kürkünü giymeyi hiç savsaklamazmış.

II. Ahmed ise 1691 Temmuzu'nun başında Şeyhülislamın eliyle kılıç kuşanmaya gittiğinde, sırtında geniş ve devrik yakalı bir kapaniçe kürkle görülmüştür.

Haluk Y. Şehsuvaroğlu da III. Mehmet'in, Tokay Ovasında cenk ettiği gün, bir cuma günü - açık mavi atlastan bir mintan giydiğini yazar. Önü renkli şerit, iç kenarları renkli atlasla çevrili.

Şehsuvaroğlu, III. Mehmet'ten geriye 27 giysi kaldığını da söylemiştir. Bunlar arasında kavuniçi, gül kurusu ve de kırmızı atlastan kaftanlar

başı çekmektedir. Krem zemin üzerine klaptan dokumalı ve de yeşil ve bal renkli kadife çiçekli bir dış kaftanı da ünlüdür.

II. Selim de renkli giyinmeye pek meraklıymış.

Çokluk kırmızı atlas üzerine kaftan giyermiş. Ay, lale resimleri olan sarı sırma şerit çarpazlı bir kaftanı da pek severmiş. Krom sarısı atlas üzerine, güvez atlastan kesilmiş büyük boy armudî paftalarla süslü bir entarisi de sayılmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman ise çokluk açık renk atlaslara, ipeklilere yüz verir. Krem ipekliden dikilmiş kahverengi yollu bir entarisi de varmış. Yolların iki yanından, uçlarında kırmızı karanfil ve lale bulunan yeşil yapraklar fışkırırmış.

Yavuş Sultan Selim'in giysileri arasında ise iki hırka ünlüymüş. Biri güvez zemin üzerine sarı klaptan dallıymış. Dallarında da mavi, kırmızı, yeşil çiçekler dalgalanırmış. Öbür hırkanın yeri ise barutî'ymiş. Üstünde sarı dallar. Ortası pişmiş ayva.

Ateşli sazları kullanma ustalığında olan sadrazamlar da giyim kuşam'da padişahtan pek geri durmaz. Bunlar Hırka-i Şerif ziyaretinde, bayramlaşma törenlerinde, mevlitlerde ya da padişah huzurunda başlarına kenarı sırma işlemeli fes kondururlarmış. Sırtlarına da yakası som sırmalı beyaz çuhadan elbise geçirirlermiş. Seferlerde de kırmızı kadife şalvar giyerlermiş. Başlarında da kallavi ve çaprastlı kırmızı kavuk bulunurmuş.

Ahmet Rasim, vezirlerin de öteden beri yeşil üstlükle alay gösterdiğini yazar. Şüyhülislamlar da beyaz çuhadan feraceye ve cuha elbiseye yakın dururmuş. Kazaskerler ise açık yeşil çuhadan ferace giyerlermiş. Başlarına da şeyhülislam gibi yeşil ya da beyaz tülbent sararlarmış.

İstanbul payelileri de güvez (mora yakın kırmızı) sof üstlük, güvez çuha ferace taşıyıcısıdır. Mekke'den Üsküdar payelisine kadar olanlar da sırtlarına mor üstlük, mor ferace yakıştırırlar. Başlarındaki tülbent yine yeşil ve beyaz.

Kaptan Paşa ile görevde bulunan tüm beylerbeyleri de güveze düşkündür. Sırtlarına geçirdikleri yakası sırmalı hırvatî'ler mor kırmızıdır. Müderrislerle Ayasofya Hatibi'nin çuha feraceleri ise mavidir.

Mavi, daha doğrusu gökmavisi, şeyhülislamla kazaskerlerin çizmelerinde de görünür. İlmiye sınıfının çizmeleri de gökmavisidir. Vezirler, hocalar ise resmi günlerde kırmızı, öbür günlerde sarı çizme geçirirler ayaklarına.

Vezirlerin, bilim adamlarının, hocaların törenlerde, yağışlı günlerde başlarına geçirdikleri kukuletalar ise al renktedir.

Beyaz, evet beyaz bir de, padişah bir yere gittiği vakit, kendisini koruyan yeniçerilerde görünür. Padişahın solunda yürüyen solaklar ince

uzun bez ya da tülbentten beyaz gömlek giyermiş. Başlarında da altın renkli serpuş kıpırdarmış. Bunlar alay günlerinde de beyaz biniş ve dört kollu kaftanla katılırmış törene. Yalnız kıdemli olanları yeşil renkli sobramanî çuha giyermiş.

Yürüyüşlerde padişahın sağını kollayan peykler de pamuktan beyaz ve ince bir gömlek giyermiş. Zaman içinde canfesten beli dar bir çeşit ağır giysiyle de görünmüşler.

D'Ohsson'a göre peyklerin giysileri sırma işlemeli çuhadandır. Üstüne cevahirle süslü gümüş kuşak sararlarmış. Kuşaklarında ise altın işlemeli bıçak taşırlarmış. Sarıklarında sorguç, ellerinde birer teber (balta) bulunurmuş. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında ise baltanın yerini tabanca almış.

Denememizin başına dönmek gerekirse Baudelaire'in 1846 yılındaki Paris resim sergisini anlatan yazısından (De la couleur du Salon de 1846) en çok etkilenen kişinin Fransız romancısı J. K. Huysmans (1848-1907) olduğunu söyleyebiliriz.

Huysmans *A Rebours* (Ters-pers) adlı romanında Esseintes Dükü'nün Fontenay'deki evinin iç dekorlarını ve eşyalarını boyarken renkler ve renk ayırtıları üzerinde günlerce durmuştur. Diyeceğim, romanda başrolde olan dük değil, renklerdir.

Huysmans, geceleyin, lambaların yapmacık ışıkları altında renklerin kişiliklerini yitirip yitirmediklerini de incelemiştir.

Mavi, sahte bir yeşil üzerinde, meşale rengi bağlar. Eğer bu mavi kobalt ise ya da indigo (çivit) gibi koyu ise siyaha dönüşür. Açık ise kurşuniye kürek çeker. Firuze mavisi gibi cana yakın ise donuklaşır ve donar. Açık gümüşîler ise maviliklerini yitirip beyaza çanak tutar.

Geceleyin koyu renkler de harap ve yebap olur. Koyu yeşiller imparator yeşili ve de mersin yeşili gibi karaların içinde erir. Yalnız, her rengi bastıran biri vardır: kırmızı. Vıcık vıcık bir kırmızı. Pis bir şarap tortusu.

Huysmans, kırmızı ile sarının ışıkla güzelleştiğini, nonoşlaştığını da görmüştür. Turuncu da çokluk Latin çiçeği kırmızısına çengel atıyordur.

Yazılarımızdan fırıl, fırıl, fırıl yazı yürütenlere kolaylık olmak üzere buraya bir de Henry Miller'in bir sözünü kaydıralım:

— Hiçbir renk, lamı cimi yok, tek başına güzel değildir. Alengirli bir kırmızının yanı başında alengirli bir mavi ya da kıvıl kıvıl bir yeşil bulunmalıdır.

(1992)

SEYİRCİ SAHNEYE ÇIKIYOR

Bir okuma, bir musiki ya da bir tiyatro olayında üç öğe karşı karşıyadır:

1 - Sanatçı

2 - Sanat yapıtı

3 - Okuyucu, seyirci vb.

Sanat yapıtı birinci ve üçüncü öğe arasında bir aracı, kabuğu çekirdeğe yaklaştıran bir uzlaştırıcıdır. Okuyucunun sevmek ve tanımak istediği sanatçıdır. O, hayranlığını yapıta değil sanatçıya yöneltir, sanatçıyı anlamaya, sanatçıda kendini bulmaya çalışır. Sanatçı da başarıya ulaştığı oranda insan ve okuyucuyla anlaşır. Bu, sanatçıyla okuyucunun alınyazısı beraberliğidir.

Burada sanatçı halkın çizgisine, halkın düzeyine inmelidir demiyorum.

Sözünü ettiğim anlaşma okuyucuya en azdan, yapıtla birlikte kimi şeyleri de düşleme olanağı verir. Yani okuyucu dediğimiz üçüncü öğenin, birinci öğeyi (sanatçıyı) bütünleyici bir niteliği olmalıdır.

Okuyucu da, sanatçı gibi, estetik kaygı gütmelidir. Hiçbir beğenisi ve estetik kaygısı bulunmayan okuyucu kitaptan, seyirci de tiyatrodan birşey anlamaz.

Burada eleştirmeni de şanoya çıkarabiliriz.

Beğenisi, estetik kaygısı ve dünya görüşü "en iyi hazırlanmış", "en iyi döktürülüş" eleştirmen, ancak o, kendisini çevresine kabul ettirebilir. Eleştirmen için "en iyi hazırlanmış" deyimini gerekli sayıyorum. Ve üçüncü öğe de "en iyi hazırlanmış" katında göründükçe eleştirmene yaklaşır, yapıtı eleştirmeye başlar.

Yani her okuyucu, az biraz, eleştirmen olmalıdır. Okuyucu ya da eleştirmenin kötüsünü de "en iyi hazırlanmış" okuyucu ya da eleştirmen ortadan kaldırır.

Yirminci yüzyıl öncesi sanat "hazır"dır, komprime halindedir. Sanatçı "hazır güzellikler"i verir. Okuyucu da "hazır güzellikler"i benimseme ya da yadsıma işinde bir rolü olabileceğini düşünmez.

Bu, biraz da güzel'in içerikten değil, kalıptan yakalanmışa dayanır.

Kalıp belli oldukça, ona eyvallah demek de bellidir. Ambalaj halinde okuyucuya sunulmuştur.

Çağdaş sanatçıların sürüp gitmekte olan belli kalıp ve sınırlamaları atarak aracısız ve "doğrudan doğruya sanat" yapmak istemeleri "hazır" düşüncesine bir tepkidir.

Kalıptan sıyrılıp "doğrudan doğruya sanat" yapma davranışında bir okuyucu kalabalığının önem kazanması ve kimi nitelikler elde etmesi vardır. Bu nitelikler de yukarda açıkladığımız gibi:

1- Okuyucunun sanatçıyı bütünleyici rolü.

2- Lokmanın ayni boğazdan geçmesi türünden bir "alınyazısı beraberliği"dir.

Okuyucunun sanatçıyı bütünleyici rolüne az ya da çok değindik. Bu bütünleyici rolden üçüncü öğenin önem kazanmasını ve düş gücünü sanatçı kadar işletmesini anlıyoruz. Alınyazısı beraberliğini ise biraz daha geniş tutabiliriz. Sanatçı, geçen sayıdaki yazımda da (Sanatçının Öfkesi) dediğim gibi toplumla, insanlarla ve kendisiyle sürekli bir çarpışma, bir çatışma halindedir. Ve zaman zaman bu üç daldan biri değer kazanır. Onun edebiyatı yapılmaya başlar.

Bugünün sanatçısı da büyük insan kalabalıklarına doğru genişler. Toplum ve insanların acısına, sıkıntısına, üzüncüne, aynı zamanda mutluluğuna, aynı zamanda neşesine, aynı zamanda eğlencesine yakından eğilir.

Bu "alınyazısı beraberliği" sözünde sanatçının okuyucuyu yapıtında canlandırması, okuyucunun da kendini sanatçının kişiliğinde bulması anlamı saklıdır. Beğendiğimiz ve değer verdiğimiz kişilerde az-çok bize benzer yanlar bulmuşuzdur. Yazıma başlarken, okuyucunun sevmek ve tanımak istediği şey sanatçıdır, demiştim. Bu da, sanatçının okuyucuyu yapıtında yansıtması, okuyucunun da sanatçıda kendini bulması demektir. Sanatçının dışında kalan herkes okuyucudur. Hiçbir kitap okumamış ya da hiçbir sanatçı tanımamış bir çoban da okuyucu sayılabilir.

Kısacası, bütün bu davranışlar, atılımlar yalnız bir kalıptan ayrılma işi değildir. Belki hümanizma'ya dedikleri gibi, bir gemi değiştirme olayı ya da bir hümanizma'dır. Şu halde bir Supervielle, bir Eluard, bir Orhan Veli, bir Sabahattin Kudret şiirin yapmacık yanını atarak "doğrudan doğruya sanat" yapmak istemişlerse bu, geride kendilerini bekleyen okuyucunun bütünleyici düş gücüne inanmış olmalarından ileri gelir.

Birinci ve üçüncü öğenin alınyazısı beraberliğini de bu bütünleyici düş gücüyle birlikte düşünmek gerekir. Yoksa, üçüncü öğenin temelinde yapılan bu devrimi anlamayanlar bir Paul Fort' u, bir Jules Supervielle'i,

bir Paul Eluard'ı, bir Orhan Veli' yi, bir Sabahattin Kudret'i, bir Oktay Rifat'ı, bir Melih Cevdet'i, bir Cahit Külebi'yi hiç anlayamazlar.

Bu genişleme ve bir üçüncü öğenin varlığını benimseme işi bugün bütün sanat kollarını ilgilendiriyor. Bugünkü tiyatroyu yeniden kuranlar da aynı sanat korkusundadır. SSCB'de Meyerholt'ler, Stanilavsky'ler, Nemiroviç'ler, Fransa'da Jacques Copeau'lar, Antoine'lar, Gémier'ler, Pitoeff, Gaston Baty, Charles Dullin, Louis Jouvet'ler, Almanya'da Max Reinhardt, Fuchs, Littmann'lar, İngiltere'de Gordon Craig, Granville Barker'ler, az-çok dekoru yok sayarak "doğrudan doğruya sanat" yapmak istemişlerdir.

Resimde savaş sonrası kuşağının yaptığı da üçüncü öğenin düş gücüne dayanır.

En sonunda Fransız yönetmeni Firmin Gémier'nin tiyatro için söylediğini biraz daha genişletelim:

— Sanat halkla birlikte yapılan genel bir ayindir.

YENİLİK / Sayı : *2 - Mart 1941*

1940 KUŞAĞI

Fuat Köprülü, Şair Nigar Hanım'ın Batı edebiyatını çok iyi anladığı halde, eski edebiyatımızın "sihrinden" kurtulamadığını söyler. Şiiri de Arapça, Farsça yemişlerden yapılmış bir nardenktir:

Her taraf berfus, leyl-i sefid
Aks-i nur kamerle pertev-bar
Yekser olmakta bu fezada bedîd
Hep bihişti levayih nevar

("Karlar Yağarken" şiiri)

Kısacası, Nigar Hanım Edebiyatı Cedideciler'in etkisinde kalmıştır. Muallim Naci, edebiyat alanında ondan önce at koşturmaya başlamışsa da (*Ateşpare*'si 1883, Nigar Hanım'ın *Efsus*'u 1886-1890 yıllarını kucaklar) şiiri Nigar Hanım'ın dilinden daha sadedir. İçinde "tutsak" gibi şimdilerde geçer akçe sözcükler bile vardır:

Bir başka cihan olunsa ibraz
Etsek şuradan seninle pervaz
Dünya nedir anmasak unutsak
Avareyiz aşiyane tutsak

("Kebuter/Güvercin" şiiri)

Tanpınar, Muallim'in şiirlerini hatır hatır kaşır. İsmail Safa'nın, Nabizade Nazım'ın şiirinde görülen olgunluğun, ustalığın doğrudan doğruya onunla başladığını yazar.

Tevfik Fikret'in onu adım adım izlediği, daha doğrusu onu bütünleyen dizeler oluşturduğu üzerinde de durur. Fikret'in "Asker Geçerken" şiirinin tansiyonunu yükselten:

Bir seyf-i âmirane parıldar: Selâm dur! dizesi açıkça Nâci'nin:

Üftade bir piyadeyim ey şehsuvar dur! dizesinden geliyormuş.

Tanpınar bununla da yetinmez. Naci'nin "Telaki", "Sakız'da Bin Harabezarda Bir Sevdazede", "Küçük Bir Muhdike", "Vefa ile Sefa" gibi

manzum tıkırtıkırlarını bile Fikret'in aynı havadaki diyaloglu şiirlerine ilk örnek sayar.

Muallim'in Hugo'dan yaptığı çeviri de *(Ateşpare*'deki "Bir Küçük Çocuğun Kabri Üzerinde Muharrerdir" şiiri) Fikret'e ayrı bir ölçüyle olsa bile "Sis" şiirinin biçimini hazırlamış.

Şu, iyici bellensin: bizim edebiyatımız doğru dürüst taranmamış, doğru dürüst incelenmemiştir. Kendi başlarına gezinen eleştirmenlerimiz, önlerinde durana değil, uslarından bile geçmeyen şiirlere dayanarak yargı keserler. Yanı başımızdaki *1940 Kuşağı* karşısında bile artist numaraları çekerler.

Denilebilir ki, *1940 Kuşağı*'nın bahtsızlığı biraz da kendi arasından eleştirmen yetiştirmemiş olmasından kaynaklanır. Şairi pek bol olan kuşakta sadece bir Fahir Onger eleştiriye yönelir. Onun da ortalarda yüzen tek yapıtı bir güldesteden *(Bugünkü Şiirimiz)* başka birşey değildir. Gerçi Fahir, yetmiş yıllarına doğru *1940 Kuşağı* sanatçılarını irdeleyen yazılar yazmıştır ama, bunlardan bir, iki tanesini (Oktay Akbal ve Salâh Birsel üzerine olanlar) ancak yayınlayabilmiştir. Öbürlerinin gün ışığına çıkmasını ise erken gelen ölümü engellemiştir.

Hoş, bizim kuşakla ilgili iki kitapçık daha vardır. Biri *Genç Nesil Konuşuyor* adını taşır. 1944 yılında Ahmet İnsan Matbaası'nda basılmıştır. Yazarı sanıyorum Mehmet Şişman'dır. Bu da bir güldestedir. İçinde Orhon Arıburnu, Özdemir Asaf, Faik Baysal (o yıllarda şairimiz daha romana atlamamıştır) N. İlhan Berk, Salâh Birsel, Asaf Halet Çelebi, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Fethi Giray, Kenan Harun ve de Cahit Sıtkı'nın şiirleri, Sait Faik Abasıyanık, Oktay Akbal, Zahir Güvemli, Fahir Onger (Evet Fahir'in öyküleri de vardır), Cavit Yamaç ve de Ziya Yamaç'ın öyküleri yer almıştır.

1940 Kuşağı'nı kurcalayan üçüncü antika ise *48 Şair* adını taşır. Sadece bizim kuşağın sanatçılarını içeriyordur. Düzenleyen: Âli Tomrukçu. Mehmet Kemal, geçenlerde yazdığı bir yazıda Tomrukçu'nun şair Nedim Çapman'dan başkası olmadığını açıklamıştır.

Evet *1940 Kuşağı?*

Ne yapmıştır, ne etmiştir?

Gerçek ağırlığını omuzlarında kim taşımıştır?

Bunlar, şimdilerde bilinmiyor.

Gerçi ben, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*'nda bu kuşağın nasıl ortaya çıktığını, "Tasfiye hareketi" denilen şeyin ne olduğunu, aylarca dergi ve gazelerde süren tartışmalar, röportajlar ve sövüşmeler sonunda *1940 Kuşağı*'nın yerini nasıl oyduğunu anlatmıştım ama o kitabı kaç kişi okumuştur ki? Okumuşlarsa, o bilgilerin küpeli kölesi kesilmişler midir?

Gerçekte, *1940 Kuşağı* ilk, 24 Ocak 1940 günlü *Tan* gazetesinin ikinci sayfasında, Sabiha Sertel'in köşe yazısının solunda, yukardan aşağı dört sütun üzerine, "Yeni Neslin İddiası ve Davası" adıyla yayınlanan bir bildiri ile varlığını duyurur.

Bildiriyi Abidin Dino ile Sait Faik imzalamıştır. Adlarının üstünde "Yeni Neslin Davasını Ortaya Koyan Gençler Namına" sözü okunuyordur. Çünkü o vakitler *1940 Kuşağı* "Yeni Nesil" diye bellenmiştir. Sonraları "Genç Nesil" de denilecektir.(1)

Bunları çok yazdım. 1955'lerde "İkinci Yeni" ortaya çıktıktan sonra, bir abuzittin beyin uydurmasıyla "Birinci Yeni" diye de anılmaya başlar. Ama hiçbir zaman, evet hiçbir zaman "Garipçiler" adıyla ortalarda dolaşmamıştır. Çünkü "Garipçiler"le *1940 Kuşağı*'nın hiçbir aldısı verdisi olmamıştır. Garipçiliğe ya da gerçeküstücülüğe, üzülerek yazıyorum, sadece Orhan Veli ve iki arkadaşı kanat açar. Ama topu da, 1940 yılından başlayarak bizim kuşağın içinde erimişlerdir. Belki bizden de bir iki kiş. (Arıburnu ve Özdemir Asaf), Orhan Veli' nin şiiri *esprit* (nükte) katına yani bodruma indirgemesine göz kırpmış olabilir.

Söyleyeyim mi, söylemeyeyim? Hadi be, *1940 Kuşağı*'nın midesini garipçilikle hiç mi hiç ateşlemediği benim, Cavit Yamaç'ın çıkardığı *Yenilik* dergisinin ikinci sayısında (Mart 1941) - *Garip*'in yayınlanmasından iki ay önce - "Seyirci Sahneye Çıkıyor" adıyla yer alan o alçakgönüllü yazımdan da birşeyler sızdırılabilir. O yazımda ben: "Bütün bu hareketler yalnız bir kalıptan ayrılma hareketi değildir. Belki hümanizma'ya dedikleri gibi bir gemi değiştirme olayı veya bir hümanizma'dır." diyordum. Orhan Veli'yi, Sabahattin Kudret'i, Oktay Rifat'ı, Melih Cevdet'i, Cahit Külebi'yi de garipçiliğe tutundukları için değil "doğrudan doğruya sanat" yaptıkları için övüyordum.

Çünkü bizim kuşak buydu. Doğrudan doğruya sanata yapışmıştı. Ve de yüzdeyüz gerçekçiydi.

Yazıda, yabanda kimler varsa, topu kızacaktır ama ben burada *Şiirin İlkeleri*'nin de bizim kuşağın biricik poetikası olduğunu çekinmeden söyleyeceğim.

Hadi, hepinize iyi geceler!
Dert dinletir, aşk söyletir.
Kimisinin olanca gücü dizlerinden çekilir.
Kimisi "Hah, hah, hay" diye kıkırdar.

(1992)

(1) Bak. : Ek.

EK
1940 KUŞAĞININ ORTAK BİLDİRGESİ

(TAN Gazetesi : 24 Ocak 1940)

ESAS DAVA NEDİR?

Tanzimat ve Tanzimat'tan sonraki nesil şarkta, garpte ve özvatanında müflistir. Hem şark ve garp, hem de anavatanla ilk defa temasa biz geçtik. Romanda, piyeste, hikâyede, fıkrada, nesirde dava ve mesele, - istersе şimdilik tohum kadar minik olsun - bizim nesille beraber kalkınmağa davranmıştır.

Babıâli mütegallibesî son münakaşalarda, bazan isim bile zikretmeden kendî kendisinî bellî etmîş olmakla, liste, tanzimine îhtîyaç bırakmadı. Biz şahıslarla kavga etmiyoruz. Bir nesil ve bîr gerî fikirle kavgadayız.

GENÇLERİN MÜŞTEREK BEYANATI

YENİ NESLİN İDDİASI VE DAVASI

Bir türlü (Ankara caddesi) ne inkılâp ademiyen (Babıâli), Erzincan felâketini kıskanmış olacak ki, onu kağıttan maketlere taklit ettirmek istedi.

Yüreğinde, hesabını ve kitabını bilmediği, haklı ve büyük ihtibaslar taşıyan bir gencin, birkaç sözü üzerine, gazete yazı müdürlerinden ziyade idare müdürlerinin taktikasile nasıl bir döğüş panayırı kurulduğunu biliyorsunuz. Bu misli görülmemiş panayır salaşında, gözlere bir an için sahipsiz, metodsuz, plânsız görünen birkaç münferit gencin - ulu orta - saldırışile, hakikaten başsız, davasız, mecalsiz birkaç ihtiyarın hazin cümbüşünü seyrettiniz.

Oldu, bitti! Şimdi tâbiyemizi ifşa ediyoruz: Dikkat!

Sahte plânını bizzat kendi elile satıp, öz plânını gizliyen ordu kumandanının hilesine herkes ve her taraf mağlûptur!!!

Zira neslimiz, sentez ifadesile meydana çıkmadan evvel, umumî alâkayı avlamağa mecburdu. Çünkü bizim (Babıâli mutasarrıflığı)nda, sadece sentez lâfı yedi köyden kovulmağa yeter... Evvelâ, nâra, sonra damla damla düşen kelimeler...

Şimdi konuşalım:

1- Malûm ve meşhur gazete hokkabazlıklarının üstünde,

2- Hakikî sesimizi, toy çığlıkların maskesi altında kararmış zannettiren perişan infirat gayretleri dışında,

3- Tarihçesi, sebep ve neticeleri, sabit kadrosile bir bütün ifadesinin yanı başında.

Konuşalım...

Evvelâ, Avrupa kıtasının hududunu tarif eder gibi, nesil çoğrafyamızı çiziyoruz:

Bize, bitişik eski, nesille aramızda Amazon nehri kadar geniş ve tabii bir engel var. Hududumuzu, miyop gözlü kongre diplomatları mevhum noktalarla çizmedi; büyük bir sosyal zelzele, eski kafalarla yenileri arasından bir kara saban gibi geçti.

Büyük Harp!

Asla yaş softalığına düşmiyen ve keyfiyet ölçüsü bakımından kendi ruh kıvamına sahip her sanat ve fikir adamını her devirde yanında kabul eden neslimizin kemiyet ölçüsü bakımından farikası, bülûğunu Umumî Harp'ten sonra idrâk etmiş olmaktır.

İşte, harbin yaşatıcı ve öldürücü, buldurucu ve kaybettirici tesirleri içinde boy attıktan ve ilk mümessillerile bülûğ krizlerini çekmeğe başladıktan sonra Cumhuriyet devresinde duymağa, düşünmeğe ve eser vermeğe koyulan bu nesil, kendisinden bir evvelki örnekleri, dipsiz kile boş anbar saydığını peşin olarak kaydetmekle kesbi şeref eyler...

Hendese davası hallerdercesine hükmü başa aldık. Can ve kan üstünlüğüne inandığımız neslimizin bütün ömrü boyunca kitaplar dolusu konuşmak ve sistemleştirmek zorunda olduğu bu bahsi, şimdilik kaba taslak hatlarla ispata girişiyoruz:

BİRİNCİ MÜTEARİFE:

İmparatorluk başından, Tanzimat günlerine gelinceye kadar, Süleyman Çelebi, Mevlâna, Yunus Emre, İbni Kemal, Şeyh Bedrettin, Fuzulî, Baki, Nedim, Nefi, Nailî, Evliya Çelebi, Kâtip Çelebi, İbrahim Hakkı, Âşık Paşa, Şeyh Galip, Sinan, Rakım ve Dede Efendi kolundaki Türk sanatkâr ve mütefekkiri, kendi zaman ve mekânı ve öz anlayışı içinde, hakikî, halis ve tezatsız bir âlemin, şahsiyet ve kemale ermiş örneğidir.

Şarkla Garp arasındaki ilk hesapsız hesaplaşma, bu kemal ve şahsiyet

örneğini, bir anda taklitlerin en sefiline düşmüş, müflis ve şaşkın bir tiple değiştirdi. Tanzimattan, Umumî Harp başlangıcına gelinceye kadar, bütün sosyal ve politik plân, bütün edebî, fikrî ve bedii kadro, Avrupa'dan yüz sene teahhurla gelen ölü kalıpların yüzde yüz müstemlekesidir. İcap ederse, metinlerle ispata âmâde olduğumuz bu hakikati, şimdilik sadece kültür sahiplerinin bedahet hissine terk ediyoruz. İşte dinamik bir mukayese tablosu:

Bir tarafta, Leylâ ile Mecnun'daki kadın - erkek ukdesi... Öbür tarafta, Edebiyatı Cedide romanındaki sokak zamparalarının o korkunç kafa ve ruh boşluğu... Bir tarafta, Topkapı sarayının soylu Bağdat köşkü... Öbür tarafta, yine Topkapı sarayının sonradan eklenmiş piç Mecidiye kasrı...

Bir tarafta, Baki'nin altın şiiri... Öbür tarafta, Tanzimat'tan sonraki her şairin teneke nazmı..

Bir tarafta, Itri'nin haşmetli salavat bestesi... Öbür tarafta, Şamram Dudu'nun kantoları...

Misaller yüz bine çıkabilir. Kısa konuşmağa mecbur olduğumuz için davamızı yalnız serlevhalar halinde ifadelendiriyoruz.

Tanzimat'tan, Büyük Harp başlangıcına gelinciye kadar, Avrupalılaşma davasında, Türk sanatkâr ve münevverinin mutlak olarak arz ettiği levha, derin bir aciz, sefil bir iflâs, eşsiz derin bir aciz, sefil bir iflâs, eşsiz bir apısıma felâketinden başka birşey değildir.

(Jenne Turc) tipile inkılâbı, (Edebiyatı Cedide) ile sanati, ve (Kamusu Felsefe) ile tefekkürü kurduğunu vehmeden Tanzimat ve Tanzimat sonrası sanat ve fikir adamı, gününde ne maziyi ve ne istikbali, ne Şarkı ve ne Garbı anlıyabilmiş, mucize çapında azametli bir ahmaktır.

İKİNCİ MÜTEARİFE:

Umumî Harp gelip, çattı. Bu arada 4.000.000 Türk seferber oldu. Milyonlara yakın insan can verdi. Memleket en büyük facialarını gördü. Fakat biz, bütün bunlara ait millî hissi anlatan tek mısra görmedik...

Büyük Harp'te, açlık, karanlık, hastalık ve ıstırap örsünde döğüle döğüle pişen neslimiz, işte bu hengâmede doğdu; ve bir anda, yepyeni bir ruh haletile bambaşka bir kafa tipine gebe kaldı.

İdrâk midemiz guruldamağa başlar başlamaz, bir de ne görelim:

Mutlak olarak bir kültür özü halinde süzülüp, bize getirilmesi gereken ve ilk temelimizi kurması lâzım gelen Şark mirasının ve yine mutlak olarak baş örneklerile bize aşılanması zarurî olan Garp kültür hediyesinin yerinde yeller esiyor.

Büyük Harbe gelinceye kadar, Tanzimat ve Tanzimat sonrası sanatkâr ve münevver tipine Gazali'nin, ne Muhittin Arabi'nin, ne Man-

sur'un, ne İmamı Rabbani'nin, ne Sadi'nin, ne Firdevsi'nin, ne Kays'ın ne Mevlâna'nın, daha feci, ne Yunus Emre'nin ve en fecii, ne Karacaoğla'nın, ne de Âşık Ömer'in farkında...

Ayni Tanzimat ve Tanzimat sonrası sanatkâr ve münevver tipi, Garba baktığı zaman da, ne Eflâtûn'un, ne Aristo'nun, ne Homiros'un, ne Sofoklus'un ne Virjil'in, ne Dante'nin, ne Mikel Anj'ın, ne Raşi'nin, ne Paskal'ın, ne Dekart'ın, ne Sent Böv'ün, ne Rönan'ın, ne Balzak'ın, ne Standal'in, ne Flober'in, ne Zola'nın, ne Bodler'in, ne Rembo'nun, ne Göte'nin, ne Şiller'in, ne Lesing'in, ne Kant'in, ne Hegel'in, ne Engels'in, ne Şekispir'in, ne Beykın'ın, ne Bayron'un, ne Blek'in, ne Raskin'in, ne Puşkin'in, ne Gogol'un, ne Destoyevski'nin, ne Tolstoy'un, ne Gorki'nin, hulâsa; ümanizmin ve devamı olan hayatın farkındalar...

Halbuki, hakiki milli bir edebiyata sahip olmak demek, hakikî bir ümanizme sahip olmak demektir.

Tasavvur edin ki, cihanın sanat ve fikir kafasını emziren bu örnekler dururken, roman, edebiyatı cedidede, (Gonkur Biraderler) ve şiir (Sülli Prüdom) ve (Fransuva Kope) nam cücelerin çiftliği olmuştu. Bütün fikir sahasi ise (Fage) ve (Güstav Löbon) dan başka yavuklu bulamadı. Taklidi bile beecremiyen mukallit!

O mukallit ki, Şarkta müflis, Garpta müflis ve öz vatanında müflis...

Yalan söylemiyoruz!

Hem Şark ve Garp, hem de anavatanla ilk defa temasa biz geçtik... Evvelâ bütün Şark mistikleri, sanatkârları ve halk şairlerile ilk temasa geçen nesil bizimki! Sonra, (Sokrat)tan (Fröyd)e kadar cihan fikir hayatının kalburundan şahsiyet ölçüsile ilk defa olarak örnek alan ve kafasını ayarlıyan nesil yine bizimki! Bodler, Rembo ve Mayakovski, sonrası Garp şiirinin son cereyanlarına kadar varan ve cemiyetle insanı kuşatıcı her türlü davayı köklü dünya görüşleri halinde ilk defa mısraına ve cümlesine gömen nesil yine bizimki!

İlk defa olarak, en çetin nefis muhasebelerine cesaretle girmekte korkuya düşmeyen, yerle gök arasında her türlü varlık davasını, sebep ve neticesini kurcalıyan nesil yine bizimki! Ayrıca romanda, piyeste, hikâyede, fıkrada, nesirde dava ve mesele, - isterse şimdilik bir tohum kadar minik olsun - bizim nesille beraber kalkınmağa davranmıştır.

Biz bütün âzamız ve bütün hamulemizle neslimizin kıymet hükmünü anlatmak için el ele vermiş bulunuyoruz. Sözümüzün hakikî boyunu, bosunu zaman ve eser gösterecek...

Babıâli mütegallibesi, son münakaşalarda bazen isim bile zikretmeden kendi kendisini belli etmiş olmakla, liste tanzimine ihtiyaç bırakmadı. Biz, şahıslarla kavga etmiyoruz. Bir nesil ve bir geri fikirle kavgadayız.

Binaenaleyh yazımızın içinde, isme lüzum görmüyoruz. Nuhun gemisi kalkıyor. Fakat bu sefer, muzır mahlûkattan başka, herkes küpeştemizdedir.

Yeni neslin davasını ortaya koyan gençler nâmına

Abidin Dino - Sait Faik
TAN gazetesi, 24 ocak 1940

Ey, okur!
Şu iki kapağın arasında, Salâh Birsel'in,
neredeyse 1001 kilometredir sürmekte olan
uzun yolculuğu "1001 Gece Denemeleri"nin
en yeni ürünlerini biraraya getiren 12. durağını bulacaksın.
"Sakın şaşırma!" dememiz de boşuna; şaşıracaksın!
Bu on denemeyi okuduğunda ise,
kendini de şaşırtan birşey yapacak ve
yeni bir deneme **daha** yazması için ona yalvaracaksın!

ISBN 975-363-185-5